

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXII

1

IANUARIE — IUNIE

1977

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

IOAN PĂTRUȚ

Membri :

VASILE BREBAN
HENRI JAQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
PETRU NEIEȘCU
GRIGORE RUSU
SABINA TEIUȘ
ROMULUS TODORAN
MIRCEA ZDRENGHEA

Secretari științifici de redacție :

EUGEN BELTECHI, NICOLAE MOCANU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei 125, București (direct sau prin poștă).

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136-137, telex 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressé à : ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136-137, télex 11226, Bucarest, 3, rue 13 Decembrie, Roumanie.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE DOUĂ ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI:

CLUJ-NAPOCA, str. Emil Racoviță nr. 21
telefon : 2.13.46 ; 1.37.83

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXII, nr. 1

1977

ianuarie — iunie

S U M A R

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ ȘEȘTI PUȘCARIU
Nr. 20

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Pag.

DIMITRIE MACREA, Sextil Pușcariu (1877—1948)	5
IORGU IORDAN, Vasile Bogrea (1881—1926)	11
MIRCEA BORCILĂ, Alexe Procopovici (1884—1946)	17

LINGVISTICĂ GENERALĂ

D. D. DRAȘOVEANU, Coordonarea/subordonarea — o diviziune <i>dihotomică</i>	27
ANDREI MIȘAN, În legătură cu definirea tranzitivității-intranzitivității	33
ȘTEFAN OLTEAN, Considerații asupra naturii limbajului uzual	43
CARMEN VLAD, Premise ale elaborării unei tipologii textuale	49

LEXICOLOGIE

DOINA NEGOMIREANU, Valori conotative și funcționalitatea lor semantică	55
EMILIA TODORAN, Etimologii	59

ONOMASTICĂ

M. HOMORODEAN, Vechimea morii de apă la români. Un nou argument lingvistic	61
DUMITRU LOȘONȚI, Numele de locuri din Bontida	63
I. PĂTRUȚ, Alte vechi toponime românești în Transilvania	73

GRAMATICĂ

CORNEL SĂTEANU, Opozițiile fundamentale în sistemul temporal adverbial românesc	77
MIHAI M. ZDRENGHEA, Despre relația de presuposiție, implicație și complementizare	87

DIALECTOLOGIE

MAGDALENA VULPE, Transcrierea fonetică impresionistă și problema delimitării unităților lexicale	93
--	----

DISCUȚII

VIOREL HODIȘ, În legătură cu teoria expansiunii a lui A. Martinet (I)	101
---	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

CORESİ, <i>Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589. Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, 779 p. (Florica Dimitrescu)</i>	109
FLORA ȘUTEU, <i>Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești</i> , Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, 244 p. (Bela Kelemen)	112
PAULA DIACONESCU, <i>Elemente de istorie a limbii române literare moderne, partea I și a II-a</i> , București, 1974—1976 (Elena Dragoș)	114
IOAN GUȚIA, <i>Storia del nome Dracula e di altre parole d'oggi</i> , Roma, Bulzoni editore, 1976, 144 p. (R. Todoran)	116
JÁNOS S. PETŐFI, <i>Vers une théorie partielle du texte</i> , Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1975, 148 p. (Papiere zur Textlinguistik, vol. 9) (Carmen Vlad)	117
HENRI HOLEC, <i>Structures lexicales et enseignement du vocabulaire</i> , Mouton, The Hague—Paris, 1974, 109 p. (Valentina Șerban)	119
K. DANZIGER, <i>Interpersonal Communication</i> , Pergamon Press Inc., New York, Toronto, Oxford, Sydney, Paris, Braunschweig, (1976), 238 p. (Paul Schweiger)	120

IN MEMORIAM

Witold Doroszewski (1899—1976) (I. C. Chișimia)	121
---	-----

CRONICĂ

Simpozionul „Raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave” (I. Pătruț)	123
Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca în anul 1976 (Ion Roșianu)	127

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXII, n° 1

1977

janvier—juin

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

	Page
DIMITRIE MACREA, Sextil Pușcariu (1877—1948)	5
IORGU IORDAN, Vasile Bogrea (1881—1926)	11
MIRCEA BORCILĂ, Alexe Procopovici (1884—1946)	17

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE

D. D. DRAȘOVEANU, Coordination/subordination — une division <i>dichotomique</i>	27
ANDREI MIȘAN, Sur la définition de la transitivité-intransitivité	33
ȘTEFAN OLTEAN, Considérations sur la nature du langage usuel	43
CARMEN VLAD, Prémisses de l'élaboration d'une typologie textuelle	49

LEXICOLOGIE

DOINA NEGOMIREANU, Valeurs connotatives et leur fonctionnalité sémantique	55
EMILIA TODORAN, Étymologies	59

ONOMASTIQUE

M. HOMORODEAN, L'ancienneté du moulin à eau chez les Roumains. Un nouvel argument linguistique	61
DUMITRU LOȘONȚI, Noms de lieux de Bonțida	63
I. PĂTRUȚ, Autres toponymes anciens de Transylvanie	73

GRAMMAIRE

CORNEL SĂTEANU, Les oppositions fondamentales dans le système temporel adverbial roumain	77
MIHAI M. ZDRENGHEA, Sur la relation de présupposition, implication et complément	87

DIALECTOLOGIE

MAGDALENA VULPE, La transcription phonétique et le problème de la délimitation des lexèmes	93
--	----

DISCUSSIONS

VIOREL HODIȘ, À propos de la théorie de l'expansion chez A. Martinet (I) . .	101
--	-----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

CORESI, <i>Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589</i> , Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, 779 p. (Florica Dimitrescu)	109
FLORA ȘUTEU, <i>Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești</i> , Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, 244 p. (Bela Kelemen)	112
PAULA DIACONESCU, <i>Elemente de istorie a limbii române literare moderne, partea I și a II-a</i> , București, 1974—1976 (Elena Dragoș)	114
IOAN GUȚIA, <i>Storia del nome Dracula e di altre parole d'oggi</i> , Roma, Bulzoni editore, 1976, 144 p. (R. Todoran)	116
JÁNOS S. PETŐFI, <i>Vers une théorie partielle du texte</i> , Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1975, 148 p. (Papiere zur Textlinguistik, vol. 9) (Carmen Vlad)	117
HENRI HOLEC, <i>Structures lexicales et enseignement du vocabulaire</i> , Mouton, The Hague—Paris, 1974, 109 p. (Valentina Șerban)	119
K. DANZIGER, <i>Interpersonal Communication</i> , Pergamon Press Inc., New York, Toronto, Oxford, Sydney, Paris, Braunschweig, (1976), 238 p. (Paul Schveiger)	120

IN MEMORIAM

Witold Doroszewski (1899—1976) (I. C. Chițimța)	121
---	-----

CHRONIQUE

Le symposium « Les rapports culturels, littéraires et linguistiques roumains-yougoslaves » (I. Pătruț)	123
L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj-Napoca, en 1976 (Ion Roșianu)	127

SEXTIL PUȘCARIU

(1877—1948)

DE

DIMITRIE MACREA

La o sută de ani de la naștere

Împlinirea unui secol de la nașterea lui Sextil Pușcariu (4 ianuarie 1877) și a aproape trei decenii de la stingerea lui din viață (5 mai 1948) constituie, din partea celor care l-au cunoscut, nu numai prilejul amintirii lui ca om, profesor, savant și sprijinitor, dar mai ales al justei dimensiunii a vastei și variatei sale opere științifice, culturale și naționale.

Deși de la dispariția ființei sale fizice s-a scurs o bună bucată de vreme, cu efectul ei atit de nivelator într-o epocă de rapidă înnoire a lucrurilor și valorilor, Sextil Pușcariu a rămas însă aproape, fiindcă ceea ce a construit el a fost durabil, iar pe șantierele vaste pe care le-a lăsat deschise se mai lucrează încă.

Două cărți, recent apărute, ajută substanțial să-i reconstituim existența rodnică de savant și scriitor.

Prima cuprinde memoriile proprii asupra unui deceniu din existența lui (1896—1906), intitulată sugestiv *Călare pe două veacuri*, apărută în 1968, la 20 de ani de la moarte. A doua, apărută în 1972, cuprinde analiza unui aspect insuficient cunoscut din activitatea lui, și anume *Sextil Pușcariu critic și istoric literar*, datorită eseistului și istoricului literar clujean Mircea Vaida.

Prin volumul său de memorii, Sextil Pușcariu ne dă la iveală unul din secretele formării personalității lui, dar și a altor contemporani ai săi, care poate servi ca exemplu celor de azi și de totdeauna. A avut o perioadă de formare a personalității intelectuale îndelungată, susținută de o mare pasiune de studiu. A studiat în străinătate timp de aproape zece ani, la cei mai iluștri profesori ai vremii, romaniști în cea mai mare parte: Gustav Weigand, Gaston Paris, A. Meillet, Jules Gilliéron, W. Meyer-Lübke, cu care a colaborat chiar în timpul studiilor, devenindu-le mai tirziu prieten. Ca tânăr nu și-a pierdut timpul o clipă în zădărniciile virstei, ci a cutreierat muzeele și bibliotecile marilor orașe, le-a studiat stilul construcțiilor și firea oamenilor, și a legat relații de prietenie durabile, pe care le-a întreținut toată viața. De aici imensa lui corespondență, compusă din mii de scrisori care-și așteaptă publicarea, fără a socoti alte mii pierdute prin vicisitudinile evenimentelor.

Șederea lui îndelungată la studii în străinătate, mai ales la Leipzig, Paris și Viena, i-a dat prilejul să-și asimileze cultura cea mai înaltă a vremii, cu scopul conștient și hotărît s-o pună mai tirziu în serviciul națiunii, așa cum a făcut-o întreaga lui generație, care a fost cea a Marii Uniri din 1918, dînd un grăitor exemplu de generoasă dăruire patriotică.

Un alt aspect revelator al memoriilor lui Sextil Pușcariu, pe care-l valorifică în mod amplu și Mircea Vaida, este permanenta legătură a omului de știință cu viața literară, prin care și-a lărgit orizonturile cunoașterii chiar pentru cercetările de specialitate. Pasiunea literară, manifestată prin preocupările de istorie, critică și limbă literară, a fost organică la Sextil Pușcariu, cum a subliniat, cu genialitatea lui sesizantă, N. Iorga, scriind de „frumoasa prezentare a rezultatelor muncii sale” și de „căldura de temperament... pe care o au totdeauna cei care, peste orice, au fost și au rămas niște literați” („Cuget clar”, I, 1936, p. 481).

Evident, pasiunea literară a fost o latură structurală a personalității lui Sextil Pușcariu, reliefată mai deplin în ultima vreme, dar n-a fost partea cea mai rezistentă a operei lui. Chemarea vieții a fost mai vastă și mai rodnică în alte direcții. El s-a impus pe linia de bază pe care s-a format în tinerețe și a rămas fixat în memoria posterității îndeosebi ca excepțional lingvist, cu multiple realizări creatoare în toate ramurile acestei științe: teoretician al limbii, lexicograf, lexicolog, dialectolog, romanist, fonetician, fonolog, istoric al limbii, literaturii și culturii românești, cultivator stăruitor al limbii române printr-un hotărît *Îndreptar ortografic* și o îndelungată activitate publicistică în această direcție, căutînd în permanență să dea lingvisticii o direcție de interes general național.

Dar oricît de evidente ar fi fost realizările lui Sextil Pușcariu ca lingvist, în atitea variate ramuri ale acestei discipline, ele n-au constituit singurele lui merite și nici cele mai mari. Căci Sextil Pușcariu a făcut parte dintr-o generație de ctitori, care au dat națiunii, pe lîngă știința lor, instituții și creații de cea mai inspirată utilitate națională.

Printre aceste pregnante realizări care leagă numele lui Sextil Pușcariu de cel al personalităților noastre de stil enciclopedic, istoria culturii românești a înregistrat pe cele majore și de largă perspectivă, care vor rezista acțiunii atît de erodante a vremii și vor duce numele său departe peste generații. A condus, din încredințarea Academiei Române, de la vîrsta de 26 de ani și pînă la moarte, lucrările pentru elaborarea marelui *Dicționar al limbii române*, prima mare operă de lingvistică romanică și românească a lui Pușcariu, pe care a realizat-o aproape jumătate prin organizarea unui impunător șantier, pe care se lucrează și astăzi, la Cluj-Napoca, ca și la București și Iași, și în jurul căreia a creat o școală de iluștri lingviști, ca V. Bogrea, Th. Capidan, C. Lacea, N. Drăganu, S. Pop, E. Petrovici, T. A. Naum ș.a., numită „școala lingvistică clujeană”, care s-a bucurat de prestigiu internațional între cele două războaie mondiale. Spiritul de echipă pe care l-a manifestat pe acest șantier științific, unde a mobilizat pe cei mai renumiți lexicografi din țară ai timpului, a rămas exemplar, constituind o anticipare a colectivelor care sînt organizate astăzi în toate domeniile muncii științifice.

În 1919 și-a legat numele, ca prim rector al Universității din Cluj, de organizarea acestei Universități, devenită o citadelă de prestigiu a culturii naționale, cu specială atenție la învățămîntul superior al limbii

române, care, între cele două războaie mondiale, a fost cel mai proeminent din țară. În același timp a organizat un institut științific, anticipând pe cele de astăzi, numit *Muzeul Limbii Române*, în care s-au elaborat, pe lângă lucrarea de importanță națională a *Dicționarului limbii române*, alte lucrări, de aceeași importanță, pe care le vom evoca mai jos.

Prin organizarea modernă a învățămîntului superior lingvistic și prin Muzeul Limbii Române, Clujul devenise, după 1919, centrul activității lingvistice din România întregită, depășind tradiția nu mai puțin prestigioasă a Capitalei și a Iașilor.

Acest fapt este recunoscut într-o recentă istorie a lingvisticii române, editată de Academia Republicii Socialiste România, unde la capitolul privind epoca 1918—1944 se scrie textual : „*Locul de frunte în această epocă de înflorire a studiilor lingvistice îl ocupă Clujul, prin Sextil Pușcariu, ca conducător, și o echipă de specialiști bine pregătiți și entuziaști*”.

Mai receptiv decît ceilalți doi mari lingviști români contemporani ai săi — A. Philippide și O. Densusianu —, Pușcariu și-a dat seama de importanța metodei geografiei lingvistice, inaugurată la începutul secolului de către Jules Gilliéron. După ce a publicat, ca tînăr, studiul asupra *Dialectului din valea superioară a Oltului*, după vechile metode ale anchetelor dialectale, a inițiat, cu un răsunător cîștig pentru știința limbii române, lucrările pentru elaborarea, între 1928—1938, a *Atlasului lingvistic român* pe întreaga țară, a doua mare operă de lingvistică romanică și românească a lui Pușcariu, cel mai modern și mai complet atlas lingvistic din cîte există pînă în prezent, ajutat de către elevii săi Sever Pop și Emil Petrovici. Proporțiile mari ale *Atlasului* au împiedicat publicarea lui completă, ajunsă astăzi la al 18-lea volum, cu mii de hărți, dar datele culese constituie un bun de importanță națională și istorică incomensurabilă, căci, fără culegerea lor atunci, ele ar fi fost astăzi pierdute. Acest șantier de cercetări, deschis de Sextil Pușcariu, a antrenat extinderea cercetărilor, care continuă și astăzi cu metode mai perfecționate, realizarea *Atlasului* făcîndu-se mai adîncit, pe regiuni, și constituindu-se *Arhiva fonogramică a limbii române*, pe care a permis-o dezvoltarea atît de rapidă a tehnicii fonice contemporane.

Tot în cadrul Muzeului și cu ajutorul laboriosului colectiv, mereu lărgit de el, Sextil Pușcariu a creat cea mai mare publicație periodică de lingvistică pe care a cunoscut-o disciplina noastră, revista „*Dacoromania*”, care a apărut timp de 22 de ani, în 14 mari volume.

Luptînd cu mari greutăți materiale, dar susținută de puterea pe care și-o dă totdeauna o mare credință, revista „*Dacoromania*” a reprezentat știința contemporană a limbii române și, în parte, a istoriei noastre literare, cu o înaltă ținută, care o face pînă astăzi indispensabilă în biblioteca uzuală a fiecărui lingvist și istoric literar român.

Realizările spectaculoase menționate mai sus se încadrează și în opera lui științifică, al cărei număr de titluri depășește cifra de 500. Ele cuprind cele mai variate subiecte ale istoriei și structurii limbii și culturii noastre, printre care menționăm *Istoria literaturii române. Epoca veche*, o sinteză de probleme viabilă pînă astăzi, scrisă într-o limbă cuceritoare și limpede, care constituie trăsătura de bază a stilului său literar, fiindcă reflectă idei clare, bine definite.

Ca și ceilalți mari lingviști români contemporani — A. Philippide și O. Densusianu —, Sextil Pușcariu a avut ambiția firească să elaboreze istoria limbii române, pe care, din păcate, n-a reușit s-o realizeze în întregime nici unul din ei.

El a putut termina numai două volume, primul tratând problemele generale de structură și evoluție ale limbii române, intitulat *Limba română. Privire generală* (1940), iar al doilea intitulat *Rostirea* (1959), ambele constituind o perspectivă esențială și indispensabilă în materie.

Dar aspectele multilaterale ale istoriei și structurii limbii române au fost tratate de Sextil Pușcariu în diferite alte studii, care, coordonate, ar putea constitui o istorie a limbii române, chiar dacă formal n-ar purta acest titlu.

Printre problemele de bază tratate de Sextil Pușcariu în numeroasele lui studii și care au rămas legate de numele lui, menționăm: *locul limbii române între limbile romanice, trecerea de la limba latină populară la cea română, deosebirea între romanic și românesc, împrejurările istorice și transformările specifice intervenite în limbă, unitatea inițială a limbii române, sau „româna primitivă comună”, numită de el „străromână”, ruperea unității geografice a românei primitive comune, prin așezarea în nordul și sudul Dunării de populații slave în migrațiune și despărțirea dialectelor limbii române în cel din nordul Dunării — dacoromân — și cele din sudul Dunării: aromân, meglenoromân și istroromân*. Toate aceste mari probleme sînt privite de Pușcariu din perspectiva generală a lingvisticii romanice în care se încadrează în mod firesc latina populară balcanică și latina populară carpato-dunăreană, pe care le continuă limba română, în parte albăneza și, pînă la sfîrșitul secolului trecut, și vechea dalmată. Contribuțiile în acest domeniu ale lui Sextil Pușcariu i-au creat un mare prestigiu între romaniștii europeni ai vremii egal cu al lui W. Meyer-Lübke, M. Bartoli, K. Jaberg, G. Röhlfs ș.a. Conștient de importanța dialectelor din sudul Dunării ale limbii române pentru unitatea ei originară și istorică, Sextil Pușcariu a întreprins o cercetare clasică în materie despre *Dialectul istroromân* (3 volume, 1906—1929), iar colaboratorul său devotat, Th. Capidan, la sugestia lui Sextil Pușcariu, a elaborat două monografii de asemenea de valoare clasică: *Aromânii. Dialectul aromân* (1931) și *Meglenoromânii* (3 volume, 1925—1928), care vor rămîne pagini perene ale istoriei limbii române.

O altă problemă cardinală care l-a preocupat pe Sextil Pușcariu în toată activitatea lui științifică a fost cea a *continuității românilor în Dacia*, după retragerea administrației și legiunilor romane de către Aurelian în sudul Dunării, în anul 274. Numeroasele lui studii în această materie pot fi condensate în următoarele teze: 1) *limba română este cea mai conservatoare dintre limbile romanice*, ceea ce nu se poate explica decît prin vechimea și continuitatea ei neîntreruptă pe aceste locuri, și 2) *locul de bază al formării cît și al continuității limbii române este în Dacia, mai ales în Transilvania, unde au fost punctele cele mai intense ale colonizării romane* și unde *Atlasul lingvistic român* arată că s-au păstrat cele mai vechi cuvinte latine populare, care nu există în alte părți ale limbii române: *nea, cute, ai, păcurar, pedestru* și celelalte (vezi Sextil Pușcariu,

Limba română, I, p. 339). Dacă — arată Sextil Pușcariu — am admite, prin absurd, că românii ar fi emigrat din sudul Dunării, de unde ar fi revenit în nord, în secolul al XIII-lea, cum au pretins partizanii lui Sulzer, azi tot mai puțini la număr, cum se explică faptul că românii s-au așezat exact pe locurile cele mai caracteristice ale romanității limbii lor?

Metode noi, care au anticipat ceea ce se face pe scară largă, mondială acum, a adus Sextil Pușcariu în analiza structurii vocabularului limbii române. El este la noi, după Hasdeu, cel care a teoretizat și a aplicat metodele statistice pentru studiul vocabularului românesc, adică stabilirea proporției numerice a diferitelor elemente în compunerea lui, după originea acestora. Indicațiile lui Sextil Pușcariu au stat la baza studiilor mele *Circulația cuvintelor în limba română*, din 1942, completat ulterior sub titlul *Fizionomia lexicală a limbii române*, în volumul *Probleme de lingvistică*, apărut în 1961.

Ajuns la sfârșitul expunerii asupra personalității lui Sextil Pușcariu ca om de știință, mă simt obligat să mai adaug câteva contribuții ale sale ca factor de promovare a progresului național și social pe diferite planuri, fiindcă și acestea îi definesc complexitatea structurii sale enciclopedice. A lucrat intens în cadrul Academiei Române peste 4 decenii nu numai la realizarea *Dicționarului*, dar și la organizarea instituției și a planurilor ei de lucru, la alegerea de membri, printre care M. Sadoveanu și Lucian Blaga, la premieri de către Academie a unor cărți de valoare, printre care *Întunecare* de Cezar Petrescu, la reprezentarea Academiei în țară și străinătate.

A fost un om curajos în viața publică, înființând și conducind ziare pentru susținerea ideilor sale de interes național. În 1918 a reînființat, la Cernăuți, ziarul „Glasul Bucovinei”, în care a publicat primele poezii ale lui Lucian Blaga, fiind cel dintâi care i-a descoperit talentul poetic. Mai tirziu, în 1931, a înființat și condus la Cluj cotidianul „Drumul nou” împotriva politicianismului venal și dezorganizant al vieții publice, dar onestitatea lui nu s-a putut opune în mod eficient răului, care era prea extins.

Sextil Pușcariu s-a impus însă în publicistica de idei printr-o revistă de înaltă semnificație. În 1924 a înființat și condus la Cluj revista „Cultura”, prin care a urmărit să apropie naționalitățile conlocuitoare prin cultură. În revistă s-au publicat articole în limbile română, germană și maghiară despre cultura acestora, constituind un drum nou și firesc de colaborare, anticipator a ceea ce se realizează astăzi. Ideea lui Sextil Pușcariu, cu toată importanța ei, n-a fost însă atunci înțeleasă deplin, iar revista și-a încetat repede apariția. Ea nu rămâne însă mai puțin semnificativă atât pentru problema ca atare, cât și pentru mentalitatea celui care a formulat-o.

La sfârșitul evocării mele sumare mai adaug și câteva cuvinte despre Sextil Pușcariu ca profesor, care mi-a lăsat o amintire încă vie.

L-am cunoscut în 1928, când m-am înscris la Universitate, el având atunci 51 de ani. Era în plină maturitate a forțelor lui creatoare. De statură mijlocie, purtând un discret barbișon și o pălărie cu boruri mari, care amintea boema literară de pe vremuri, Sextil Pușcariu era una dintre personali-

tățile cele mai impunătoare ale Clujului. Nu era autoritar, ci surizător și delicat, sensibil la orice nevoie a celor din preajma lui. Pe noi studenții ne-a cucerit de la prima oră de curs, care — ca și toate celelalte ale sale — n-a avut rigiditatea inerentă unui curs de lingvistică. Lectiile lui erau atrăgătoare atit prin consistența conținutului, care ne impresiona, cit și prin tonalitatea plăcută a vocii și forma aleasă, literară, a expunerii. El făcea mereu apel la experiența lui personală de cercetător al faptelor de limbă de pe întinsul țării, invocind exemple accesibile, din vorbirea curentă și, nu o dată, din graiul comunelor din care eram originari studenții.

La curs și seminarii era punctual, calitate pe care o prețuia și la alții. Nu lipsea de la curs decit pentru ședințele Academiei, instituție cu care și-a confundat rosturile vieții, ca și cu cele ale Universității din Cluj, de înființarea căreia era legat numele lui. Din anul al doilea de Universitate, m-a numit colaborator la Muzeul Limbii Române, colaborare care a durat 16 ani, pînă la sfîrșitul vieții sale.

La o sută de ani de la nașterea sa, personalitatea lui Sextil Pușcariu ca profesor, savant, îndrumător, sprijinitor și scriitor, se conturează măreață și pilduitoare. Amintirea lui trăiește vie în spiritul numeroșilor lui foști elevi, ca și în spiritul generației de astăzi, care lucrează încă pe șantierele științifice deschise de el, venerîndu-l ca pe un ctitor de instituții și de conștiință românească și latină, în linia directă a Școlii ardelenе, a lui Hasdeu și Ovid Densusianu.

Prezentarea vieții și activității lui Sextil Pușcariu făcută aici este sumară și schematică. Fiecare din aspectele evocate mai sus ar putea forma subiectul unei monografii. Dar elaborarea unei monografii ample despre viața și opera lui Sextil Pușcariu rămîne un deziderat, care se cere împlinit. Îl lăsăm ca o sarcină de onoare celor tineri, entuziaști și cu idealurile care ne-au susținut și pe noi altă dată, cînd Sextil Pușcariu ne privea înțelept și părintește de pe catedra de limba română a Universității din Cluj sau în cadrul Muzeului Limbii Române.

Ianuarie 1977

*Universitatea din București
Facultatea de limba și literatură
română
str. Edgar Quinet, 7*

VASILE BOGREA

(1881 — 1926)

DE

IORGU IORDAN

La 50 de ani de la moarte

Cariera științifică a acestui filolog constituie, în ochii mei, un argument extrem de puternic pentru a dovedi marea importanță pe care o are școala (în sensul cel mai larg al cuvintului) în pregătirea și formarea unui cercetător (și, bineînțeles, a unui cetățean). Iată un om excepțional de înzestrat de la natură (vorbesc în deplină cunoștință de cauză, căci i-am fost cîțiva ani elev la liceu) : o inteligență cu mult deasupra mediei, o memorie pur și simplu fenomenală (concura cu idolul său Nicolae Iorga, pe care cred că uneori îl întrecea sau putea să-l întreacă în privința preciziei), o pasiune aproape maladivă pentru studiu, alimentată neconștient de o curiozitate atotstăpînitoare de a ști, și o putere de muncă de asemenea neobișnuită, care îi imprima, dacă pot spune așa, forța fizică absolut necesară unei precare sănătăți native. Și, cu toate acestea, creația lui științifică este cît se poate de modestă, cantitativ vorbind și, lucru foarte important, nu cuprinde nici o carte propriu-zisă.

Explicația acestui caz atît de surprinzător, fiindcă este, cred, unic în istoria științei românești, trebuie căutată în afirmația făcută la începutul prezentei comunicări.

Studiile liceale, Vasile Bogrea le-a făcut la Pomirla (în fostul județ Dorohoi), unde a intrat la vîrsta de 13 ani, foarte probabil din cauza dificultăților de ordin economic ale familiei. A trebuit să stea la gazdă sau să plătească întreținerea, locuind la școală, pentru că, fiind născut la Tureatea, sat care nu se găsea pe una dintre moșiile lui Anastasie Bașotă, nu putea fi bursier. Căci liceul din Pomirla a fost înființat cu ajutorul averii lăsate prin testament de acest boier generos, cu condiția ca elevii lui, toți copiii ai țăranilor din satele de pe proprietățile sale de pămînt, să fie întreținuți de stat, fără nici o cheltuială din partea părinților, pînă la terminarea studiilor. În împrejurările bine cunoscute ale vieții din țara noastră de acum un secol, ne închipuim ușor cum se putea studia într-un liceu rural din nordul extrem al ei. Este adevărat că un poet, membru apreciat al „Junimii”, Samson Bodnărescu, l-a condus ca director ani de-a rîndul, tocmai în epoca în care se găsea și Vasile Bogrea printre elevii lui. Totodată este de presupus că un număr de profesori, desigur limitat, erau bine pregătiți. Dar pot bănuî că majoritatea lor nu corespundeau necesităților unui învățămînt mediu cît de cît serios. Vorbesc așa din experiență personală : în anul școlar 1913—1914 am fost și eu pro-

fesor al acestui liceu, și, chiar dacă în vremea lui Bodnărescu condițiile de studiu vor fi fost mai favorabile, ele nu puteau ajuta prea mult la o bună pregătire, în perioada cea mai importantă din dezvoltarea personalității umane, a viitorilor studenți și apoi profesioniști. (Și totuși, fie zis în treacăt, o serie de absolvenți, foști bursieri ai omenosului boier Anastasie Bașotă, au intrat, cu cinste, grație aproape exclusiv valorii lor strict personale, în istoria științei și culturii naționale.)

Nici la Universitatea din Iași, al cărei student a fost (începînd din toamna anului 1902, după terminarea liceului cu șapte clase de atunci), n-a avut Vasile Bogrea mai mult noroc în ce privește corpul profesoral. Mă refer, în primul rînd, la filologie, specialitatea lui însuși. Afară de A. Philippide, nu se poate cita nici un alt profesor de la care să fi putut el învăța carte la înălțimea dorinței și capacității sale. Decisiv, într-un anumit sens, dacă avem în vedere cariera didactică universitară a lui — a predat, la Cluj, după primul război mondial, Limba și literatura latină —, este faptul că Aron Densușianu, titularul catedrei pentru această disciplină la Iași, a murit în 1900. Vasile Bogrea s-a format, ca latinist, în epoca studenției sale, mai mult pe cont propriu, prin osteneală mare, plină de pasiune și de curiozitatea de a cunoaște, chiar dacă în anul universitar 1900—1901 această catedră a fost suplinită de A. Philippide, care, în ciuda marii erudiții în domeniul filologiei clasice, ca și a conștiințozității sale, avea grijă, în primul rînd, de propria sa disciplină, Filologia română. Toate aceste amănunte au, în intenția mea, rostul să explice și în același timp chiar să justifice insuccesele lui Vasile Bogrea ca latinist, nu numai la început, ci și după aceea, cum rezultă din faptul că nu ne-a lăsat nici o lucrare științifică de filologie clasică. La examenul de capacitate pentru ocuparea, ca titular, a unei catedre în învățămîntul mediu, sesiunea 1908—1909, a fost respins încă de la probele scrise¹. (A reușit, și încă strălucit, la Limba română și la Franceză, aceasta ca materie secundară.) Iar la Universitatea din Berlin, unde s-a înscris pentru desăvîrșirea studiilor și obținerea doctoratului în Filologia clasică, se pare că n-a fost admis ca membru al seminarului acestei discipline (de fapt, al celui de Latină). Căci, înainte de primul război mondial, la universitățile (poate numai la unele) din Germania, a fi membru al unui seminar pentru „avansați” era nu o obligație, ci un drept, ciștigat, bineînțeles, prin concurs. Cunosce direct cazul unui român, reușit la examenul de capacitate pentru Limba latină într-o sesiune anterioară aceleia a lui Vasile Bogrea și care, obținînd o bursă de studii pentru această specialitate peste graniță, a fost respins la proba de admitere în seminar, tot la Berlin, și s-a transferat la Halle a. S., unde a studiat însă Filologia romanică, fără urmări știin-

¹ Ulterior, un fost student al meu, prof. C. N. Mihalache din Timișoara, îmi face cunoscut că lui V. Bogrea nu i s-a admis de Ministerul Instrucțiunii Publice să se înscrie la două specialități ca materii principale. Într-adevăr, în *Documente literare*, I, București 1971, publicate de Gh. Cardaș, găsesc, la p. 326, adresa oficială a autorității școlare superioare prin care i se comunică acest lucru candidatului. Eu mi-am întemeiat afirmația din text mai întîi pe faptul că la Iași, în octombrie 1908, cînd s-a ținut examenul de capacitate pentru Latină, se știa că V. Bogrea n-a reușit la probele scrise, ceea ce, bineînțeles, putea fi un simplu zvon, și apoi pe faptul că trei ani mai tîrziu eu însumi m-am înscris și prezentat la două materii principale (Germana și Româna) și tot așa, în 1901—1902, G. Ibrăileanu (Româna și Filozofia). În cazul acestuia, știu sigur că Filozofia a fost de la început și tot timpul, prin însăși Legea învățămîntului secundar, numai materie principală.

țifice în activitatea lui de mai tirziu. Aceste eșecuri, mai mult formale, dar dureroase, și nu numai pentru el (din cele arătate se înțelege că nu și-a putut lua nici doctoratul) — sint absolut convinși de asta —, nu l-au împiedicat pe Vasile Bogrea să fie un eminent profesor de Limba și literatura latină și, cu siguranță, cel mai strălucit dintre colegii săi de la universitatea clujeană (din păcate, puțini ani, din cauza morții sale premature).

Vasile Bogrea a fost un foarte mare erudit, cum n-am avut noi mulți. Erudiția lui era, adesea, adincă, dar, în general, neobișnuit de vastă și de multilaterală. I-am putut-o constata personal, destul de vag, firește, ca elev al său la Liceul Internat din Iași, unde a suplinit, la clasele mari, pe G. Ibrăileanu, patru ani în șir, cu puține și relativ scurte intreruperi. Catedra respectivă era de Limba română, cu o oră de Logică, în ultima clasă, pentru completarea normei. Impresia cea mai puternică asupra mea (aveam atunci 19 ani) au făcut-o mai cu seamă lecțiile lui la această materie, îndeosebi cînd explica. Timp de 60 de minute — citeodată ne lua și recreația — vorbea cu o elocință extraordinară, superioară aceleia a lui N. Iorga, care îl întrecea numai în ce privește patosul. Și nu era o elocință de cuvinte, adică formală, chiar dacă și aceasta era unică: nu-mi amintesc să se fi incurcat, cum se zice, la găsirea cuvîntului potrivit sau a construcției sintactice celei mai nimerite, ca să nu mai vorbesc de alcătuirea frazelor, care era impecabilă. Acest dar oratoric l-a pus uneori, foarte rar, și în slujba politicii prietenului și admiratorului său N. Iorga, la întrunirile publice cu prilejul alegerilor parlamentare. (Marele nostru istoric a candidat de două ori — în 1907 și 1911 — la Iași pentru un loc de deputat.) La lecțiile sale de Limba (în realitate, de literatura) română, aceeași erudiție, mai vizibilă, fiindcă era, pentru noi elevii, mai concretă, prin referirile la literaturi străine, cu nume de autori și titluri de opere, precum și cu aprecieri de natură estetică.

Această *qualité maîtresse*, care este erudiția, a lui Vasile Bogrea a definit-o foarte just Vasile Pârvan, în raportul pentru alegerea lui ca membru corespondent al Academiei Române, printr-un singur calificativ, acela de polihistor, aplicat candidatului. A fi erudit este, mi se pare, o caracteristică mai cu seamă a unui filolog, așa cum era concepută filologia în secolul trecut. Această concepție o găsim expusă, amănunțit, la A. Philippide, *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1888, p. 7²: „Acea parte a Istoriei, care are ca obiect de expunere viața omenească în toate manifestările sale, se numește Filologie. Filologia cuprinde, dar, istoria vieții publice (Istoria politică, așa-numita de obicei Istorie), private (Istoria socială), artistice (Istoria artelor) și intelectuale (Istoria literară) a omului (cf. 7)”. Am socotit necesară reproducerea acestei definiții, pe care o dă filologiei A. Philippide, conducîndu-se, firește, după alții, fiindcă Vasile Bogrea a fost un filolog aproape total în sensul arătat aici (cu excepția, firește, dar cred că numai parțială, a istoriei sociale propriu-zise). Dovadă, volumul *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971 (556 pagini în 8° mare³),

² Este, de fapt, partea finală a unei analize, foarte dezvoltată, a producțiilor spirituale omenești, împărțite în două categorii: științifice și poetice, a căror bază o constituie istoria.

³ Plus 11 pagini, care conțin o prefață de Constantin Daicoviciu, elev și admirator entuziast al lui Vasile Bogrea, și o amplă introducere, întocmită de Mircea Băcilă și Ion Măril, îngrijitorul ediției (și autori ai indicelui).

care cuprinde, în linii mari, întreaga sa producție științifică, grupată, de editori, în următoarele capitole: 1. Între filologie și istorie; 2. Semantistică; 3. Etimologie; 4. Onomastică; 5. Filologie clasică; 6. Varia (articole, mai reduse ca întindere, cu conținut lingvistic și folcloristic).

O confirmare a caracterizării făcute de mine, cu ajutorul lui A. Philippide, lui Vasile Bogrea ca filolog, apare în următorul citat din volumul amintit (p. 1): „Viața cuvintelor e așa de strâns legată de a poporului care le întrebuințează, încât vicisitudinile lor biografice — genealogia, evoluția, migrația, cariera lor — luminează, adese, colțuri întunecate ale istoriei naționale. Studiul lor poate însemna, în același timp, un apreciazabil aport la istoria culturii, în genere”. Aplicarea acestui punct de vedere, valabil și în vremea noastră, la întocmirea lucrărilor sale o găsim pretutindeni, indiferent de tema propriu-zisă, specială, a lor. Iar justetea teoretică a principiului o ilustrează cantitatea și varietatea enormă a informației, culese din extrem de numeroasele sale lecturi, foarte diferite, ca conținut, unele de altele⁴.

Altă calitate, afară de erudiție, a lui Vasile Bogrea, caracteristică mai cu seamă tot pentru filologi (aș preciza pentru filologi ca el însuși), este ingeniozitatea în interpretarea textelor. Se știe că preocuparea de căpetenie a filologiei, în sensul ei mai restrâns, este întocmirea de ediții a operelor mai mult ori mai puțin îndepărtate în trecut, transmise nouă, de obicei, prin manuscrise.

O particularitate de prim rang, poate cea mai de seamă, a inteligenței lui Vasile Bogrea era tocmai ingeniozitatea, care, în treacăt spus, semanifesta uneori și în producții literare propriu-zise (epigrame), dar mai ales în polemici și în conversația curentă, unde apărea adesea sub forma unor jocuri de cuvinte sau de sensuri ale aceluiași cuvânt. Deoarece este vorba de filologie, voi da câteva exemple din acest domeniu. În *Letopisețul* lui Miron Costin se vorbește (la domnia lui Vasile Lupu) de *casele cele cucinii*. Numeroși cercetători au crezut că ultimul cuvânt este o unitate lexicală și, în consecință, au încercat să-l explice atit semantic, cit și etimologic. Filologul nostru a văzut în prima silabă prepoziția *cu*, iar în rest, subst. *cinie*, turcism (înregistrat de L. Șăineanu în opera sa *Influența orientală...*), care înseamnă „porțelan”, așadar „case cu pereții îmbrăcați în faianță”. (Bogrea adaugă amănuntul, puțin cunoscut, dacă nu chiar în general necunoscut⁵, că acest cuvânt circula, sporadic, pînă azi, cu înțelesul de „strachină, farfurie” sau „masă rotundă”; vezi p. 11.) Alt exemplu, din același *Letopiseț*: „... să știe ce fel sau ce samă neprieteni, *area unde merge*”, iarăși două cuvinte, în loc de unul (bineînțeles, enigmatic), și anume *are au*, adică „ce... neprieteni are au [= sau] unde merge” (cu -u al lui *au* dispărut prin haplografie).

Un filolog vrednic de acest nume trebuie să aibă și altă calitate, care, în multe privințe, este, ca să zic așa, mai obligatorie, fiind absolut necesară, decît toate celelalte: acribia. Vasile Bogrea o poseda într-o măsură care dă uneori impresia de pedantism. Deoarece am citit, la tim-

⁴ Informația este de multe ori copleșitoare și de aceea, neîncăpînd în corpul propriu-zis al articolelor, care ar fi devenit prea încărcate și neclare, apărea în note. Rezultatul era, cîteodată, întinderea mai mare a aparatului filologic decît a textului însuși.

⁵ *Dicționarul Academiei* îl are, datorită însă lui Bogrea.

pul lor, cu mare atenție, ca să nu mai spun că și cu la fel de mare folos, tot sau aproape tot ce a scris el, pot afirma, cu riscul inevitabil de a mă înșela, dar extrem de puțin, că în lucrările sale nu există greșeli. Am în vedere nu greșelile de interpretare, de care nu scapă în întregime absolut nimeni, ci pe cele de fapte în sens larg. Ilustrări ale acestei aprecieri nu sînt posibile aici și acum. Deoarece am vorbit de pedantism, pe care l-am „simțit” în redactare și, mai cu seamă, în punctuație, voi da un citat luat la îndeplinire pentru ilustrarea afirmației mele: „Această formă a dat, firește, material etimologiei populare: prin apropiere de sirb. *troje* „trei”, *Troian* (la ruși, un zeu păgîn, ca *Hîrs*, *Veles* și *Perun*) a devenit, la sirbi, un monstru tricefal (cf. *troglav*), iar prin apropiere de [grec.] *tragós* „țap”, *Traianós* (*Tragiannós*; cf. și n. de fam. ngr. *Tragiánnes* = *Tragoiánnes*, ca *Ekulogiánnes* etc.) a putut dobîndi urechi de țap: [grec.] *otía dè Traianón légousin êhein trágou* (vezi Tzetzes, *Chiliades*, apud Léger, o. c., p. 131): același resort de etimologie populară (cu celt. *marc* = „cal”) a făcut ca un alt emul al lui Midas, *Marc*, soțul Isoldei, din „Tristan et Iseut”, să fie înfățișat ca ascunzînd supt plete „des oreilles de cheval” (v. G. Paris, *Poèmes et légendes du moyen âge*, p. 132)”. Acest pasaj, menit să arate acribia lui Vasile Bogrea, extinsă, cu cea mai mare meticulozitate, pînă și asupra punctuației, este semnificativ din multe puncte de vedere pentru întreaga sa concepție despre munca științifică. Apare aici, din belșug, erudiția lui excepțională, de care am amintit și care, într-un caz ca acesta, care nu-i deloc rar, pune la grea încercare pe un cititor grăbit și nu de ajuns de obișnuit cu lecturile serioase. Apare de asemenea o trăsătură foarte caracteristică a inteligenței lui, pe care aș numi-o analitică: descompunerea gîndirii, chiar cînd aceasta nu e prea complexă, în elementele ei alcătuitoare, adesea aproape minime. Dealtfel „analitismul” — cer iertare pentru această așa-zisă creație lexicală — constituie o particularitate a întregii sale activități științifice, lipsită, în general, nu numai de lucrări de sinteză, ci și de înclinare spre sinteză. În general, filologii autentici, care sînt, adică, numai filologi, nu și lingviști, sau mai mult filologi decît lingviști, seamănă din acest punct de vedere cu Vasile Bogrea, care a fost mai cu seamă filolog, deși avea o foarte bună pregătire lingvistică. E aici o chestiune, în primul rînd, de temperament.

Acest mare erudit a fost și deopotrivă de mare polemist. Polemiza totdeauna, în tot ce scria, chiar cînd nu combătea, în mod concret, pe un confrate sau o operă științifică oarecare. Avea mereu în minte un adversar, anonim sau colectiv, de fapt, cred, pe viitorul cititor al lucrărilor sale, pe care ținea să-l convingă de justetea punctului său de vedere, nu numai în sine, ca să zic așa, ci și împotriva unor eventuale opinii diferite de ale lui. Și aici avem a face, poate în mai mare măsură, cu o chestiune de temperament, combinată însă cu un fel de plăcere estetică: lui Vasile Bogrea îi plăcea polemica, și în general, ca un lucru frumos, artistic vorbind, dar și, mai cu seamă, propria sa polemică. Se vede foarte ușor aceasta din bucuria pe care nu și-o ascunde deloc, dimpotrivă, cînd crede, și crede, ca să nu spun că are convingerea, totdeauna, că dreptatea este de partea lui. În această privință îl asemăn, fără să vreau oarecum, iarăși cu N. Iorga. Printre oamenii noștri de știință, ei doi sînt, după părerea mea, cei mai mari și mai redutabili polemisti. La fel cu

magistrul său pomenit chiar acum, Vasile Bogrea a polemizat, ca să spun așa, cu toată lumea, fără alegere și indiferent de poziția socială sau științifică a adversarului⁶. Este drept însă că tonul polemicii sale varia, adesea mult, și nu numai după criterii strict obiective, fără să dau cituși de puțin a înțelege că nedreptătea pe cineva din motive pur și simplu personale, cum i se întâmpla, de pildă, lui N. Iorga. Atitudinea permanent polemistă a filologului nostru se explică și prin temperament, cum am afirmat deja, dar și prin curaj, care izvora, înainte de toate, din încrederea mare pe care o avea în posibilitățile sale.

Calitățile, descrise până aici, ale lui Vasile Bogrea, străluceau cu deosebire atunci cînd posesorul lor și le pune în valoare pe cale orală: în lecțiile sale, în discuții cu colegii și elevii, în convorbiri ocazionale. Elocința, pe care i-am elogiato încă de la începutul prezentei evocări, se manifesta în astfel de împrejurări cu o forță aproape elementară. N-am asistat, nici nu aveam cum, la vreo ședință a *Muzeului Limbii Române* de la Cluj, cel dintîi și cel mai serios institut de cercetări științifice pe care l-am avut în țară, creație a lui Sextil Pușcariu și a colaboratorilor săi mai apropiați. Sînt convinși însă că, la reuniunile săptămînale de lucru ale Muzeului, Vasile Bogrea îi întrecea, cu mult, pe toți, dacă nu totdeauna prin erudiție, în orice caz prin strălucirea cu care își susținea opiniile și prin promptitudinea replicilor în discuții contradictorii.

La sfîrșitul acestei expunerii nu pot să nu-mi exprim bucuria, sinceră și profundă, că mi s-a oferit, prin Academia R. S. România, prilejul de a prezenta, destul de modest, o mare personalitate a științei și culturii noastre naționale. Un exemplar rarisim de genialitate românească, rarisim, nu pentru că n-am avea altele, ci pentru că am fi avut și mai multe, dacă atîți copii de țărani, la fel de înzestrați ca și Vasile Bogrea, nu s-ar fi pierdut pentru totdeauna în anonimat, din cauza condițiilor de viață, care nu le-au permis să studieze și să se manifeste. Bucuria mea are și o nuanță personală de natură strict intimă. Am polemizat și eu cu acest uriaș al polemicii, de fapt m-am apărut împotriva lui, adică a criticii, foarte aspre, pe care a făcut-o uneia dintre primele mele încercări științifice. Ca de obicei în asemenea împrejurări, cel care se apără sare mai mult ori mai puțin peste cal. Așa mi s-a întîmplat și mie, nerecunoscînd justetea punctului său de vedere, măcar în majoritatea cazurilor, și, mai ales, uitînd că a fost unul dintre cei mai buni profesori ai mei, care, amănunt hotărîtor, mă aprecia și mă simpatiza sincer.

Academia R. S. România
București, Calea Victoriei, 125

⁶ Pot aminti, pentru condițiile cu totul speciale în care a avut loc, polemica (de fapt, critica severă, nu de natură științifică, ci politică, de interes național) contra celebrului filolog german U. von Wilamowitz-Moellendorff, cu mentalitate de iunkăr prusac, care a calificat poporul nostru drept „ein armes Hirtenvolk”.

ALEXE PROCOPOVICI

(1884—1946)

DE

MIRCEA BORCILĂ

O prezență destul de marcantă în epocă, dar cu un profil curios și un prestigiu controversat, Alexe (Alec) Procopovici a avut parte de un destin potrivit în posteritate. La 30 de ani de la dispariție, activitatea sa științifică nu a făcut obiectul nici unei evaluări critice, astfel încît, pentru un istoric al culturii noastre, singura imagine a personalității acestui savant care dăinuie pînă în prezent este cea din portretul caricatural pe care i l-a schițat condeiful scînteietor al lui Eugen Lovinescu, într-un pamflet pe cît de spumos și de caustic, pe atît de nedrept. „Omul care n-a scris nimic” a adus, cu toate acestea, un aport considerabil în lingvistica și filologia românească și a încerca o cuprindere sintetică și o judecată *sine ira et studio* ni se pare, astăzi, un necesar act justițiar.

Moștenirea lui Procopovici poate fi înscrisă, în linii mari, în patrimoniul școlii lingvistice din Cluj, deși o analiză mai atentă trebuie să-i distingă, în acest cadru, o serie de trăsături aparte. El însuși își refuza, dealtfel, încadrarea într-o grupare științifică și se revendica la „buna școală românească pe care o ilustrează nume ca B. P. Hasdeu, Al. Philipide, Ov. Densusianu și Sextil Pușcariu”, fixîndu-și, nu fără o oarecare ostentație aristocratică, începutul spiței cu Dimitrie Cantemir¹. Născut la Cernăuți², Procopovici s-a format, de fapt, la Facultatea de litere de aici, sub îndrumarea lui Pușcariu, împreună cu care va publica și o bună ediție critică (Diaconul Coresi, *Carte românească de învățătură*, 1914) și pe care îl va urma, apoi, la conducerea Catedrei de limbă și literatură română (1919). Încercările sale de a iniția aici o mișcare filologică independentă, prin întemeierea împreună cu romanistul E. Herzog a unui „cerc de studii” pe lângă Facultatea de litere și filozofie, nu vor reuși să-l scoată, decît parțial, de sub influența maestrului său³. „Revista filologică”, buletinul acestui cerc, nu intrunește decît doi ani de apariție (1927, 1928) și, pe lângă cîteva prestigioase colaborări străine (W. Meyer-Lübke, N. Jokl, L. Spitzer, P. Skok, H. Friedwagner), se menține mai ales prin contribuțiile directorului ei. În tot acest timp însă, legătura strînsă cu fostul său profesor rămîne decisivă pentru cariera sa științifică. Pro-

¹ Al. Procopovici, *Mic tratat de lingvistică generală*, Cernăuți, 1930, p. X.

² Date biografice în necrologul lui Șt. Pașca, *Alexe Procopovici (1884—1946)*, în DR, XI, 1948, p. 366—368, și R. Todoran, *Al. Procopovici* (manuscris).

³ Despre legăturile lingviștilor cernăuțeni cu cei din Cluj, cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica românească în perioada 1918—1944*, în *Istoria științelor în România. Lingvistica*, București, 1975, p. 94.

copovici participă cu comunicări la ședințele *Muzeului* din Cluj și colaborează, încă din primul an, la „Dacoromania”, unde își va publica o mare parte din lucrările sale. Mai târziu, el va fi sprijinit de Sextil Pușcariu pentru a ocupa (în 1938) postul de profesor titular al Catedrei de lingvistică generală la Universitatea clujeană. După retragerea lui Pușcariu (în 1940), el este numit titularul Catedrei de limba română și dialectele ei, devenind, în acest fel, succesorul acestuia și la conducerea *Muzeului*. Ascendența lui Procopovici la conducerea celui mai important șantier filologic al timpului nu poate fi considerată doar ca rezultatul unui simplu concurs de împrejurări, atîta timp cît se poate afirma că, dintre toți elevii lui Pușcariu, el este cel care l-a urmat, pînă la urmă, cu cea mai mare fidelitate. Cu toate acestea, el nu s-a putut ridica niciodată la prestigiul științific al marilor corifei ai școlii clujene, iar explicația faptului trebuie căutată — mai presus de anumite conjuncturi subiective, de moartea sa destul de timpurie și de dimensiunile mai restrînse ale operei — în formația sa științifică, obiectivele specifice, înclinațiile și trăsăturile definitorii ale personalității sale.

Procopovici a avut fără îndoială o bună formație și o autentică pasiune filologică. Pe lîngă textul coresian editat împreună cu și sub îndrumarea lui Pușcariu, el va publica și o ediție a cronicii lui Neculce (Craiova, 1912), precum și cîteva studii speciale (*Despre nazalizare și rotacism*, București, 1908 ; *Arhetipul husit al catechismelor noastre luterane*, în „Făt-Frumos”, II, 1927, p. 10—37 ; *De la Coresi Diaconul la Teofil Mitropolitul lui Matei Basarab*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 289—302, ș.a.), care probează, incontestabil, o temeinică cunoaștere a textelor noastre vechi. Formația filologică riguroasă apare complicată, însă, la el nu numai cu ambiția stăpînirii totalitare a întregului tărîm problematic al literaturii române de început, ci și cu o pronunțată înclinație speculativă și polemică. Din această cauză numeroasele soluții concrete preconizate nu reușesc, de multe ori, să se impună în filologia noastră în forma în care el le argumentează. În această situație este argumentația sa în favoarea tezei lui Iorga privind apariția primelor texte românești ca urmare a influenței husite (vezi și „Revista filologică”, II, nr. 1—2, p. 211—214 ; DR, X, p. 504 ș.u.) ; deși Procopovici este, alături de I. A. Candrea, cel dintîi care a probat amănunțit că *Psaltirea Scheiană* reprezintă o copie și a delimitat clar cele trei grafii diferite din text, ipoteza sa după care copistul principal al manuscrisului ar fi fost un secui a fost infirmată de N. Drăganu și C. Lacea ș.a. Trebuie menționat, însă, că, în alte cazuri, chiar dacă nu s-au sprijinit pe o argumentație suficientă, tezele sale s-au bucurat, totuși, de un deosebit ecou ; să menționăm, astfel, teoria sa despre impunerea unor forme maramureșene în textele moldovene din secolele XVI—XVII (DR, IV₁, p. 65—66)⁴ sau ipoteza că *Psaltirea Hurmuzachi* reprezintă o copie (DR, IV₂, p. 1165—1168)⁵. Fără să urmărim o evaluare în detaliu a contribuțiilor sale în acest domeniu, putem conchide, așadar, cel puțin, că explorarea profundă a

⁴ Preluată de Pușcariu și de D. Macrea, teza aceasta a fost fundamentată faptic de G. Ivănescu, în *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 349. Vezi, acum, I. Gheție și Al. Mareș, *Grafiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 37.

⁵ Probată, abia de curînd, de A. Avram, în *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, în SCL, XV, 1964, nr. 1—5 ; cf. p. 111—114.

textelor noastre vechi i-a putut oferi lui Procopovici o bună platformă pentru cercetările de istorie a limbii române.

Tentația speculativă, aliată și cu o adevărată obsesie a „soluțiilor definitive”, se manifestă, însă, pregnant, și în această sferă. Și ceea ce e aproape paradoxal la acest lingvist este faptul că, deși postulează ca principiu general de cercetare un deziderat epistemologic pozitivist („Dezlegarea unei probleme controversate trebuie să se reazime [...] mai mult pe materiale nouă sau pe elemente descoperite în materialul vechi, decit pe o orinduire nouă a acestora” — DR, XI, p. 1), practic lucrările sale nu realizează în general contribuții de material, cit sinteze parțiale sau propuneri de soluții noi, prin raportare la textele noastre vechi și la unele principii mai generale. De reținut mai ales înclinația permanentă spre teoretizare, care face să abunde „chestiunile de ordin principiar” (sic!), chiar și în lucrările cu un obiectiv foarte concret și strict limitat.

Această notă distinctivă a profilului său apare evidentă și în tratarea unor probleme legate de originea limbii și poporului român, care ocupă un loc mai puțin marcat în activitatea sa, fiind reprezentate doar prin două titluri mai semnificative: *Din istoria raporturilor noastre interdialectale* (în DR, IV, p. 38—66) și *Die Rumän nfrage* (Sibiu, 1944). Procopovici acceptă, în linii mari, teoria Pușcariu-Capidan în problema structurii dialectale a limbii române și a originii dialectelor românești, supunând unei analize critice tezele opuse susținute de Ov. Densusianu (vezi discuția amănunțită din „Revista filologică”, II, nr. 1—2, p. 175—207). El încearcă, în același timp, să nuanțeze soluția școlii clujene. Analizând faptele propuse de Capidan pentru a argumenta teza că meglenoromânii ar fi continuat să trăiască o perioadă de timp în contact cu dacoromânii, după desprinderea aromânilor, el demonstrează că unele dintre aceste fenomene constituie dezvoltări mult mai recente ale dialectului dacoromân (prin referire la situația din secolul al XVI-lea), iar altele pot fi interpretate ca evoluții paralele sau asemănări explicabile prin poziția periferică a celor două idiomuri în cuprinsul românei comune. El propune, în consecință, o rezolvare proprie în problema repartizării dialectale a românei comune, delimitind un grup de est (aromânii și meglenoromânii) de unul de nord-vest (dacoromânii și istroromânii), soluție foarte apropiată, de fapt, de cea sugerată anterior și dezvoltată apoi de Sextil Pușcariu. Dincolo de obiecția posibilă că intervenția lui Procopovici în aceste probleme nu se întemeiază pe un aport personal de material lingvistic inedit, semnificativă pentru noi rămâne atitudinea sa de principiu. Astfel critica adusă lui Densusianu se sprijină pe ideea că „asemănările și deosebiri de suprafață nu sînt criterii suficiente pentru fixarea raporturilor dintre două graiuri”, iar meglenoromâna „ar putea fi declarată un subdialect dacoromânesc numai dacă în explicarea s i s t e m u l u i ei fonetic, morfologic etc. am da mereu, c a b a z â m, de dialectul dacoromânesc în unul din stadiile lui de evoluție” (*ibidem*, p. 195, 197). Și mai semnificativ ni se pare faptul că Procopovici combate, pentru prima dată în mod insistent la noi, procedeul derivat din comparativism și aproape general utilizat de antecesorii și în epocă de a se formula deducții asupra istoricului unor populații înrudite pe baza concordanțelor lingvistice pe care le prezintă la un moment dat: „Din simplul fapt al existenței citcra coincidențe, oricît de frapante ni s-ar părea între graiurile duor [sic!] regiuni, nu

putem trage concluziunea că acele graiuri ar deriva unul din altul sau că populațiunile acelor regiuni ar fi trăit cîndva împreună, în nemijlocit contact teritorial și în nemijlocit schimb de influențe reciproce" (*ibidem*, p. 192; DR, IV₁, p. 39—40). El opune acestei deprinderi tradiționale un principiu, în esență, structural: „Ar fi necesar ca din ansamblul acelor asemănări să se desprindă elemente corespunzătoare din cari să putem desluși un sistem de afinități fonologice, morfologice, sintactice etc.". Un mod oarecum deosebit de a concepe posibilitatea relevanței argumentelor lingvistice pentru istorie este înfățișat în *Die Rumänenfrage*, o încercare sintetică asupra problemei continuității romanice în Dacia. Procopovici pledează aici pentru ideea, înlinită în altă formă la Giuglea și la Pușcariu, că originea latină a mării majorități a cuvintelor ce denumesc bogățiile solului și subsolului Daciei, precum și a celor din domeniile fundamentale ale activității și vieții specifice în această zonă geografică, reprezintă un argument de valoare probatorie în favoarea tezei continuității. Oricite nuanțări și precizări ar suporta această teză în sine, orientarea spre studiul reflexelor social-istorice în limbă se dovedește și astăzi de acută actualitate.

Spre deosebire de colegii săi de la Cluj, Procopovici nu întreprinde, decît în mică măsură, cercetări etimologice. Sau, mai precis, el nu face etimologie *lexicală* (vezi, totuși, grupajul din DR, V, p. 378—395). Ceea ce îl interesează pe el, în primul rînd, este evoluția unor aspecte fonetice și, mai ales, *gramaticale*; în raport cu toți lingviștii clujeni, Procopovici apare cel mai clar profilat pe probleme de „gramatică istorică", cea mai mare parte a cercetărilor sale concrete fiind dedicate unor asemenea chestiuni. Cu riscul simplificărilor inerente, activitatea sa în această privință poate fi împărțită în două perioade distincte.

Într-o primă etapă (inaugurată, de fapt, prin studiul *Despre nazalizare și rotacism* și continuată prin lucrări ca: *Eccum*, în DR, I, p. 162—185; *Probleme vechi și nouă...*, în DR, II, p. 174—214; *Doară*, în DR, III, p. 629—642; parțial: *Principiul sonorității în economia limbii*, în DR, IV₁, p. 12—37), Procopovici e preocupat mai ales de probleme de fonetică istorică. Elementele de morfologie și sintaxă apar tratate acum sub aspectul unor *cuvinte* gramaticale, care, la rîndul lor, sînt considerate în principal ca entități sonore. Postulatul său general favorit, privind evoluția limbii prin „prefaceri lente și succesive" (într-o formulare sintetică: „Limba nu face salturi, precum ne arată observarea tuturor faptelor care constituie *v i a ț a ei*" — DR, IV₁, p. 21; subl. n.), apare ilustrat acum printr-un fel personal de a vedea evoluția fonetică: „Se poate întîmpla ca diferitele variațiuni ale unui sunet să nu mai poată fi subsumate supt același sunet tip, dacă acel sunet se diferențiază în cursul evoluției sale, anumite nuanțe destul de îndepărtate unele de altele accentuîndu-se mai mult" (DR, II, p. 205). Este interesant de observat că transformările fonetice primesc la el, aproape întotdeauna, explicații de natură funcțională. Pentru a explica apariția rotacismului în limba română, el surprinde, cu finețe, paralelismul dintre acest proces și cel al nazalizării, din care deduce apoi cauza alterării lui *-n-* intervocalic. Chiar dacă rezolvarea sa în această privință nu a fost întru totul acceptată⁶, ea a oferit, totuși, principalele

⁶ Cf. Al. Rosetti, *Nouvelles contributions à l'étude du rhotacisme*, în *Melanges de linguistique et de philologie*, Copenhague—Bucarest, 1947, p. 108—118.

elemente ale soluției. Un caz semnificativ îl oferă studiul său *Probleme vechi și nouă...* Pornind de la discuția etimologică a unui singur cuvint, autorul ajunge să încadreze transformarea lui *e* neaccentuat în *i* într-o tendință mai generală de închidere ce se manifestă în vocalismul latinei orientale (*a > ă, o > u, e > i* ajung astfel, pentru el, „un singur fenomen fonetic”). Această tendință fonetică este urmărită, apoi, într-un mod original pentru acea perioadă la noi, în interdependență cu factorii de ordin sistematic din morfologie. Să menționăm, în fine, că apelul la aspectele funcționale crește gradual în această primă perioadă. Scrutind etimologia lui *doară*, Procopovici concede, în principiu, că „lămurirea originii unui cuvint din punct de vedere formal” (fonetic) nu se poate face „fără de oarecare considerații de ordin semasiologic și sintactic” (DR, III, p. 673). El procedează, așadar, la o inventariere a variantelor funcționale, semantice, pentru a-și proba, în acest fel, etimologia. În cele din urmă, va conchide chiar că „paralelismul între interdependența fonetică a cuvintelor și interdependența lor semantică sau și de altă natură (morfologică, sintactică etc.)” este o „problemă care ar merita un studiu amănunțit” (DR, IV, p. 25).

Notele distinctive semnalate se vor accentua și vor deveni net predominante într-o a doua etapă a activității sale (reprezentată prin lucrări ca : *Din istoria pronumelui în limba românească și Din morfologia și sintaxa verbului românesc. Aori tul în raport cu celelalte timpuri și moduri*, în „Revista filologică”, I, nr. 1—2, p. 233—266 ; nr. 3, p. 310—324 ; II, nr. 1—2, p. 1—48 ; nr. 3, p. 318—345 ; *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj, 1933 ; *Articol și vocativ și Pe drumurile dicționarului. Probleme de sintaxă...*, în DR, X, p. 8—25 și XI, p. 1—50). Prin preocupări și soluții, Procopovici acordă acum un rol mult mai puțin important factorului fonetic, urmărind în primul rind o încadrare funcțională a fenomenelor studiate. Apariția unor forme noi, aberante față de criteriile normale de evoluție fonetică, cum sint cele ale pronumelor personale atone la dativ și la acuzativ plural (*ne, le*), este explicată pe baza unei „t e n d i n țe d e d i f e r e n ție r e f u n c ț i o n a l ă”. Conceptul acesta va fi precizat mai clar în studiul său asupra perfectului simplu. Formele din paradigma acestui timp apar deduse dintr-un întreg complex de relații în sistemul temporal și modal al verbului românesc (sint urmărite raporturile de „paralelism” și de „opozitie” cu celelalte timpuri trecute). Dacă nu ne înșelăm, cumva, ar trebui să considerăm acest studiu ca pe una din primele și foarte puținele încercări serioase de cercetare structurală în domeniul morfologiei istorice românești. Cînd afirmăm aceasta ne gîndim și la faptul că apelul la funcția regulatoare a „analogiei” — acel *deus ex machina* pentru cercetările neogramaticilor, dar și pentru atitea din lucrările mai recente în acest domeniu — nu intervine decît cu totul marginal în paginile sale ⁷. Mai mult decît atît, Procopovici caută să evite

⁷ Pentru felul în care a fost receptat Procopovici, ca și pentru deosebirea netă în moduri de a rezolva aceste probleme, ne permitem să cităm aici *Istoria limbii române*, București, 1969, vol. II, p. 261 : „Al. Procopovici, *Fev. Fil.* II, 1928, p. 8, îl explică pe -și prin analogie cu aceeași desinență a m.m.c.p.” ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 152 : „Conj. I, 2 sg. *cîntăși* reproduce probabil pers. 2 sg. a m.m.c.p. : *cantasses* (A. Procopovici, *RF*, II, 8 ș.u.)”. În realitate, raționamentul lui Procopovici (*loc. cit.*, p. 8—10)

asocierile formale, exterioare, între elementele paradigmelor verbale, respingînd, de exemplu, „corelația construită [de cercetarea anterioară] între persoana a 3-a și a 4-a”, prin referire la conținutul semantic foarte distinct al acestor forme și la „uzul graiului”, unde „diferitele forme ale unui timp sau mod sînt libere de conexiunea artificială a paradigmei gramaticale” (*ibidem*, p. 19–20). Importanța aspectului semantic apare accentuată mai ales în studiul său din DR, XI. Analiza unui bogat material, adunat pentru *Dicționar*, ajunge să explice aici polifuncționalismul unor conective (*de, ca și că, dacă*) și paralelismul lor funcțional în evoluția istorică a limbii române, pe baza unor subtile disocieri operate în conținutul semantic al instrumentelor gramaticale.

Relațiile de paralelism și opoziție, din care desprinde „tendențele de diferențiere funcțională” și deduce în ultimă instanță noile paradigme, nu sînt concepute, așadar, de Procopovici ca niște forțe organice ale limbii, ci ca fenomene de conștiință și de comunicare (ele sînt presupuse ca „simțite” și chiar „urmărite” conștient de vorbitori). Această nouă orientare se deosebește, evident, de formulările anterioare privind „viața limbii”, deși se poate înscrie în aceeași viziune despre evoluția continuă a faptelor lingvistice. Numai că, pus în fața explicării unor fenomene din vorbirea contemporană sau din textele noastre vechi, Procopovici e înclinat tot timpul să le explice într-o perspectivă mai îndepărtată, a unei evoluții neîntrerupte de la formele latine. Și dacă dificultatea teoretică a acestei poziții putea fi surmontată — chiar și prin ideea sa că tendințele limbii se pot menține în stare latentă o lungă perioadă de timp, pentru a fi activate apoi într-un context de circumstanțe exterioare „catalizatoare” —, sub aspect practic, însă, ea îi orientează, de multe ori, cercetarea pe căi foarte riscate sau evident greșite. Așa se întîmplă, bunăoară, cînd el încearcă să explice prezența pronumelui personal „pleonastic” la nominativ, în construcțiile de tipul *cîntă ele păsările*, ca relict al unei funcții de distincție între persoanele verbului — atunci cînd era mult mai simplu și mai normal să caute o explicație pornind de la funcția acestui fenomen în vorbirea contemporană, evident de natură expresivă⁸. Un caz asemănător îl constituie și insistența sa în a explica formele populare dacoromâne de „genitiv prepozitiv” feminin cu *ali*, printr-o apropiere de cele similare din aromână și o derivare directă din latină, cînd era mult mai firească și mai plauzibilă posibilitatea unei dezvoltări fonetice tirzii și independente din articolul genetival masculin *a lui*⁹. Ni se pare că descoperim, în aceste cazuri, și reflexe ale unei mai vechi încrederi exagerate a lui Procopovici în rigoarea evoluțiilor fonetice.

Dacă o căutare cu orice preț a originalității și înclinațiile sale speculative au periclitat în destule cazuri contribuțiile acestui lingvist în pro-

e cu totul altul. Reproducem un singur pasaj, de la p. 10: „Trebuie să presupunem prin urmare că alături de vechiul **cîntaști* și-a făcut apariția mai întîi la plural forma **cîntati* resp. *cîntalu* și că numai apoi s-a zis *cîntași* la singular pentru **cîntaști*, nu atît pentru că acesta putea să aibă și funcțiunea de plural, ci mai ales pentru că acest *cîntași* a fost simțit aorist în opoziție cu noul *cîntaseși* al plusquamperfectului” (spațiile ne aparțin).

⁸ O bună analiză comparativă a celor două soluții oferă Iorgu Iordan, în „Buletinul Philippi”, vol. II, 1935, p. 261–269.

⁹ Vezi discuția lui N. Drăganu, în „Revista filologică”, II, nr. 3, p. 308–314 și 318–345.

bleme concrete ale istoriei limbii române, ele l-au apropiat, în schimb, pe Al. Procopovici, poate mai mult decît pe colegii săi de generație, de formularea unor poziții proprii în domeniul lingvisticii generale. După exemplul profesorului și maestrului său, pe care l-a văzut „totdeauna preocupat de a afla și din studierea unor probleme parțiale sau de amănunt principii de lingvistică generală” („Revista filologică”, II, p. 188), el a urmărit o teoretizare constantă a propriei experiențe de cercetare, și, din acest unghi, considerațiile sale trebuie reținute ca un fapt semnificativ pentru lingvistica românească a epocii.

O primă încercare sintetică este întreprinsă în comunicarea sa la Congresul filologilor români din 1925 (și publicată, cu extensii, în DR, IV, p. 12—37, sub titlul *Principiul sonorității în economia limbii*). Procopovici pornește aici de la o analiză critică a teoriei lui Saussure, din *Cursul de lingvistică generală* al acestuia. El aduce o obiecție de mare profunzime faimoasei teze după care în funcționarea sistemului limbii ar conta numai „elementele diferențiale”. Poziția aceasta, însușită încă de pe atunci de unii elevi ai genialului savant elevețian (exemplu Bally și Sechehaye), i se pare lingvistului nostru o „abstracțiune” prea îndepărtată de „viața limbii”, deoarece ea nu ia în considerare toate elementele care fac un sunet perceptibil și contrazice chiar definiția saussuriană a fonemului. El opune acestei abstracții, drept „principiu cardinal în economia limbii”, *sonoritatea* — definită în termenii lui Jespersen ca „sumă a tuturor particularităților unui sunet, cari îl fac perceptibil” (*ibidem*, p. 17). Valoarea lingvistică apare definită, în acest fel, la polul ei fonetic, și printr-un element pozitiv, nu numai prin „diferențe de sunete”. Procopovici nu înaintează, din păcate, prea mult pe acest drum extrem de promițător. Determinarea concretă a conceptului de „sonoritate”, ca și distincția pe care o propune el în masa particularităților fonetice, nu este, într-adevăr, prea clară¹⁰, iar întreaga discuție alunecă după aceea într-o dezbatere asupra unei probleme mai mult convenționale: fenomenul silabării. Ceea ce aduce el nou în raport cu Jespersen este, în orice caz, ideea că sonoritatea evoluează în cursul articulării, descriind o curbă cu maxime și minime, pe care el le localizează precis între elementul imploziv și cel exploziv al consoanei (în cazul oclusivelor). Indiferent, însă, de felul în care teza generală este ilustrată și dezvoltată concret, lingvistul nostru are meritul de a fi adoptat, în acel moment, o poziție de principiu curajoasă, în privința căreia evoluția ulterioară a disciplinei noastre i-a dat întru totul dreptate.

Considerații teoretice de deosebită relevanță formulează Procopovici și în discuțiile sale pe marginea cărților, din „Revista filologică” (II, nr. 1—2), inițiate, iarăși, după un model ușor de recunoscut. Reținem, mai întâi, delimitarea (în raport cu lucrările lui A. Abas și Al. Rosetti) de cercetarea „acustică și fiziologică” a limbii: „lingvistica trebuie să-și îndrepte atențiunea înainte de toate asupra resorturilor celor mai intime din cari izvorăște limba, pînă la cari nu poate pătrunde nici un aparat: latura psihologică, socială și cea istorică. Chiar atunci cînd face observări de ordin fonetic, lingvistul trebuie să aibă mereu în vedere suportul psihologic, social și istoric al faptelor materiale studiate de el” (p. 120). De

¹⁰ Cf. A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961, p. 11—12 și 80—91.

excepțional interes, pentru momentul în care sînt formulate, ni se par, însă, teoretizările sale asupra aspectului semantic al limbii. Combătîndu-l pe Meillet, Procopovici pledează pentru teza că limba posedă nu numai un sistem fonetic și unul morfologic, ci „fiecare limbă își are de fapt și sistemul ei semantic”. Într-o formulare sintetică: „Sistemul semantic al unei limbi se manifestă prin interdependența semantică din lăuntru grupurilor de cuvinte pe cari le unește faptul de a aparține aceleiași sferă de preocupățiuni (păstorit, morărit etc.); el se manifestă prin apropierile semantice dintre cuvinte cari nu au nici o legătură etimologică între ele, dar între cari se stabilesc anumite relații semantice prin asemănări și prin contrastări între accepțiunile lor; el se manifestă în sfîrșit prin interdependența ce există între diferite cuvinte sub raportul evoluției lor semantice” (p. 140—141). Teza aceasta, în care se pot recunste elemente de proveniență diversă, apare dezvoltată, apoi, într-un mod original, prin unele idei neobișnuit de îndrăznețe pentru acel timp, dar care și-au probat, astăzi, întrutotul valabilitatea. „Înlăuntru” sistemului semantic, susține Procopovici, „sînt cu puțință numai anumite mișcări, anumite împărecheri de elemente (semanteme), altele fiind cu desăvîrșire excluse, întocmai precum înlăuntru unui sistem fonetic gruparea și combinarea fonemelor nu se poate face decît în limita unor anumite reguli generale” (*ibidem*). Spre deosebire de sistemul fonologic (numit aici, convențional, „fonetic”) și de cel morfologic, sistemul semantic apare mult mai mobil, pentru că el este determinat de un „joc al forțelor dinlăuntru și din afară”, pentru că „într-insul evoluția societății reclamă inovațiuni într-o măsură mult mai largă decît în celelalte domenii” — dar aceasta nu înseamnă că n-ar exista un sistem semantic (p. 124). Fiecare cuvînt funcționează, în cadrul acestui sistem, ca „un microcosmos semantic, cu jocul forțelor sale dinlăuntru și sub acțiunea forțelor din afară, forțe vii” (p. 140), iar, în ansamblul său, sistemul semantic reflectă și „o anumită concepție a lumii”. În sfîrșit, Procopovici nu ignoră nici ideea universalităților semantice, deoarece pentru el „specificul național al sistemului semantic se reliefează mai mult în uzul figurat al cuvintelor și îndeosebi în idiotisme” (p. 141). E de regretat, în orice caz, că elevul lui Pușcariu nu și-a dezvoltat argumentația, amănunțit și sub toate aspectele, într-o teorie semantică de ansamblu, iar principiilor generale afirmate nu le-a asigurat un suficient sprijin pe o analiză, faptică aprofundată (vezi, totuși, *loc. cit.*, p. 143 ș.u.).

Procopovici încearcă, însă, să înscrie aceste teze în cadrul mai larg al unei teorii de ansamblu a limbii, schițat în *Mic tratat de lingvistică generală* (1930). Premiata de Academie la propunerea lui Pușcariu, cartea aceasta, unică în felul ei pentru lingvistica românească a epocii, nu s-a bucurat, totuși, de o bună primire din partea criticii de specialitate¹¹. Deși nu e scutită, într-adevăr, de unele contradicții și confuzii, ea relevă, însă, după opinia noastră, un remarcabil efort teoretic de racordare a unor teze împrumutate la atitudinea și experiența de cercetare a autorului și de construcție a unei concepții generale, coerente, asupra limbii.

Procopovici teoretizează, pe de o parte, limba ca „realitate fonetică”, pornind de la vederile sale expuse în *Principiul sonorității*... Dintre-

¹¹ Vezi recenziile lui Al. Rosetti, în GS, V, 1931—1932, fasc. 2, p. 381—387; Gr. Scorpan, în „Buletinul Philippide”, I, 1934, p. 199—206; chiar și Th. Capidan, în DR, VII, p. 317—320.

elementele nou introduse, menționăm insistența cu care acest lingvist pledează (p. 120—148) împotriva concepției neogramatice privind caracterul „mecanic” al evoluțiilor fonetice, ca „proces care se produce de la sine”, din cauze „cuprinse în natura” substanței sonore a limbii: „Evoluțiile lingvistice nu pot fi mecanice, ci, potrivit cu natura omului, *conștiente* sau *subconștiente*” (p. 140). Întemeindu-se pe lucrările lui M. G. Bartoli, G. Bertoni, A. Dauzat, A. Meillet ș.a., lingvistul nostru își dezvoltă în această carte părerile despre esența socială și caracterul sistematic al limbii ca fenomen evolutiv. El accentuează, astfel, asupra „interdependenței absolute și indisolubile între faptele sociale și faptele lingvistice” și asupra naturii sociale a „legilor lingvistice” (termen pe care îl consideră „cu desăvîrșire impropriu pentru oricare din realitățile lingvistice dacă îl interpretăm în înțelesul lui comun”). După credința sa, orice fenomen lingvistic trebuie considerat, în ultimă instanță, ca produs al unor cauze sociale: „Că nu simțim încă în măsura să descoperim cauzele sociale ale tuturor fenomenelor lingvistice este un fapt care demonstrează cel mult insuficiența mijloacelor noastre de cercetare în stadiul actual al științei și care își are analogia în toate domeniile preocupărilor științifice” (p. 134). Relația dintre limbă și societate nu este concepută, însă, în mod naiv, ca un raport imediat de la un stimul social izolat la un efect lingvistic particular, deoarece Procopovici acordă o importanță decisivă, în procesul complex al dinamicii lingvistice, factorilor de natură funcțional-sistematică (situația elementului în sistemul limbii, relația dintre „corpul de foneme” și „funcțiunea sa semantică”, „modificarea raporturilor între componenta principală și componentele secundare ale imaginii pe care o reprezintă”, „prefacerea unei opoziții parțiale de sens a unui cuvânt într-o opoziție integrală de sens față de alt cuvânt sau alte expresii”, „tendința diferențierii semantice a sinonimelor”). El conchide, așadar, că „valabilitatea unei inovații depinde de *valoarea ei funcțională*” și presupune existența unei tendințe generale de creștere a „*puterii funcționale*”, care explică simplificarea progresivă a limbilor. Demnă de reținut este, în acest context, și delimitarea sa netă în raport cu concepția „școlii idealiste”: „nu putem considera împreună cu K. Vossler principiul estetic singur stăpînitor în evoluția limbilor” (DR, X, p. 83 — subl. n.).

Unele exagerări de ordin individualist și biologism nu lipsesc, totuși, în teoretizările sale. Se afirmă și înclinația de a apăsa prea mult pe funcția limbii ca expresie a vieții afective sau ca mijloc de cunoaștere a lumii. Aceasta se manifestă clar și în lecția inaugurală ținută la Cluj în 1938 (*Limba și viața*), o sinteză, altfel, ponderată și comprehensivă: „limba nu este numai un mijloc de comunicare între oameni, ci într-însa se și reoglindește viața lor, ca și în poezie sau în oricare altă artă, ca și în formele de organizare politică din cursul vremurilor, ca în orice ramură de cultură materială și intelectuală” (p. 5). Așa se explică și definirea ultimă a lingvisticii ca „știință a vieții reflectate în formele graiului omenesc”. Indiferent cum am interpreta această poziție, este evident că, de la sintagma „*viața a limbii*”, din 1925, pînă la „*limba și viața*” din 1938, gîndirea lui Procopovici a evoluat în sens ascendent, înspre o accepție mai socială, mai „umană” — cum se exprimă el însuși — a fenomenului lingvistic, direcție caracteristică, după cum am văzut, pentru întreaga sa activitate.

Sintetizînd prezentarea sumară a acestei activităţi, moştenirea lui Al. Procopovici ne apare astăzi mai substanţială decît a apărut celor mai mulţi dintre contemporanii săi¹². Aspectul ei cel mai important rezidă, în cele din urmă, tocmai în efortul acestui savant de a-şi defini o atitudine proprie în mişcarea lingvistică a epocii. Şi oricîte neajunsuri i-am găsi — privind hazardarea în unele soluţii concrete de filologie ori gramatică istorică, nefundamentarea faptică suficientă a unor afirmaţii teoretice sau, în sfîrşit, dimensiunile restrinse ale operei — nu i s-ar putea spune, nici măcar ironic, „un mare resemnat” celui care, deşi anticipa cu aproape o jumătate de secol unele idei despre sistemul semantic al limbii, îl corecta în amănunte pe Densusianu cu o particulară înţelegere a travaliului ştiinţific: „Munca nu poate fi niciodată destul de răbdurie şi meticuloasă”.

Noiembrie 1975

*Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

¹² Să menţionăm că unele dintre soluţiile controversate propuse de Procopovici au fost reluate în ultima vreme de pe poziţiile unor orientări mai noi în studiul lingvistic. Astfel, ipoteza conservării lui -u în poziţie finală, formulată de Procopovici într-o discuţie dezvoltată asupra uneia din lucrările lui Al. Rosetti (cf. DR, VI, p. 395—419), a fost admisă recent de unul din elevii celui din urmă, E. Vasiliu (*Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, p. 83), ca prezentînd „avantajul simplităţii şi al unei mai mari capacităţi explicative”; teza lui Procopovici în legătură cu condiţiile monoftongării este acceptată la acelaşi autor, *op. cit.*, p. 49, ş.a.

COORDONAREA/SUBORDONAREA — O DIVIZIUNE DIHOTOMICĂ

DE

D. D. DRAȘOVEANU

0.0. Coordonarea/subordonarea cunosc definiții mai mult sau mai puțin felurite: prin planurile diferite sau același ale termenilor¹, prin funcția diferită sau identică a elementului (termenului) adăugat², prin repetarea — în cazul coordonării — a poziției sintactice³ (ocupată de un al doilea termen) sau prin presupunerea/nepresupunerea unui termen de către celălalt⁴.

0.1. Ca o trăsătură comună a definițiilor menționate, se desprinde aceea că toate au în vedere, într-un fel sau altul, termenii relației.

0.2. Această definire, prin termeni, cuprinde însă doar efectul unei cauze, or, pentru a distinge fundamentul diviziunii — după cum se va vedea, dihotomice —, se cere stabilită cauza acestui efect; ea se află în însăși relația, prin notele intrinsece ale căreia se va explica acțiunea ei subordonantă/coordonantă asupra termenilor. „Relațiile sintactice asigură enunțului caracterul unui tot organizat: ele plasează în moduri diferite componentele enunțului unele față de altele” (Valeria Guțu Romalo [9, p. 36]).

Notă. (a) Explicația prescurtărilor: R = relație, raport; Rs = relație subordonantă (conectivale subordonante și morfele categoriilor de relație, care sînt toate subordonante, subordonante și nu supraordonante⁵); Rc = relație coordonantă (conjecțiile numite astfel, excluzînd preînsele conjecții conclusive⁶); T(-i) = termen(i); Tr, Ts = termen regent, respectiv termen subordonat; Ta, Tp = termenul din stînga (anterior), respectiv cel din dreapta (posterior) unui Rc.

(b) Cînd Rs este morfemul (de relație), Ts devine egal cu ceea ce rămîne în afara morfemului respectiv: temă lexicală, temă gramaticală cu afixe (gramaticale) nerelative, exclusiv opoziționale⁷, sau radical + afix zero.

¹ [8, II, p. 9].

² [12, p. 169, 170].

³ [9, p. 41].

⁴ [10, p. 25].

⁵ [6, p. 74–75].

⁶ [3, p. 27–28].

⁷ [6].

1.0. *R* și omisibilitatea. Adevăr axiomatic, un *R* nu poate exista decît în prezența a doi *T*, încît, supunînd o structură *T—R—T* probei omisibilității, este firesc ca, odată cu omiterea oricăruia din *T*-i, să se omită, nemaiavind rost, și *R*.

2.0. *De la efect la cauză.* Comparînd structurile (1) *a auzit și a venit* și (2) *a auzit că a venit* din punctul de vedere al comportamentului lor la proba respectivă, am putea formula, drept deosebire, constatarea că, în timp ce un *Re* se omite cu oricare din cei doi *T*-i (1), un *Rs* se omite cu unul — anumit (vezi mai jos **3.0.** B.) — din ei (2); numai că, oprind aici constatarea deosebirii dintre (1) și (2), ne-am găsi la nivelul unei *a p a r e n țe*, și anume că relația este o anexă a termenilor, care-i secundează pe aceștia în jocul omisibilității lor. Dacă însă respectăm deosebirea dintre entitatea *R* și entitatea *T* și recunoaștem astfel că nici unul din *T*-i nu poartă vreo marcă a co ~ /subordonării, îl identificăm drept *cauză* a deosebirii (în exclusivitate) pe *R*, ca singurul element variabil al celor două structuri, încît sensul cauzalității se răstoarnă: în prezența unui anumit *R*, o anumită omisibilitate a *T*-ilor, iar aici, unde nu există un alt element variabil, „în prezența” este egal cu „din cauza”.

3.0. *Re/Rs — note definitorii.*

A. Reținem din cele de mai sus, ca primă distincție antinomică, faptul că, pe cînd un *Re* generează *b i l a t e r a l* omisibilitatea (ex. 1, *a auzit sau a venit*), un *Rs* o generează *u n i l a t e r a l* (ex. 2, *a venit*).

B. Înseamnă că un *Rs* se află în *a d e r e n ță*⁸ cu unul dintre *T*-i, cu acela pe care îl considerăm *Ts*, fără ca prin aceasta *R* să piardă din autonomie.

Observații. (a) Cînd *Rs* este un morfem, limbile mai pronunțat sintetice duc această aderență, de cele mai multe ori, pînă la aglutinarea dintre *Rs* și *Ts*.

(b) Aceeași aderență poate fi însă ușor identificată și în cazul unui *Rs*-conectiv: indiferent dacă acesta este unul interpropozițional (conjunția subordonatoare, adverbul relativ sau pronumele relativ) sau intrapropozițional (prepoziția), el se află nu la dreapta lui *Tr*, ci la stînga lui *Ts*.

(c) Dacă s-ar reactualiza sensurile etimologice ale lui *prae-* și *-positio*, s-ar ajunge la termenii *prepoziții substantivele*, *pronominale* etc. (pentru prepoziții) și *prepoziții verbale* (pentru conjuncțiile subordonatoare, adverbele relative și pronumele relative⁹), obținîndu-se prin aceste denumiri atît reflectarea „genului proxim” și a „diferenței specifice” dintre subclasele de conective, cît și o sistematizare terminologică.

Despre un *Re* nu vom spune că, în schimb, este în aderență cu amîndoi *T*-ii, ci, pentru motivul care decurge din C. și D., că — *n o n a d e r e n t*¹⁰ — se află la egală distanță de ambii termeni (*Ta* și *Tp*)¹¹.

⁸ „Aderență”, cu sensul său comun, mijloc de exprimare a raporturilor [11, p. 532], [8, 11, p. 9] între doi termeni.

⁹ [3, p. 20].

¹⁰ Conjunția enclitică lat. *-que* este o excepție singulară.

¹¹ [3, p. 26].

C. Aderența nu este însă una simplă fizică, ci — expresie a unei mai adânci legături — cunoaște o notă calitativă, regimul : **Rs** a u r e g i m, **Re** n u a u r e g i m.

Cum regimul implică o dominare, înseamnă că **Rs** îl d o m i n ă pe **Ts**. **Rc** n u d o m i n ă nici pe **Ta**, nici pe **Tp**.

Observații. (1) Dominarea lui **Ts** de către **Rs** se manifestă : (a) prin impunere de categorii ; este cazul tuturor **Rs**-conective, prepozițiile impunând lui **Ts** categoria cazului, iar conjuncțiile (subordonatoare), adverbele relative și pronumele relative, categoria persoanei [vezi 3] ; (b) fără o asemenea impunere, din motive de improprietate ce țin de **Ts** ; de exemplu, *omul de acolo*, unde lui **Ts** (*acolo*), fiind adverb, îi sînt improprii cazurile. Este, tot aici la (b), și cazul tuturor **Rs**-morfeme (de relație), care, odată scăzute din structura lexemului, îi lasă lui **Ts** o parte (vezi mai sus *Notă* (b)) improprie și ea categoriilor pe care **Rs** i le-ar impune ; dominarea însă rămîne ; pentru a o dovedi, apelăm la identitatea *solzii la pești* = *solzii peștilor*, unde, așa după cum *la* îl d o m i n ă, cu impunere de acuzativ, pe *pești*, tot așa și *-lor*¹² îl d o m i n ă pe același (*pești-*), fără însă vreo impunere de genitiv, genitivul însuși devenind **Rs**. Adăugăm, în același sens, analogia cu situații din domeniul lexicologiei : elementele latine sau grecești intrate în construcția unor cuvinte d o m i n ă prima componentă : exemplu în *zeificare*, *-ficare* îl d o m i n ă pe *zei-* etc.

(2) Dominarea de care este vorba aici (sub C.) nu o neagă, firește, pe cea de la nivelul întregii sintagme, ci se cuprinde în aceasta din urmă, i se subordonează : **Tr** d o m i n ă grupul **Rs-Ts**, iar înăuntrul grupului, **Rs** îl d o m i n ă pe **Ts**.

D. Prin aderență (și regim), după cum s-a văzut, **Rs** formează împreună cu **Ts** un grup ; acest grup reprezintă o funcție (în accepția de contractant, selectant, al unui **T**, **Tr**). Cel care g e n e r e a z ă calitatea (și categoria) de f u n c ție a grupului este **Rs**. Ca dovadă, în cazul unui **Re**, **T**-ii (**Ta** și **Tp**) nu sînt unul altuia f u n c ții.

E. Nefiind în aderență cu vreunul din **T**-i (și neavînd regim), **Re** interpropozițional cunosc t r a n s m i s i b i l i t a t e a din poziția, inițială, interpropozițională, și anume interpredicativă¹³, într-una intra-propozițională (ex. *el aleargă și ea aleargă* → *el și ea aleargă*) ; **Rs** (interpropozițional) sînt n e t r a n s m i s i b i l i și sînt astfel pentru că practic nu se pot detașa de **Ts** — predicatul subordonatei —, tocmai din cauza aderenței.

F. Transmisibilitatea lui **Re** realizată înseamnă m u l t i p l i c i t a t e : subiect multiplu, complement direct multiplu etc., etc. ; în schimb, domeniului **Rs** îi aparține antinomul multiplicității — u n i c i t a t e a, pe care o definim drept *imposibilitatea existenței, în dependența unui Tr, a unui al doilea grup Rs — Ts în care Rs să fie identic cu unul dat*¹⁴ (cu cel dat).

¹² [1].

¹³ [3, p. 25].

¹⁴ [5, p. 331].

Notă. Pentru limitele unicității, precum și pentru o rezolvare a contradicțiilor, ca, de exemplu, cea dintre un verb regent monovalent acuzativ („unicitate”) și complementul său direct multiplu („multiplicitate”): *citim cărți și reviste*, vezi [5, p. 332].

G. Rs, prin dominarea (regizarea, guvernarea) unui Ts, îi stabilește acestuia o orientare în lanțul vorbirii, „către stînga” sau „către dreapta”, indiferent de poziția lui Tr, în funcție de direcția în care își exercită această dominare: (a) dacă Rs se află la stînga lui Ts (Rs—Ts), regizindu-l deci de la stînga la dreapta, el îl orientează pe Ts, în lanț, către stînga și astfel îl leagă de Tr de la dreapta la stînga, indiferent dacă topica elementelor structurii este Tr—Rs—Ts sau este Rs—Ts—Tr: și în *vine cu noi*, și în *cu noi vine*, cu îl leagă pe noi de *vine* (nu invers¹⁵), de la dreapta la stînga, în amîndouă situațiile, pentru că în amîndouă *cu* se află la stînga lui *vine*; (b) — invers. În general, situația de sub (a) este a Rs-conective, iar cea de sub (b) este a Rs-morfeme.

Ideea existenței, în domeniul Rs, a unei direcții („direcționări”) reiese din realitatea reflectată de termenul prepoziție și își găsește confirmarea în realitatea opusă, reflectată de antonimul postpoziție (exemplu lat. *tecum*).

Observație. După cum arătam în [4], există și în limba română situații cînd Rs-conective leagă de la stînga la dreapta: *Ea este deosebit de talentată, S-a dus nu știu unde*. Aici le amintim mai ales pentru a justifica, în plus, propunerea de ordin terminologic de mai sus (vezi 3.0. B. **Observații** (c)): dacă pe *de*, din exemplul de aici, îl putem numi — incomplet — postpoziție (existînd termenul), în ce-l privește pe *unde* ar fi contraindicat să-l numim — cum ar rezulta prin opoziție — „postadverb relativ”; propunerea menționată ar înlătura dificultatea și ar aduce un plus de proprietate: *de*, postpoziție — în exemplul dat — adverbială, iar *unde*, postpoziție verbală.

Rs stabilește deci direcție, **Rc** nu¹⁶.

Notă. O altă antinomie Rc/Rs privește locul lui R în conținutul structurii T—R—T, încît, nealiniindu-se celor de pînă aici și nefiind nici necesară pentru cele propuse, nu o cuprindem, sub un H., în articolul de față.

3.1. Trăsăturile distinctive ale Rs și ale Rc enumerate sînt, după cum se vede, m o d u r i de manifestare ale aceluiași factor cauză — r e l a ț i a, care se arată astfel ca o r g a n i z a t o r al termenilor.

4.0. De aceea, fundamentul care unește cele două categorii, coordonarea și subordonarea, criteriul după care clasificarea le are ca rezultat îl considerăm a fi *modul cum relația organizează termenii*.

5.0. Implicații și consecințe.

Acest mod se împarte în d o u ă și numai în două, după cum înseși notele componente sînt două, contradictorii, „terțiul” fiind exclus: un R sau este în aderență cu un T sau nu este, sau are regim sau nu are etc., etc.

¹⁵ [8, I, p. 321 ș.u.].

¹⁶ Pe planul așa-numitelor „translații”, vezi despre un „sens” [15, p. 367].

5.1. Dată fiind această alternativă, problema unei a t r e i a posibilități o considerăm pseudoproblemă; ea se pune pentru apozitie și pentru relația predicativă.

5.1.1. *Apoziția* nu ne pune în fața unei a treia posibilități pe care ar oferi-o raporturile, pentru că, întrucât nu există un al treilea fel de R, altul decât Rc sau Rs (un eventual Ra), deci nici un al treilea mod de organizare a termenilor, ea se situează în a f a r a raporturilor, nefiind decât reeditarea unui T, fie a unui grup R—T, duplicatul, copia acestuia, un segment oricum parantetic în lanțul vorbirii (vezi [5, p. 332]).

5.1.2. *Relația predicativă* rămâne în cuprinsul subordonării, pentru că:

(a) Structura subiect-predicat are drept R morfemul de acord verbal, care este și el un Rs, întocmai ca un morfem de acord adjectival sau ca orice alt morfem (de relație).

(b) Structura în discuție se supune, ca oricare alta, probei omisibilității: și *luptă* din *omul luptă* este omisibil ca și *luptător* din *omul luptător*.

Teza că structura respectivă se plasează în afara subordonării ne-o explicăm printr-o inconsecvență de ordin metodologic: ea este scoasă dintre celelalte structuri, de sub controlul omisibilității, și este supusă exigențelor enunțului, aducându-se apoi argumentul că în lipsa predicatului nu se mai poate vorbi de enunț; este înlocuit deci punctul de vedere al organizării structurii cu acela al valorii de „comunicare”, de enunț, valoare pe care structura subiect-predicat poate să o aibă, după cum, dealtfel, poate și să nu o aibă (cînd se constituie ca propoziție subordonată).

(c) Interdependența¹⁷ termenilor, invocată ca nota caracteristică a acestei structuri (sintagme), nu este convingătoare: și *luptă*, din exemplul de mai sus, exprimă o n o t ă a unei noțiuni (deosebită de *luptător* prin aceea că este prezentată „în desfășurare”¹⁸), or, între o notă și noțiunea ei nu poate fi interdependență, pentru că, în timp ce o noțiune poate exista fără *afirmarea* uneia din notele sale, o notă nu poate exista în afara noțiunii din al cărei conținut face parte.

(d) Ținînd cont de cele de sub (b) și (c), însăși tratarea substantivului din cele două structuri este nejustificat diferită: se admite *omul* în afara lui *luptător*, dar nu se admite același *omul* în afara lui *luptă*.

Observație. Faptul că în *omul luptă* substantivul este obligatoriu în cazul nominativ nu-i schimbă statutul de termen nonomisibil (= supraordonat). (Vezi [6, 73—75].)

5.2. Considerăm că deosebirile dintre Rc și Rs sînt obiective, calitative și — la acest nivel, al dihotomiei — esențiale (vezi fie și numai trăsătura D.).

5.3. Rc și Rs sînt însă particularizări ale aceluiași general, R, încît acesta este deținătorul esenței de ultimă adîncime, unice¹⁹: în conținut, sensul r e l a ț i o n a l²⁰. De aci plecînd, după cum $Rs + Rc = R$, tot așa structurile (a) Tr—Rs—Ts și (b) Ta—Rc—Tp împart structura (c)

¹⁷ [10, p. 25].

¹⁸ [13, p. 82].

¹⁹ Termenii raporturilor „general-particular”, „esență-fenomen” și „sumă-unitate” sînt aici concordanți.

²⁰ [7, p. 154].

T—R—T, iar dacă structura (a) se numește sintagmă ²¹, ar fi logic ca și structura (b), ca cealaltă—din două—particularizare, să se numească tot sintagmă, coordonativă ²², și, odată cu acestea, însăși formula generală (c).

Notă. Considerăm sintagma drept cea mai generală categorie a sintagmaticii, mai generală decît propoziția sau fraza. (Vezi, pe larg, în [7].)

S-ar obține în felul acesta o omogenizare terminologică, printr-o denumire preferabilă, ca mai scurtă, uneia ca „unitate relațională” și ca mai delimitată decît cea, prea generală, de „structură”, la care, în cele de mai sus, ne-am văzut obligați să recurgem.

BIBLIOGRAFIE

- 1 COTEANU, ION, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 17—44.
- 2 DAUZAT, ALBERT, DUBOIS, JEAN, MITTERAND, HENRI, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, Larousse, [1964].
- 3 DRAȘOVEANU, D. D., *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—32.
- 4 Idem, *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 241—246.
- 5 Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.
- 6 Idem, *Categoriile gramaticale de relație și de opoziție ale limbii române*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 67—79.
- 7 Idem, *Sens relațional și gramatem — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 153—163.
- 8 *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, ed. a II-a, 1963.
- 9 GUȚU ROMALO, VALERIA, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973.
- 10 HJELMSLEV, LOUIS, *Preliminarii la o teorie a limbii*, traducere din limba engleză, București, 1967.
- 11 IORDAN, IORGU, *Limba română contemporană*, [București], 1954.
- 12 MARTINET, ANDRÉ, *Éléments de linguistique générale*, traducere și adaptare la limba română de Paul Miclău, București, 1970.
- 13 ONU, LIVIU, *Un moment important în studiul limbii române*, în „Steaua”, 1954, nr. 6, p. 67—92.
- 14 SĂTEANU, CORNEL, *Sintagma, cea mai mică unitate relațională*, în CL, VI, 1961, nr. 2, p. 359—382.
- 15 TESNIÈRE, LUCIEN, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1965.
- 16 *Tratat de lingvistică generală*, sub redacția acad. Al. Graur ș.a., București, 1971.

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'identifier le critère sur lequel repose la dichotomie co~/subordination. La position des termes — dont se servent les définitions respectives — n'est, affirme-t-il, que l'effet d'une cause. La cause s'identifie dans la relation même, que l'auteur considère comme l'organisateur des termes. Par conséquent, le critère est la manière dont la relation organise les termes.

Decembrie, 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

²¹ [16, p. 230].

²² Termenul de sintagmă, prin sensul său, nu exclude coordonarea (vezi [2, s.v. *syngme*]). Pentru o opinie în același sens, vezi [14, p. 372].

ÎN LEGĂTURĂ CU DEFINIREA TRANZITIVITĂȚII — INTRANZITIVITĂȚII

DE

ANDREI MIȘAN

1. Categoria tranzitivității-intranzitivității este tratată foarte sumar atât în *Gramatica limbii române* a Academiei R.S.România, cât și în *Gramatica limbii ruse* a Academiei de Științe a U.R.S.S., precum și în alte tratate de specialitate și cursuri universitare de limbă contemporană. De cele mai multe ori ea este studiată în cadrul diatezei verbale, dar nu puține sînt și cazurile cînd este plasată înainte și considerată drept premisă a acesteia. Mai frecvent și mai dezvoltat a fost tratată în unele studii de specialitate; cu toate acestea însă nu se poate considera că este rezolvată pe deplin, deoarece pînă în prezent încă nu există un consens al specialiștilor în legătură cu ea.

Categoria diatezei verbale împreună cu întregul ansamblu de probleme ce-i aparțin, printre care și tranzitivitatea-intranzitivitatea, a fost și continuă să rămînă una din cele mai dificile și mai controversate categorii gramaticale verbale atât ale limbii române, cât și ale limbii ruse, generînd o mare diversitate de concepții și opinii.

Tranzitivitatea-intranzitivitatea, cu caracterul eispecific, determinat de însăși natura sa de categorie aflată la limita dintre gramatică, lexic și formarea cuvintelor, ridică în fața cercetătorilor ei o serie de probleme, dintre care multe continuă să rămînă încă nerezolvate și în prezent. Fără intenția de a le aborda pe toate aici, le vom enumera pe acelea care continuă să aștepte rezolvări sau precizări: definiția generală a categoriei tranzitivității-intranzitivității și definițiile particulare, precizarea tipului de categorie și a tipului de opoziție pe care îl reprezintă, a raporturilor dintre ea și diateză, pe de o parte, dintre ea și categoria de reflexiv-nereflexiv, pe de altă parte, stabilirea locului ei în cadrul diatezualității — categorie de tip funcțional-semantic — și a faptului dacă este o calitate constantă sau nu a lexemului verbal, ori a sensului individual al verbului; dacă se realizează numai o singură dată sau de mai multe ori; problema exprimării și a mărcilor ei formale, a tipurilor de tranzitivitate (directă, indirectă, explicită, implicită), a folosirii verbelor tranzitive fără complement direct și a celor intranzitive cu complement direct ș.a.

De felul în care au fost și sînt rezolvate aceste probleme depinde imaginea pe care ne-o facem despre categoria tranzitivității-intranzitivității în general.

În cele ce urmează intenționăm să ne oprim numai asupra definirii categoriei tranzitivității-intranzitivității și a formulării, în consecință, a unor concluzii.

2. *Observații în legătură cu modul cum a fost și este definită tranzitivitatea-intranzitivitatea verbală.*

Literatura de specialitate nu cunoaște încă un consens al lingviștilor nu numai în privința definiției generale a categoriei, dar nici în privința definițiilor particulare ale tranzitivității și intranzitivității. Nu există de asemenea unitate de păreri nici referitor la criteriile care trebuie să stea la baza definirii categoriei. În consecință, categoria tranzitivității-intranzitivității este definită fie pe baza criteriului semantic (al sensului lexical al verbului), fiind considerată, deci, categorie semantică (sau lexicală), fie pe baza criteriului sintactic și considerată, ca atare, categorie sintactică.

2.1. *Definirea categoriei tranzitivității-intranzitivității pe baza criteriului semantic.*

Pornind de la faptul că tranzitivitatea-intranzitivitatea este un component al sensului verbelor, unii lingviști văd în ea o noțiune care se determină în mod exclusiv prin raporturile verbului sau acțiunii verbale față de obiectul său în procesul vorbirii. Ca atare această concepție operează cu termeni al căror conținut ne trimite numai la planul realității, făcând abstracție sau ignorând planul lingvistic, cum sînt: *sens, acțiune, obiect al acțiunii, trecerea, răsfrîngerea acțiunii asupra obiectului, cuprinderea obiectului de către acțiune* ș.a.

În această concepție, după care „împărțirea verbelor nereflexive în tranzitive și intranzitive se bazează pe sensul lor”¹, esența noțiunii de tranzitivitate-intranzitivitate constă în modul în care verbul „își dezvoltă conținutul său — independent de obiect sau numai în îmbinare cu acesta”².

Manifestarea formală a deosebirii dintre verbe constă, după V. M. Nikitevič, în faptul că „unele verbe (cele intranzitive) sînt capabile să formeze o propoziție cu sens de sine stătător fără un complement sau în îmbinare cu un complement indirect: *Svetit solnce* „soarele strălucește”, *Ja razmyšľal o pročitanom* „eu meditam (am meditat) asupra celor citite”; altele (cele tranzitive) formează propoziții cu sens de sine stătător numai în îmbinare cu un complement direct: *On vstrečael otca* „el îl întîmpină pe tatăl său”³.

Gramatica limbii române, ediția I, spune că „verbele a căror acțiune se răsfrînge asupra unui obiect (complementul lor direct) sau au rezultat un obiect sînt tranzitive”, iar „verbele a căror acțiune nu se răsfrînge asupra unui obiect sînt intranzitive”⁴.

În același spirit, N. Goga precizează: „cînd acțiunea verbală se răsfrînge direct asupra obiectului, verbul e tranzitiv *Chirurgul operează pe bolnav, Tractorul ară pămîntul...*”, „cînd acțiunea verbală nu trece direct asupra unui obiect, cînd nu poate să aibă un complement direct,

¹ R. I. Avanesov, V. N. Sidorov, *Očerki grammatiki russkogo literaturnogo jazyka*, Moscova, 1945, p. 162.

² V. M. Nikitevič, *Grammatičeskie kategorii v sovremennom russkom jazyke*, Moscova, 1963, p. 221.

³ V. M. Nikitevič, *Grammatičeskie kategorii...*, p. 221.

⁴ *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1954, p. 241 (în continuare GLR₁).

felul actului verbal e intransitiv : *Elevul iese la tablă, Vaporul pleacă în larg...*"⁵.

O variantă a definiției semantice, dar mult mai largă, o întâlnim la Gh. D. Trandafir. El afirmă clar și de la început că „tranzitivitatea și intransitivitatea sint concepte de ordin semantic”⁶. Drept urmare, autorul propune ca definiția tranzitivității să se bazeze numai pe sensul etimologic al termenului *tranzitiv*: *transitivus* = „care trece peste, dincolo”⁷. Astfel, „un verb este tranzitiv cînd acțiunea exprimată de el se răsfrînge sau poate să se răsfrîngă asupra unui obiect, indiferent dacă acesta este în cazul acuzativ (complement direct), în dativ sau în cazul prepozițional (complement indirect). Înțelegem prin verbe intransitive pe acelea a căror acțiune se limitează la subiect, adică nu implică existența unui obiect : *a merge (spre sat), a dormi (dus), a pleca, a ieși, a intra (în serviciu)* etc.”⁸. Autorul ține să mai precizeze că „specifică pentru tranzitivitatea unui verb este trecerea acțiunii asupra unui obiect, iar nu funcția de complement direct a obiectului respectiv”⁹. Lărgind atît de mult cadrul tranzitivității, Gh. D. Trandafir face și pasul următor și afirmă că „noțiunile de verb obiectiv și verb tranzitiv coincid”¹⁰, afirmație cu care nu putem fi de acord în nici un caz.

2.2. Definirea categoriei tranzitivității-intransitivității pe baza criteriului sintactic.

Definiția tranzitivității-intransitivității pe baza criteriului sintactic (sintagmatic sau relațional) vizează regimul sintactic al verbelor sau capacitatea lor de a guverna anumite morfeme cazuale.

În viziunea sintactică, conținutul categoriei de tranzitivitate îl constituie redarea raportului dintre predicat și determinantul său imediat, iar exprimarea — capacitatea verbelor de a selecta și a se îmbina cu un complement direct exprimat prin substantiv (sau pronume) în cazul acuzativ fără prepoziție, cu prepoziția *pe* (în limba română), sau cu un complement de alt tip.

Definițiile sintactice, la fel ca și cele semantice analizate, se caracterizează și ele prin lipsă de unitate, atît din punctul de vedere al conținutului, cît și al terminologiei utilizate. Astfel, pentru unii tranzitivitatea-intransitivitatea este capacitatea verbelor de a se îmbina sau de a contracta raporturi cu acuzativul complementului direct¹¹. G. Pană vede în ea „posibilitatea unui verb de a realiza o relație directă cu un nume în

⁵ N. Goga, *Observații și sugestii metodice cu privire la dialecta verbală în limba română*, în LR, VI, 1957, nr. 5, p. 65—66.

⁶ Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, Casa corpului didactic a județului Dolj, 1973, p. 58.

⁷ Gh. D. Trandafir, *Considerații asupra dialectelor*, în LI., VI, 1962, p. 125.

⁸ Gh. D. Trandafir, *Considerații...*, p. 125; vezi și p. 127.

⁹ Gh. D. Trandafir, *Considerații...*, p. 126.

¹⁰ Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale...*, p. 34.

¹¹ A. V. Bondarko, L. L. Bulanin, *Russkij glagol*, Leningrad, 1967, p. 156; *Sovremennij russkij jazyk*, č. II (*Morfologija. Sintaksis*), sub red. prof. E. M. Galkina-Fedoruk, Moscova, 1964, p. 157; N. Mangul, V. Vascenco, I. Oîță, *Limba rusă literară contemporană*, București, 1962, p. 328; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 406; *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, p. 207; T. Vraoia, *Tranzitivitate, intransitivitate și dialecte în limba rusă contemporană*, în AUI, Sect. III, Lingvistică, tom. XIX, 1973, p. 73.

acuzativ”¹². I. Iordan, V. Guțu Romalo, Al. Niculescu o consideră drept capacitate a verbului de a guverna un substantiv (sau pronume) în acuzativ sau un morfem de acuzativ¹³, în timp ce pentru Maria Rădulescu-Mendea ea constă în „capacitatea virtuală a anumitor verbe de a guverna un morfem de acuzativ, mai exact de a intra în relație cu un obiect personal sau nonpersonal, de a putea avea un pacient exprimat în condițiile menționate”¹⁴.

Prin urmare, verbele tranzitive sînt caracterizate pozitiv, adică au sau pot avea, guvernează sau pot guverna un complement direct (exprimat prin nume în acuzativ) sau un morfem de acuzativ; ex.: *a lucra, a face, a citi, a mânca, a aprinde, a învăța, a rupe*. Verbele intransitive sînt caracterizate negativ din punctul de vedere al relației cu complementul direct, cu morfemul de acuzativ: ele nu au capacitatea verbelor tranzitive, adică nu pot avea complement direct exprimat prin substantiv (pronume) în acuzativ, nu guvernează (nu pot guverna) un morfem de acuzativ. Ele se îmbină însă cu complementul de alt tip; ex.: *a dormi, a alerga, a șede*.

De o factură mai deosebită este varianta oferită de către J. Vendryes, la care autorul ajunge în urma observării instabilității granițelor și deosebirilor dintre verbele tranzitive și cele intransitive. Principiul de diferențiere a celor două tipuri de verbe este considerat de către J. Vendryes conceptul de complement: „întrucît noțiunea de verb tranzitiv presupune un complement, poate fi numit tranzitiv orice verb a cărui acțiune are un obiect exprimat în frază, iar intransitiv, dimpotrivă, orice verb folosit fără complement”¹⁵. Nu putem să nu remarcăm faptul că, deși diferite prin conținut și prin criteriul de definire, definiția semantică a lui Gh. D. Trandafir și cea sintactică a lui J. Vendryes ajung în ultimă instanță la același rezultat, inacceptabil, după cum am văzut, și anume la identificarea verbelor tranzitive cu cele obiective (adică cu orice fel de complement), iar a celor intransitive cu cele subiective, cum se procedează, de exemplu, în gramatica cehă și slovacă¹⁶. Este adevărat că o astfel de clasificare a verbelor este posibilă și în limba română¹⁷ și în limba rusă, dar nu credem că se poate pune semnul egalității între verbele tranzitive și cele obiective, pe de o parte, și între verbele intransitive și cele subiective, pe de altă parte.

2.3. Încercînd o apreciere critică a definițiilor semantice și sintactice, relevăm de la început drept latură negativă caracterul lor prea tranșant, manifestat în absolutizarea uneia din laturi și ignorarea celeilalte. Adepții criteriului semantic absolutizează sensul, ridicîndu-l la rangul de criteriu

¹² G. Pană, *Tranzitivitate și diateză*, în SCL, XVIII, 1971, nr. 1, p. 15.

¹³ Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 181; Valeria Guțu Romalo, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, în SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 30.

¹⁴ Maria Rădulescu-Mendea, *Caracteristicile sintagmatice ale reflexivului*, în LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 539.

¹⁵ J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 126 („Du moment que la notion du transitif suppose un régime, on pourrait appeler transitif tout verbe dont l'action a son terme exprimé dans la phrase et intransitif au contraire tout verbe qui est employé sans régime exprimé”).

¹⁶ Vezi de ex. A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfoloģija. II. Glagol*, Bratislava, 1960, p. 350.

¹⁷ Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană...*, p. 406.

unic, făcînd abstracție, totală sau parțială, de latura sintactică — formă de manifestare a conținutului. Este semnificativă în acest sens afirmația lui Gh. D. Trandafir că „tranzitivitatea se poate reda prin construcții diferite, în funcție de structura sintactică a fiecărei limbi”, dar nu crede că ea ar fi condiționată de cazul obiectului respectiv, afirmînd mai departe că „tranzitivitatea (ca și intranzitivitatea) rezidă în valoarea lexicală a verbului, nu este conferită de natura construcției”¹⁸. Reproșînd definițiilor semantice absolutizarea sensului, autorii *Structurii morfologice a limbii române contemporane* arată că, „formulată astfel, definiția nu exprimă criteriul real al clasificării. Procedul de a porni de la conținutul semantic al verbului este infirmat de realitatea lingvistică prin faptul că una și aceeași acțiune poate fi exprimată prin verbe tranzitive în unele limbi și intranzitive în altele: comp. rom. *a aplauda* (pe cineva, ceva), rus. *aplodirovat'* (komu-čemu — čemu-nibud') sau prin verbe al căror regim variază de la o epocă la alta în cadrul aceleiași limbi. Aceste constatări arată că specificul tranzitiv sau intranzitiv al verbelor este determinat nu atît de conținutul semantic, cît de organizarea sistemului gramatical al limbii, de structura ei sintactică”¹⁹. Nu putem să nu observăm caracterul tot atît de unilateral și al acestei afirmații categorice, al acestei pledoarii în favoarea criteriului sintactic. Toate definițiile sintactice scot pe primul plan latura sintactică, făcînd abstracție de sens.

În legătură cu cele discutate pînă în prezent trebuie să ne punem întrebarea: care din aceste două laturi o determină pe cealaltă, conținutul semantic generează și determină structura sintactică, relațiile sintactice sau invers? Credem că răspunsul nu poate fi decît unul singur, și anume, relațiile sintactice sînt cele determinate, generate de semantică și nu invers. L. Tesnière arată că „le plan structural n'a d'autre objet que de rendre possible l'expression de la pensée, c'est-à-dire du plan sémantique”²⁰, iar L. Theban afirmă că „c'est la syntaxe qui est au service inconditionné de la sémantique, et non pas la sémantique, qui est la création ou l'interprétation de la syntaxe”²¹.

Un alt neajuns al ambelor tipuri de definiții îl constituie inconsecvența lor: multe din definițiile atît semantice, cît și sintactice, neputînd fi consecvente pînă la capăt, fac apel, mai mult sau mai puțin fățiș, și la latura cealaltă: definițiile semantice apelează, pe lingă noțiunea de *obiect* asupra căruia se răsfrînge acțiunea, și la conceptul de *complement*²², iar cele sintactice fac apel la latura semantică, definind complementul direct ca „obiect asupra căruia se exercită acțiunea”²³ sau vorbesc de „obiect direct, personal sau nonpersonal”, de „pacient”²⁴.

În alte cazuri definițiile particulare ale verbelor tranzitive și intranzitive nu corespund definiției generale date categoriei de tranzitivitate și

¹⁸ Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale...*, p. 62.

¹⁹ Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică...*, p. 181.

²⁰ L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1965, p. 42.

²¹ L. Theban, *Transitivité sémantique et voix syntaxique en roumaine*, in RRL, XVII, 1971, nr. 1, p. 56.

²² Cf. GLR₁; N. Goga, *Observații și sugestii...*; Al. Graur, *Gramatica a-1*, București, 1973, p. 115.

²³ Cf. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, p. 153.

²⁴ Maria Rădulescu-Mendea, *Caracteristicile sintagmatice...*, p. 539.

intransitivitate : astfel, definiția generală este pur sintactică, iar definițiile particulare sint semantico-sintactice ²⁵.

Toate acestea denotă că nu poate fi studiat numai conținutul, rupt de forma de manifestare, de realizare în limbă, tot așa cum nici operația inversă nu poate fi adevărată, acceptată.

Dacă Gh. D. Trandafir înțelege într-adevăr termenii de *obiect direct* și *obiect indirect*, așa cum afirmă, cu valoarea lor curentă din lingvistica universală : *direct* 'atașat la cuvântul respectiv fără prepoziție'; *indirect* 'legat de regentul respectiv cu ajutorul unei prepoziții', atunci nu ne putem imagina cum interpretează autorul complementul exprimat în limba română prin nume în acuzativ cu prepoziția *pe*, ca în *Îl văd pe Ion*, sau pe cel exprimat în limba rusă prin substantiv în dativ cu prepoziția *po* cu sens distributiv : *Mat' dala detjam po jabloku* 'mama a dat copiilor câte un măr'.

Așa după cum reiese din analiza de mai sus, avem de-a face cu o înțelegere diferită a esenței tranzitivității-intransitivității, dar în ambele cazuri numai parțial valabilă. Credem că este bine să prezentăm în încheiere cuvintele lingvistului leningrădean A. V. Bondarko, care, după părerea noastră, redau cum nu se poate mai bine esența acestei categorii : „tranzitivitatea-intransitivitatea reprezintă o *însușire (svoystvo) a verbului (sau a formei verbale) inseparabilă de planul expresiei lingvistice și nu o marcă (priznak) independentă, pur semantică a acțiunii*. Altfel, dacă ne bazuim numai pe noțiunea logică a trecerii acțiunii asupra obiectului, ar trebui să recunoaștem existența (prezența) tranzitivității nu numai în cazul *Dača postroena* 'vila este construită', ci și în cazul *Dača stroitsja* 'vila se construiește' (căci acțiunea și aici trece asupra obiectului), ceea ce ar fi cu totul inexact. În realitate, în cazurile de tipul *Dača stroitsja* și *Dača postroena* este prezentă nu tranzitivitatea, ci orientarea centripetă a acțiunii, ceea ce este cu totul altceva : orientarea centripetă a acțiunii presupune că obiectul este prezentat ca purtător al însușirii (mărcii) verbale (*glagol'nogo priznaka*), în timp ce *tranzitivitatea este legată de interpretarea lingvistică a obiectului ca dependent de acțiune. Tranzitivitatea este prezentă numai acolo unde este prezentă sau posibilă îmbinarea verbului cu un complement direct*" ²⁶ (sublinierile ne aparțin — A.M.).

În concluzie, subliniem încă o dată imposibilitatea definirii tranzitivității-intransitivității numai pe baza criteriului semantic sau numai pe baza celui sintactic, luate independent. O astfel de definire nu rezolvă problema decît parțial.

2.4. Definirea categoriei tranzitivității-intransitivității pe baza criteriului mixt, semantico-sintactic.

Raportul acțiunii verbale față de obiect se manifestă, atît în limba română, cît și în limba rusă, prin intermediul regimului cazual al verbelor, al recțiunii verbale.

Tranzitivitatea-intransitivitatea este în primul rînd o însușire semantică a verbelor. Deosebirile de sens se manifestă în contextul sintactic — prin capacitatea sau incapacitatea verbelor de a se îmbina cu complementul direct, exprimat prin acuzativul fără prepoziție sau cu prepoziția pe (numai

²⁵ Cf. de ex. N. Mangul, V. Vascenco, I. Oîță, *Limba rusă literară...*, p. 329.

²⁶ A. V. Bondarko, *K teorii polja v grammatike. Zalog i zalogovost'*, în „Voprosy jazykoznanija”, 1972, nr. 3, p. 31.

în limba română)²⁷. Aceasta înseamnă că cele două laturi — semantică și sintactică — sînt și trebuie considerate inseparabile, indisolubil legate între ele²⁸, că problemele legate de studierea tranzitivității-intranzitivității țin atît de lexic, cît și de sintaxă²⁹, că împărțirea verbelor în tranzitive și intranzitive și diferențierea lor din acest punct de vedere e o operație în egală măsură semantică și sintactică³⁰, și mai înseamnă, în ultimă instanță, că *tranzitivitatea-intranzitivitatea este o categorie lexico-sintactică, nemarcată morfologic*³¹.

În această concepție definițiile particulare ale verbelor tranzitive și intranzitive sînt mai unitare și corespund întru totul definiției generale. Spre exemplificare redăm definițiile oferite de către *Gramatica limbii ruse*: „Unele verbe exprimă astfel de acțiuni, care trec nemijlocit (direct) asupra altui obiect (persoană, ființă, lucru, fenomen), exprimat prin cazul acuzativ fără prepoziție (complement direct). Ex.: *vstretit' sestru, vypol-njat' plan, pilit' doski, sokratit' sroki, srubit' sosnu, stroit' dom, čitat' gazetu*. Astfel de verbe se numesc *tranzitive*. Ele pot avea numai formă nereflexivă”. „Alte verbe exprimă acțiuni care nu evocă ideea despre persoane sau obiecte asupra cărora trece acțiunea; ele nu guvernează un acuzativ fără prepoziție. Ex. *viset', putešestvovat', radovat'sja, svetit', smejat'sja, skučat', spet', chodit'*. Aceste verbe se numesc *intranzitive*. Ele pot avea atît formă nereflexivă, cît și formă reflexivă”³².

Prin urmare, verbele tranzitive și intranzitive se definesc prin capacitatea sau incapacitatea lor de îmbinare cu acuzativul complementului direct, prin prezența sau absența acestuia pe lângă verbe, dar această însușire este legată în mod nemijlocit de sensul lor lexical, iar în limba rusă, într-o anumită măsură, și de structura lor morfologică³³.

2.5. Definirea tranzitivității-intranzitivității pe baza criteriului funcțional-semantic.

O concepție cu totul deosebită de toate cele analizate o întîlnim la I. Evseev. El afirmă că „tranzitivitatea este o categorie lexico-gramaticală

²⁷ Vezi și *Grammatika russkogo jazyka*, vol. I, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1953, p. 412; *Sovremennij russkij jazyk*, č. II..., p. 157; A. N. Gvozdev, *Sovremennij russkij literaturnyj jazyk*, ed. a 3-a, Moscova, 1967, p. 295; A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj*..., p. 350; T. Vraciu, *Tranzitivitate, intranzitivitate*..., p. 76; L. M. Kovaleva, *O privatnom charaktere oppozicii perechodnosti-neperechodnosti v russkom jazyke*, în „Filologičeskie nauki”, 1971, nr. 3, p. 92, 93; K. A. Timofeev, *Eščë raz o zaloge russkogo glagola*, în „Russkij jazyk v škole”, 1964, nr. 4, p. 81.

²⁸ Vezi și A. V. Bondarko, *K teorii polja*..., p. 31.

²⁹ Vezi și V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, ed. a 2-a, Moscova, 1972, p. 504.

³⁰ Vezi și R. A. Markarjan, *Tipy semantičeskogo protivodejstviia v sfere formoobrazovaniia i slovoobrazovaniia*, Erevan, 1970, p. 246.

³¹ Vezi și *Sovremennij russkij jazyk*, č. II..., p. 157; K. A. Timofeev, *Eščë raz o zaloge*..., p. 81; A. V. Bondarko, *K teorii polja*..., p. 32; I. Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p. 160; A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj*..., p. 350; R. A. Markarjan, *Tipy semantičeskogo protivodejstviia*..., p. 246, 248; L. M. Kovaleva, *O privatnom charaktere*..., p. 92.

³² *Grammatika russkogo jazyka*, vol. I, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1953, p. 413; vezi și A. N. Gvozdev, *Sovremennij russkij literaturnyj jazyk*..., p. 295; I. G. Golanov, *Morfologija sovremennogo russkogo jazyka*, Moscova, 1962, p. 162; N. Mangul, V. Vascenco, I. Oiță, *Limba rusă literară contemporană*..., p. 328—329.

³³ Vezi și *Grammatika russkogo jazyka*..., p. 413; *Sovremennij russkij jazyk*, č. II..., p. 157.

a verbelor de acțiune”³⁴, că este înainte de toate un component al sensului verbelor, care se identifică cu sema ‘acțiune orientată’, că reprezintă „raportul ce se stabilește între acțiunea verbului și obiectul real asupra căruia este îndreptată acțiunea”³⁵, sau că „exprimă emergența acțiunii dinspre subiect spre obiect”³⁶. Autorul afirmă însă mai departe că „prin tranzitivitate înțelegem nu numai capacitatea verbului de a avea un complement direct (substantiv, pronume în acuzativ fără prepoziție), ci și alte complemente cu valoare de obiect al acțiunii”³⁷, sau că „prin tranzitivitate nu înțelegem numai o însușire formal-sintactică manifestată în capacitatea verbului de a avea un complement direct (substantiv în acuzativ fără prepoziție). Tranzitive sînt și verbele care au obiectul exprimat prin forme indirecte”³⁸. Dintre exemplele autorului spicuem: *Medicii luptă împotriva cancerului, Condițiile climaterice influențează asupra organismelor, Părinții se îngrijesc de sănătatea copiilor, Pictorul privește la tabloul său, Vorbim despre un coleg, Eleva ajută colegului la matematică*; rus. *Zal aplodiroval artistu, On rabotaet nad dokladom* etc. La toate acestea autorul mai adaugă că „tranzitive, sub aspect semantic, sînt și verbele de acțiune la diatezele reflexivă și pasivă, cînd arată că obiectul real al acțiunii este subiectul gramatical al propoziției: *Casa este construită de muncitori, Copilul se spală în fiecare dimineață*”³⁹.

Trebuie să remarcăm și aici că, deși pornește de la cu totul alte principii, și I. Evseev ajunge la aceleași concluzii ca și Gh. D. Trandafir și J. Vendryes, adică admite și el coincidența sau suprapunerea verbelor tranzitive cu cele obiective, iar a celor intransitive cu cele subiective. Încercînd însă o rezolvare cu totul nouă, pentru lingvistica românească, I. Evseev consideră că tranzitivitatea este categorie (sau cîmp) de tip funcțional-semantic: „centrul cîmpului funcțional-semantic al tranzitivității, nucleul lui îl formează categoria complementului direct (substantiv în acuzativ fără prepoziție). În jurul acestui nucleu se grupează alte procedee morfologice și sintactice care servesc la indicarea raportului dintre acțiune și obiectul ei”⁴⁰. O altă inovație o constituie și faptul că diatezele sînt considerate drept procedee, și încă morfologic, de exprimare a acestui raport, iar în calitate de procedee sintactice sînt indicate complementele indirecte și complementul intern⁴¹.

Cercetarea atentă a afirmațiilor lui I. Evseev poate pune în evidență cel puțin cîteva neadevăruri, și anume: nu tranzitivitatea-intransitivitatea este cîmp funcțional-semantic, ci diatezualitatea⁴², al cărei centru sau nucleu îl constituie categoria morfologico-sintactică a diatezei, adică opoziția activ-pasiv; tranzitivitatea-intransitivitatea este o componentă a

³⁴ I. Evseev, *Semantica verbului*..., p. 160.

³⁵ I. Evseev, *Structura semantică a verbului*. Rezumatul tezei de doctorat, Timișoara, 1970, p. 11.

³⁶ I. Evseev, *Semantica verbului*..., p. 57.

³⁷ I. Evseev, *Structura semantică a verbului*..., p. 10.

³⁸ I. Evseev, *Semantica verbului*..., p. 46.

³⁹ I. Evseev, *Semantica verbului*..., p. 46.

⁴⁰ I. Evseev, *Semantica verbului*..., p. 57.

⁴¹ I. Evseev, *Semantica verbului*..., p. 57, 58, 60.

⁴² Pentru amănunte în legătură cu diatezualitatea vezi A. V. Bondarko, *K teorii pol ja v grammatike*... p. 20–35.

diatezualității, avînd raporturi atît cu nucleul, cît și cu periferia sa ; diatezele nu pot fi considerate drept procedeu, și încă pur morfologic, de exprimare a tranzitivității, întrucît aceasta presupune că ele ar fi subordonate tranzitivității, ceea ce este inexact : categoria tranzitivității-intranzitivității se află în diverse raporturi de interdependență și interacțiune cu categoria diatezei, pe de o parte, și cu categoria de reflexiv-nereflexiv, pe de altă parte, dar aceasta nu presupune nicidecum o subordonare a uneia față de cealaltă ; categoriile funcțional-semantice ale verbului au, în principiu, drept nucleu o categorie morfologică și nu una sintactică, cum crede I. Evseev (complementul direct). Astfel, categoria funcțional-semantică a aspectualității are ca nucleu categoria morfologică a aspectului verbal, modalitatea — categoria modului verbal, temporalitatea — categoria timpului, diatezualitatea — categoria diatezei etc.⁴³.

3. Concluzii.

3.1. Deși inacceptabile pentru motivele arătate, definițiile categoriei tranzitivității-intranzitivității bazate pe un singur criteriu — semantic sau sintactic — au totuși meritul de a fi cercetat și pus în evidență fiecare cîte una din laturile categoriei.

3.2. Categoria tranzitivității-intranzitivității trebuie definită pe baza criteriului mixt, semantico-sintactic, datorită faptului că laturile semantice și sintactice sînt inseparabile în cazul dat.

3.3. Tranzitivitatea-intranzitivitatea este în primul rînd o însușire semantică a verbelor, care se manifestă sintactic.

3.4. Tranzitivitatea este legată de interpretarea lingvistică a obiectului ca dependent de acțiune și este prezentă numai acolo unde este prezentă sau posibilă îmbinarea verbului cu un complement direct.

3.5. Tranzitivitatea-intranzitivitatea este o categorie lexico-sintactică, iar ca opoziție gramaticală este binară, de tip privativ.

3.6. Categoria tranzitivității-intranzitivității trebuie cercetată și studiată nu separat, ci numai în cadrul categoriei funcțional-semantice a diatezualității, unde ea interacționează cu categoria morfologico-sintactică a diatezei verbale și cu categoria lexico-morfologică și derivațională a reflexivului-nereflexivului. Fiind categorii diferite, ele se află în interacțiune și interdependență, fără însă ca vreuna din ele să fie subordonată celeilalte sau celorlalte.

Decembrie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

⁴³ În legătură cu categoriile funcțional-semantice se pot consulta : A. V. Bondarko, *Grammatičeskaja kategoriia i kontekst*, Leningrad, 1971 ; idem, *K problematike funkcional'no-semantičeskich kategorii*, în „Voprosy jazykoznanija”, 1967, nr. 2, p. 18—31.

CONSIDERAȚII ASUPRA NATURII LIMBAJULUI UZUAL

DE

ȘTEFAN OLTEAN

În accepțiunea noastră, limbajul uzual reprezintă o variantă în uzul lingvistic, corelată cu un anumit tip de situație. O astfel de definiție, întemeiată pe abordări mai recente ale stilului, în special în cadrul școlii londoneze și de pe pozițiile teoriei textului, deschide noi perspective într-un domeniu unde mai există controverse.

După M. A. K. Halliday, variantele în uzul lingvistic, caracterizate printr-o configurație specifică a elementelor lingvistice, pot fi corelate cu grupurile de vorbitori, deosebite prin aria geografică de proveniență sau prin situația lor culturală, delimitându-se astfel *dialectele*, sau ele pot fi bazate pe împrejurările în care are loc comunicarea, corespunzând *stilurilor*¹. În literatura de specialitate, se mai întrebuințează și termenul de *nivel*, acesta designând variantele corelate cu starea socială și gradul de cultură a vorbitorilor². John Kenyon consideră că diferitele niveluri ale limbii identificate de anumiți autori, sugerind o poziție inferioară sau superioară, reprezintă deseori „false combinații a două categorii distincte și incommensurabile, și anume nivelurile culturale și variantele funcționale”³. Nivelurile culturale sînt, de regulă, literare sau neliterare; ele pot fi asimilate dialectului social. Variantele funcționale depind de diversificarea funcției comunicative a limbii.

Întrebuințarea termenului de nivel în legătură cu limbajul uzual a avut drept rezultat considerarea acestuia ca o variantă inferioară limbii literare⁴. Discriminarea clară între categoriile înrudite ale stilului, pe de o parte, și ale dialectului geografic și social, pe de altă parte, înlătură o astfel de concepție greșită.

Din perspectiva sintezei textelor, dialectul reprezintă codul pe baza căruia s-a produs textul; stilul însă reprezintă întrebuințarea specifică a limbii într-un anumit context de situație, alegerea unei variante fiind determinată nu de conținutul comunicării, ci de convenția că un anumit limbaj

¹ M. A. K. Halliday, A. McIntosh, P. Stevens, *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, Londra, 1968, p. 77.

² John Kenyon, *Cultural Levels and Functional Varieties*, în „College English”, X, 1948, nr. 1—6, p. 31.

³ *Ibidem*, p. 31.

⁴ *Ibidem*, p. 35—36.

este adecvat unei anumite situații⁵. Prin urmare, stilul nu se confundă nici cu dimensiunea sintactică — în accepțiunea semioticii —, nici cu dimensiunea semantică a textului, ci constă în alegerea dintre posibilitățile sinonimice — fonetice, gramaticale sau lexicale — a acelor care concordă cu elementele componente ale situației extralingvistice (cf. și concepția unor gramatici generative după care stilul se formează la nivelul de suprafață al textului, fiind deci rezultatul unor transformări care nu afectează structura sa de adâncime — „meaning-preserving transformations”⁶).

Trăsăturile stilistice se corelează cu mai mulți parametri ai situației, din care mai importanți par a fi: a) *modul comunicării*, adică mediul fizic, conducta materială folosită în procesul de comunicare; b) *registruul comunicării* — relațiile sociale dintre participanții la actul comunicării; c) *funcțiunea comunicării* — cerințele comunicative și cognitive în cadrul comunității lingvistice; d) *elementul individual*, subiectiv al vorbitorului⁷.

Stilul uzual se definește printr-un ansamblu de trăsături lingvistice corelate cu un anumit tip de situație, ale cărei caracteristici determină: a) aspectul său predominant verbal; b) imbinarea sa cu un anumit tip de relații sociale dintre vorbitori, și anume: relații de rudenie, relații dintre prieteni, colegi sau cunoștințe, deci, de regulă, relații de egalitate dintre interlocutori; registruul comunicării joacă un rol hotărâtor prin determinarea gradului de familiaritate, neoficialitate și, în consecință, de expresivitate, întrucât permite manifestarea mai liberă a elementului subiectiv; c) în ceea ce privește funcțiunea comunicării, caracteristicile situației determină în mod preponderent transmiterea unor informații legate de viața cotidiană. Prin urmare, trăsăturile stilistice ale limbajului uzual vor fi asociate cu caracterul său verbal, familiar și expresiv, precum și cu o sferă semantică largă, dar mai puțin specializată.

Caracteristicile stilistice ale textelor pot proveni de la oricare nivel al limbii. În cazul unui stil predominant oral trăsăturile fonetice vor juca un rol important. Caracteristicile sintactice furnizează de asemenea un număr considerabil de trăsături stilistice. Concluziile lucrării de față se întemeiază pe discutarea trăsăturilor lexicale ale stilului uzual al limbii

⁵ Vezi prezentarea și discuția conceptului de stil la I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973; David Crystal and Derek Davy, *Investigating English Style*, Londra, 1969; Nils Erik Enkvist, *On Defining Style*, în *Linguistics and Style*, Londra, 1964, p. 28—53; M. A. K. Halliday și alții, *op. cit.*, p. 75—97; Ștefan Oltean, *A Pragmatic Approach to the Concept of Style*, în RRL—CLTA, XIII, 1976, nr. 1, p. 301—304, București; John Spencer, Michael Gregory, *An Approach to the Study of Style*, în *Linguistics and Style*, Londra, 1964, p. 59—105; G. W. Turner, *Stylistics*, Penguin Books, Londra, 1973.

⁶ În legătură cu această problemă, vezi Teun A. van Dijk, *Some Aspects of Text Grammars. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics*, The Hague—Paris, 1972, p. 38—39 și 210—239; Lubomir Doležel, *Narrative Semantics*, în „PTL: A Journal for Descriptive Poetics and the Theory of Literature”, 1, 1976, p. 129, North-Holland Publishing Company; Curtis W. Hayes, *A Study in Prose Styles: Edward Gibbon and Ernest Hemingway*, în Lubomir Doležel and Richard Bailey (eds.), *Statistics and Style*, New York, 1969, p. 80—94.

⁷ Vezi Crystal, *op. cit.*, p. 66—77; Van Dijk, *op. cit.*, p. 313—341; Lubomir Doležel, *Verojatnosty podhod k teorii hudožestvennogo stilja*, în „Voprosy jazykoznanija”, 2, 1964, p. 20; Șt. Oltean, *op. cit.*, p. 303; G. W. Turner, *op. cit.*, p. 165—202.

engleze, după cum sint ele reflectate în romanele *The White Monkey* și *The Silver Spoon* de John Galsworthy⁸.

Vocabularul cu specific familiar, compus din unități care funcționează ca sinonime ale unor alte cuvinte, fiind de obicei mai concrete și mai plastice, a format obiectul de studiu al stilisticii expresivității. În cadrul său s-au distins mai multe nivele, denumite în limba engleză *colloquialisms* „colocvialisme”, *general slang* „slang general” și *special slang* „slang special”, cel din urmă corespunzând argoului, fenomen de dialect social. Colocvialismele și slangul general nu se limitează la anumite grupuri sociale, deosebirea dintre ele fiind în funcție de frecvență și, implicit, grad de expresivitate: cuvintele slang sint mai neobișnuite și deci mai frappante, pe câtă vreme colocvialismele au o frecvență mai ridicată și o expresivitate mai redusă. Linia de demarcație între cele două categorii nefiind netă, datorită fluctuației elementelor în cadrul straturilor stilistice ale vocabularului, nu ne propunem să facem această distincție în cadrul materialului nostru.

Am selectat aproximativ 500 de elemente lexicale, verificarea făcându-se prin corelarea lor cu parametrii situațiilor în care au apărut. Apoi, presupunând că funcția și modul comunicării sint relativ constante în cazul limbajului uzual, ne-am propus să urmărim reflectarea variației registrului comunicării în caracteristicile lexicale ale textelor selectate. Pentru aceasta, elementele au fost clasificate mai întâi după sfere semantice, iar apoi în funcție de tipuri de situații delimitate după natura relațiilor sociale dintre interlocutori, ceea ce ne-a permis identificarea atât a tipurilor de relații sociale în care se întrebuințează colocvialismele, cât și a distribuției diferitelor sfere semantice în fiecare situație în parte. Am încercat evitarea unei interpretări rigide a relațiilor sociale dintre interlocutori, ținând cont de faptul că acestea depind în realitate de rolurile comunicative ale vorbitorului și ale ascultătorului, ele putându-se modifica în cazul aceluiași persoane la o situație la alta⁹.

Analiza semantică. Din punct de vedere semantic în materialul nostru am delimitat următoarele categorii de colocvialisme: 1) colocvialisme care aparțin vocabularului afectiv al limbii, din care am distins: a) adjective și adverbe hiperbolice, precum *jolly*, *topping*, *top-hole* etc. — termeni apreciativi, sinonimi cu „excelent”, „foarte”; *damned* „al dracului”, *awful* „groaznic” etc. — termeni peiorativi; *old*, *little*, *poor*, cînd sint golite de conținut noțional — termeni de afectivitate: „*You're right, old dear*” (*The White Monkey*, p. 77) „Ai dreptate, draga mea” (aici *old*, golit de conținut noțional, sugerează intimitate, tandrețe), „*Wilmer will just say: 'I like little Mrs Mont, ...'*” (*The White Monkey*, p. 23) „Wilmer o să spună 'Îmi place micuța doamnă Mont, ...'” (aici *little* exprimă afectivitate, alintare); b) termeni de alintare: *dad* „tăticule”, *ducky* „pușorule” etc.; și c) interjecții: *dash it!*, *damn that!*, *hang it!* „la dracu!”, „la naiba!”, *my God!*, *my Lord!* „Dumnezeule!” etc.; 2) cuvinte clișee, elemente ale comunicării fatice: *well* „păi bine”, *you know* „știi”, *I mean*

⁸ John Galsworthy, *The White Monkey*. A Silent Wooing, Tauchnitz Edition, Leipzig, [f.a.]; idem, *The Silver Spoon*. Passers By, Tauchnitz Edition, Leipzig, [f.a.].

⁹ Vezi Van Dijk, op. cit., p. 322—323; Joshua A. Fishman, *Sociologia limbii: o știință interdisciplinară pentru studiul limbii în societate*, în vol. *Sociolingvistica*, București, 1975, p. 146—161.

„adică”, *look here* „ascultă”, etc., spre exemplu în *Look here, uncle Soames, I'm up a stump* (*The White Monkey*, p. 99) „Ascultă, unchiule Soames, am ajuns la sapă de lemn” sau *We published him, you know, but at his own expense* (*The Silver Spoon*, p. 16) „I-am publicat cartea, știi, însă pe cheltuiala lui”; 3) termeni care se referă la persoana umană, exprimând frecvent atitudini de aprobare sau dezaprobare: *peach* „fată foarte atrăgătoare”, *sport* „om de treabă”, *sneak* „informator”, *pal* „prieten bun” etc.; 4) alți termeni peiorativi: *tosh* „prostie”, *dud* „lucru bun de nimic” etc.; 5) colocvialisme care denotă stări de spirit, nepotriviri psihice: *be nuts on* „a fi nebun după”, *go out of curl* „a-și ieși din minți”, *cracked* „nebun”, *twig* „a pricepe”, *be fed up* „a fi sătul de” etc.; 5) termeni care exprimă acțiuni reprobabile: *snoop* „a șterpeli”, *dish* „a da peste cap” etc.; 7) colocvialisme care exprimă acțiuni de concediere: *get the bird* „a i se face vînt”, *get hoofed* „a fi dat afară” etc.; 8) termeni care denotă bani sau concepte înrudite: *bob* „șiling”, *be on the rocks* „a fi lefter” etc.; 9) alte categorii de colocvialisme.

Dintre sferele semantice de mai sus un rol preponderent a revenit vocabularului afectiv, care deține aproape jumătate din totalul colocvialismelor, ceea ce atestă caracterul expresiv al limbajului uzual. Acest caracter este subliniat și de aportul sporit al sferelor semantice care cer, în condițiile comunicării uzuale, manifestarea elementului subiectiv al vorbitorului, materializată de regulă în atitudini de aprobare sau dezaprobare: persoana umană — 12,5 % din materialul selectat —, stări de spirit, nepotriviri psihice — 10,5 % —, activități reprobabile — 5 % —, alți termeni peiorativi — 4 %. S-a mai dovedit productivă clasa cuvintelor clișee, ea deținând 10 % din totalul elementelor selectate, fapt care indică funcția fatică a acestui stil.

Analiza situațională. În funcție de registrul comunicării, adică al raporturilor sociale dintre interlocutori, colocvialismele au apărut în mai multe tipuri de situații, delimitate după gradul diferit de familiaritate, neoficialitate: 1) *situații bazate pe relații de egalitate între vorbitori*, în cadrul cărora distingem: a) situații bazate pe relații de familie, precum în cazul discuțiilor dintre Michael Mont și soția sa, Fleur; Anthony Bicket și soția sa, Victorine Bicket; Soames Forsyte și fiica sa, Fleur; etc., b) situații bazate pe relații de rudenie mai îndepărtată, cum este cazul în conversațiile dintre Soames Forsyte și nepotul său, Val Dartie; Michael Mont și verișoara sa, Holly Dartie; Soames și vărul său, George Forsyte; etc., c) situații bazate pe raporturi de prietenie, precum în discuțiile dintre Michael Mont și Wilfrid Desert; Aubrey Greene și Fleur; etc., d) situații bazate pe relații între colegi, spre exemplu în cazul discuțiilor dintre Soames și Lord Fontenoy; Elderson, Lawrence Mont și Soames — codirectori; etc., e) situații bazate pe relații între cunoscuți, cum este cazul în discuțiile dintre Francis Wilmont și Fleur; Soames și Aubrey Greene; etc.; 2) *situații care au la bază raporturi de inegalitate*, incluzînd pe lângă deosebiri în ceea ce privește poziția socială a vorbitorilor și discrepanțe în nivelul lor cultural, spre exemplu în cazul discuțiilor dintre Michael Mont — patron — și Anthony Bicket — muncitor concediat; Soames — director adjunct — și Butterfield — nou angajat; etc.

Elementele lexicale selectate au apărut, aşadar, în situaţii bazate pe o gamă largă de relaţii sociale între interlocutori. Există însă deosebiri semnificative între diferitele tipuri de situaţii în privinţa frecvenţei şi a configuraţiei colocvialismelor. Între acestea din urmă şi gradul de neoficialitate a situaţiei este un raport de directă proporţionalitate (47 % din numărul total au apărut în cazul relaţiilor de familie, 20 % în cazul relaţiilor dintre prieteni, 15,5 % în discuţiile dintre rude — exceptând relaţiile de familie —, 10 % şi 8 % în cazul dialogurilor dintre colegi, respectiv cunoscuţi). Relaţia de directă proporţionalitate între neoficialitatea situaţiei şi vocabularul cu specific familiar este reflectată şi de distribuţia sferelor semantice în diferitele tipuri de situaţii (vocabularul afectiv a reprezentat 54 % din numărul total de colocvialisme constatate în dialogurile bazate pe relaţii de familie între vorbitori, 46 % în dialogurile dintre prieteni, 42 % în conversaţiile dintre rude mai îndepărtate, 34 % în discuţiile dintre colegi; toate sferile semantice au apărut în situaţiile bazate pe relaţii de familie, în timp ce unele categorii de colocvialisme au lipsit în celelalte tipuri de situaţii, numărul lor fluctuând între două sfere în dialogurile dintre prieteni şi cinci sfere în dialogurile dintre cunoscuţi).

Rezultatele cercetării confirmă deci corectitudinea ipotezei noastre în legătură cu rolul determinant al registrului comunicării, acesta reflectându-se în caracteristicile lexicale ale textelor selectate. Stilul uzual reprezintă, prin urmare, o variantă expresivă în uzul lingvistic, întrebuintată în situaţii bazate pe o gamă largă de relaţii sociale între interlocutori, cu predilecţie relaţii care determină un grad sporit de familiaritate: relaţii de familie, relaţii dintre prieteni, rude, colegi, cunoştinţe.

ABSTRACT

The present paper proposes to examine the role of social relations between speakers in determining the lexical characteristics of English colloquial style. Five hundred colloquialisms were selected from two novels by John Galsworthy, and they were classified firstly by semantic fields, secondly by situations distinguished according to the nature of social contacts between the participants in the acts of communication. The frequency of occurrence of colloquialisms and the distribution of various semantic spheres was then examined in each situation taken separately. The analysis has revealed 1) that colloquial style has two main functions: an expressive function — indicated by the configuration of the selected lexical elements — and a phatic function — indicated by the high frequency of empty words; and 2) that there is a direct relationship between the informality of the situation, as determined by the type of social relations between speakers, and the frequency and distribution of colloquialisms, which bears out the truth of our original hypothesis.

Februarie 1976

Universitatea "Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

PREMISE ALE ELABORĂRII UNEI TIPOLOGII TEXTUALE

DE

CARMEN VLAD

1. Deoarece majoritatea lucrărilor tradiționale de gramatică, asemenea celor mai noi orientări — structuraliste sau transformaționaliste —, și-au concentrat atenția asupra limbii ca sistem de bază, general, ideal, trăsături lingvistice diferențiatore la nivelul grupurilor umane, determinate de factori psiho-socio-culturali, au fost eludate (intenționat sau nu) ori tratate unilateral (ca în dialectologie sau stilistică). Această stare de lucruri, dominantă în lingvistică până la sfârșitul deceniului trecut, se poate explica prin câteva fenomene dintre care reținem: a) extensiunea (unităților fundamentale ale lingvisticii) care n-a depășit limitele frazei, b) dezvoltarea întârziată, insuficientă și imperfectă a semanticii și mai ales a semioticii, c) teama pentru introducerea parametrilor socio-psiho-culturali, care ar prejudicia rigoarea descrierii, caracterul său obiectiv, științific.

Dar, de îndată ce fenomenele semnalate au fost depășite, iar rezultate ale unor cercetări considerate autonome au fost coroborate, *lingvistica*, fructificând soluții ale logicii, sociologiei și psihologiei, și-a extins evident aria.

2. Ideea considerării textului ca o unitate lingvistică de bază s-a cristalizat paralel cu preconizarea unei gramatici a vorbirii avînd sarcina „de a recunoaște și a descrie funcțiile specifice ale vorbirii și de a indica instrumentele sale posibile, ce pot fi atît verbale, cit și extraverbale” [Coseriu, *Determinación*, p. 290]. Cum se știe, prima descriere mai amplă a funcțiilor vorbirii concepute ca „o interpretare a factorilor actului verbal în termenii motivului sau ai scopului” [Hymes, *Etnografia vorbirii*, p. 59] îi aparține lui Roman Jakobson, care, în 1958, la Conferința despre stil ținută la Universitatea Indiana [cf. *Lingvistică și poetică*, p. 83—125], prezenta cei șase factori și funcțiile corespunzătoare lor.

Deplasarea interesului de la studierea limbii la studierea vorbirii s-a produs în strînsă legătură cu o nouă optică în aprecierea valorică a funcțiilor limbii: trecerea de la unitatea lingvistică frază la unitatea text s-a impus de îndată ce funcția comunicativă a limbii (= *langue*) a dobîndit preponderență față de funcția sistematică [cf. Benveniste, *Problèmes*, p. 129—130]. Această aducere în „prim plan” a funcției comunicative a limbii a determinat, implicit, introducerea și examinarea unor factori neesențiali în descrierea sistemului, cum ar fi, de exemplu, situația comunicativă, iar pe de altă parte a avut drept consecință, de o importanță, azi, incontestabilă, disocierea enunțului, ca unitate transfrastică, de actul enunțării sau

enunțare. Înțelegerea completă a unui *eveniment verbal* nu se poate realiza decât dacă la sensul *enunțului* (a discursului) se adaugă sensul *actului enunțării* conceput ca o comprehensiune a *manierei* în care trebuie luat ceea ce s-a spus, a *intențiilor* locutorului la producerea enunțului [cf. Searle, *Speech acts*; Strawson, *Phrase*].

3. *Textul este unitatea de semnificație în cadrul comunicării lingvistice* (inter-individuale) care reunește în sine atât *discursul* (produsul verbal), cât și *actul* (actele) verbal(e). În cercetările recente (*gramaticile textuale*), *textul* este o *unitate abstractă*, expresie a *competenței*, reprezentând *interpretarea lingvistică formală* a discursului și a actului comunicării. Evident, într-o asemenea alternativă, perspectiva strict lingvistică (adică cea interesată doar de sistemul limbii) este depășită, devenind prea îngustă, și este înlocuită prin cea semiotică, fapt care, în plan teoretic, justifică cuprinderea *pragmaticii* și a *teoriei referinței* în gramatică. Această lărgire firească a cadrului de investigare a avut consecințe dintre cele mai importante. Mai întâi, producând ideea de *text = semn global* [Lotman, *Lección*, p. 57; Petöfi, *Théorie partielle*, p. 106] sau *supersemn* [Moles, *Théorie*, p. 97–105], a adus în centrul atenției cercetarea *coerenței* interioare (logice) a textului [Dijk, *Text Grammars*] și/sau a *acceptabilității* lui [Verdaasdonk, *Acceptance*] pentru receptor. Apoi a obligat la introducerea și reexaminarea factorilor socio-culturali în analiza și interpretarea semnificației, manifestată-diferențiat în funcție de natura și structura grupurilor sociale angajate în comunicare ca emițător și/sau receptor.

Deși ignorat în cele mai multe cercetări textuale cu caracter pur teoretic, conceptul de *text cultural* [= mesaje verbale care „vădesc indiciile unei capacități suplimentare de expresie, semnificative în sistemul [cultural — n.n.] dat” — Lotman, *Studii*, p. 81] nu poate lipsi din nici o încercare de descriere sau sistematizare a unui material concret dat, aparținând unei anumite culturi, ca produs al unui grup etnic într-un stadiu istoric dat.

De fapt, apartenența unor texte la o anumită cultură sau la un stadiu cultural oarecare n-a fost explicit formulată, de multe ori, tocmai din cauza caracterului său *prea* evident. Cu toate acestea, cînd nu se reduce la o simplă afirmație, ci presupune menționarea și examinarea unui întreg ansamblu de condiții cu rol determinant pentru delimitarea și precizarea semnificației globale a textelor, conceptul de *text cultural* este acela care ne situează în coordonatele unei cercetări sociolingvistice de natură să impună și să valideze apelul la termeni ca : *funcție* și *tipologie textuală*. În cele ce urmează se vor pune în discuție câteva probleme de a căror rezolvare depinde în mare măsură modalitatea înțelegerii și tratării *tipologiei textuale*.

4.1. În virtutea unei intuiții elementare — condiție a *competenței textuale* [cf. Vlad, *Contribuții*] —, orice receptor poate departaja mulțimea textelor citite, stabilindu-și clase de apartenență. Numărul acestora variază în „istoria” fiecărui individ receptor, *valoarea numerică a claselor fiind invers proporțională cu cantitatea și varietatea textelor receptate la un moment dat*. Afirmația se întemeiază pe câteva constatări puse în lumină de *psihologia percepției*. Reținem că receptorul este un *sistem evolutiv* în măsura în care fiecare nou mesaj determină modificarea capacității sale de a primi mesajele ce vor urma, iar structurile percepute-

sînt edificat pe memoria care rezumă ansamblul de mesaje deja primite de individ [cf. Moles, *Théorie*, p. 158]. Procesul reducerii claselor textuale urmează o cale analoagă creării simbolurilor senzoriale prin intervenția memoriei, mergînd de la mulțimi de elemente concrete spre *tipuri* cu caracter mai general. Vrem să spunem, cu alte cuvinte, că paralel cu procesul instruirii și al experiențelor textuale directe, individul cîștigă în capacitatea de a încadra un număr mare de texte, relativ diferite, într-un număr mai mic de tipuri sau clase.

Ideea aceasta a fost prefigurată încă înaintea apariției teoriilor textului, în celebra lucrare a lui Hjelmslev *Prolegomena to a Theory of Language*, publicată prima dată în 1943.

Pentru lingvistul interesat de problemele comunicării textuale, precizarea parametrilor caracteristici diverselor tipuri de texte și a condițiilor generale pentru utilizarea lor adecvată devine obligatorie.

4.2. Deși preocupat de principiile elaborării unei teorii a *limbii* (*langue*) avînd ca obiect un text, teoretic infinit, lingvistul danez remarcă complexitatea semiotică reală a oricărui *text material*, ce „conține de obicei derivate care își au sursa în diferite alte sisteme” [cf. *Prolegomena*, p. 115], în afara celui lingvistic. Pentru bazele teoriei textului și ale tipologiei, se pot reține două elemente utile sub aspect teoretic, dar și metodologic. Relevînd *caracterul social* al unor sisteme conotative, Hjelmslev postulează implicit posibilitatea descrierii lor — cum remarcă Greimas [*Despre sens*, p. 111] — „ca o corelare a fenomenelor lingvistice cu *morfologia socială* [s.a.], pe care ar fundamenta-o și care le-ar fundamenta la rîndul ei”. Prin introducerea acestei noi dimensiuni, cea conotativă, limba nu mai rămîne doar un instrument de comunicare, oarecum exterior, ci își exercită funcția de semnificație într-un complex de relații avînd ca surse și produse, în același timp, omul și societatea, natura și cultura. Pe această direcție „se va recunoaște că sistemele conotative cu caracter social poartă în ele, și manifestă în funcționarea lor, esențialul reprezentărilor care, deși înscriu cultura în om, o proiectează în fața lui, sub formă de obiecte culturale distanțate” [Greimas, *Despre sens*, p. 115].

A doua observație importantă pentru *teoria textului* și mai ales pentru chestiunea *tipologiei textuale* se poate extrage și exploata pornind de la pasajul din *Prolegomena* [p. 96—101] dedicat procedurii de segmentare a textului infinit cu scopul delimitării *entităților analizei*. Dacă la nivelul *limbii* deducția lingvistică are obligația de a evita substanța „non-lingvistică” în vederea constituirii unei *baze formale* sau a „algebrei lingvistice”, în primele etape ale segmentării, în schimb, cercetătorul e confruntat cu elemente ale observației empirice, care se plasează, conform concepției lui Hjelmslev, în substanța conținutului. Am interpretat astfel următorul fragment : „e posibil și necesar să împărțim șirul conținutului în *genuri literare* [s.n., C.V.] și — mergînd mai departe — să împărțim diferitele științe în științe ale căror premise sînt conținute în alte științe (selectoare), și în științe care conțin premisele necesare pentru alte științe (selectate). Studiul sistematic al literaturii și al științei în genere își găsește astfel locul firesc în cadrul teoriei limbii” [p. 98].

4.3. Idei prefigurate, schițate doar de către Hjelmslev, reapar în lucrări recente consacrate teoriei textului. Le regăsim aprofundate, amplificate și sistematizate, dar considerațiile nu depășesc, în majoritatea cazu-

rilor, valoarea unor recomandări teoretice, vizînd mai ales relația *gramaticii* cu *tipologia*.

Astfel, van Dijk [cf. *Text Grammars*, p. 5] și S. J. Schmidt [cf. *Foundation*, p. 22—23] relevă necesitatea dublării *gramaticii*, în cadrul teoriei generale a textului, printr-o *tipologie*. *Sistemul specific* al unei clase nu poate fi precizat decît în aceste coordonate : *gramatica* (sau gramaticile) explicită și *tipologia* efectuată prin confruntarea textelor cu *factorii procesului comunicativ*, definiți teoretic. Determinarea unui tip sau a unor tipuri de texte nu se poate fonda, deci, exclusiv pe criterii lingvistice, ea reclamă, dimpotrivă, specificarea caracteristicilor *con-textuale*, în strînsă legătură cu clasificarea domeniilor științei [cf. Petöfi, *Théorie*, p. 124].

O opinie mai ferm formulată și care are meritul de a preciza cîteva elemente fundamentale pentru problema tipologiei textuale îi aparține lui Lotman [cf. *Studii*, p. 93—99]. De la început trebuie să remarcăm că pentru autor atît *textul*, cît și *tipologia* lui nu reprezintă pure abstracții destinate cercetării, ci sînt elemente ale codului însuși. Cel dintîi, *textul*, „are un început, un sfîrșit și o organizare internă bine definită”, iar *tipologia* „este intuitiv prezentă în conștiința emițătorului și în cea a receptorului” [p. 93]. În baza acestor premise întreaga discuție e pusă în alți termeni, iar cele mai importante consecințe ni se par a fi următoarele :

a) corelîndu-se cu sistemul funcționării sociale a textelor într-o anumită cultură (sau etapă culturală), clasificarea tipologică e dependentă atît de codul emițătorului, cît și de cel al receptorului, ceea ce determină postularea a două *tipologii* ;

b) semantica și sintaxa unui anumit text concret „nu îi definesc locul în clasificarea tipologică, ci sînt doar simple indicii din categoria generală a indicilor în temeiul cărora este recunoscută *natura funcțională a textului*” [p. 93—94, s.n., C. V.].

Trebuie să remarcăm că, deși Lotman opune categoric *abordarea funcțională* celei *pragmatice*, contribuții recente în problema *pragmaticii* nu par să se înscrie pe o direcție divergentă în raport cu ideea de *funcționalitate*, ci dimpotrivă. Ajunge să amintim doar că atît una, cît și cealaltă se interesează de structura *actului comunicării*, cu toate componentele sale fundamentale.

4.4. Coroborînd datele menționate mai sus, observațiile finale vor accentua cîteva aspecte legate de strategia întocmirii unei *tipologii* textuale.

4.4.1. *Gramaticile textului* pot fi (și au fost) elaborate în afara vreunei *tipologii*, dat fiind gradul lor înalt de generalitate, garantat de gradul abstractizării unității fundamentale, *textul* ; o asemenea *gramatică* are valoare teoretică, necesară însă ca etalon.

4.4.2. Determinarea unui *tip de texte* trebuie să pornească tocmai de la factorii cu rol secundar în eșafodarea teoriei generale, adică de la factori empirici, extra-lingvistici (sociologici și psihologici), *luați în considerare prin valorile lor generale și nu prin cele particulare*, accidentale.

4.4.3. Dacă își propune delimitarea și examinarea unui *tip de texte* (ce stau la baza unui sub-cod al limbii), lingvistul, asemenea oricărui receptor, are de urmat un demers euristic ce pendulează între cei doi poli : *extra-lingvistic* (con-textual) și *lingvistic* (co-textual), fiecare reîntoarcere la polul opus conducînd la rafinarea analizei și interpretării.

4.4.4. Cadrul cel mai adecvat pentru selectarea aspectelor extralingvistice pertinente este *procesul comunicativ cu componentele sale esențiale*.

4.4.5. *Tipologia textuală*, concepută ca inventar al principalelor *tipuri textuale cu descrierile funcționale și structurale specifice*, nu poate fi decât corolarul elaborării gramaticii textului și a tuturor claselor textuale diferențiate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- BENVENISTE, *Problèmes* = Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1971.
- COSERIU, *Determinación* = E. Coseriu, *Determinación y entorno* (studiu publicat prima oară în 1955–1956), în vol. *Teoría del lenguaje y lingüística general*, segunda edición, Madrid, 1967, p. 283–324.
- DIJK, *Text Grammars* = Teun A. van Dijk, *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague, 1972.
- GREIMAS, *Despre sens* = A. J. Greimas, *Despre sens. Eșuri semiotice*, București, 1975.
- HJELMSLEV, *Prolegomena* = Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, 1961.
- HYMES, *Etnografia vorbirii* = Dell Hymes, *Etnografia vorbirii*, în vol. *Sociolingvistica*, București, 1975, p. 51–67.
- JAKOBSON, *Lingvistică și poetică* = Roman Jakobson, *Lingvistică și poetică*, în vol. *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 83–125.
- LOTMAN, *Lecții* = I. M. Lotman, *Lecții de poetică structurală*, București, 1970.
- LOTMAN, *Studii* = I. Lotman, *Studii de tipologie a culturii*, București, 1974.
- MOLES, *Théorie* = Abraham Moles, *Théorie de l'information et perception esthétique*, Paris, 1972.
- PETÖFI, *Théorie* = Janos S. Petöfi, *Vers une théorie partielle du texte*, Hamburg, 1975.
- SCHMIDT, *Foundation* = Siegfried J. Schmidt, *On the Foundation and the Research Strategies of a Science of Literary Communication*, în „Poetics”, 7, 1973, p. 7–35.
- SEARLE, *Speech Acts* = John R. Searle, *Speech Acts*, Cambridge, 1969.
- STRAWSON, *Phrase* = P. F. Strawson, *Phrase et acte de parole*, în „Langages”, 17, 1970, p. 19–33.
- VERDAASDONK, *Acceptance* = Hugo Verdaasdonk, *Concepts of Acceptance and the Basis of a Theory of Text*, în Teun A. van Dijk (ed.), *Pragmatics of Language and Literature*, North-Holland Publishing Company, 1976, p. 179–227.
- VLAD, *Contribuții* = Carmen Vlad, *Contribuții la studiul competenței literare*, Iași, XX, 1975, nr. 2, p. 205–209.

RÉSUMÉ

Après une synthèse des contributions les plus importantes concernant le rapport entre la grammaire et la typologie, dans le cadre d'une théorie générale du texte, l'auteur met en lumière les aspects essentiels de la stratégie dans l'élaboration d'une typologie textuelle.

Decembrie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

VALORI CONOTATIVE ȘI FUNCȚIONALITATEA LOR SEMANTICĂ

DE

DOINA NEGOMIREANU

Studiile întreprinse asupra lexicului unei singure sau mai multor limbi în vederea surprinderii și determinării relațiilor semantice existente sau potențiale între cuvinte converg, indiferent de metoda adoptată, în acceptarea premisei generale a primordialității onticului. Departajarea, definirea și clasificarea raporturilor semantice presupun, implicit, că, prin valorile care îi sint conferite ca semn lingvistic, cuvântul reflectă obiectele și fenomenele realității în virtutea autonomiei și interdependenței care le caracterizează. Reflexul acestui principiu îl întâlnim net diferențiat în cercetările efectuate asupra unor limbi (îndeobște singulare) în vederea descoperirii particularităților acestora, precum și în acele studii care, evitind marcarea specificității individuale a limbilor, ajung la identificarea totală a structurilor ontice cu cele lingvistice.

Relația dintre cele două sisteme, privită în perspectiva istorică a evoluției limbii și societății, vizează concomitent un stadiu anume al cunoștințelor umane¹, precum și un potențial determinat al mijloacelor lingvistice. Ilustrarea concludentă o aduc în acest sens și studiile întreprinse asupra unor zone sau sfere lexicale mai mult sau mai puțin întinse, care au în vedere prioritar lexemele aferente prin latura denotativă a micro-sistemului lor semantic.

Evaluarea posibilităților lexematice în exprimarea unui conținut semantic delimitat, obiect cu precădere al onomasiologiei, poate evidenția în egală măsură potențialul cantitativ și valoric, denotativ și conotativ, precum și cel al construcțiilor locuționare existente la un moment dat într-o limbă.

O viziune unitară asupra acestor elemente contigue, cu un profil semantic propriu, poate, în final, jalona reperele funcționalității tipice unei zone lexicale în virtutea tendinței generale a limbii de echilibru și constanță în mișcare și transformare. Cunoașterea detaliată și sincronică a mijloacelor lexicale racordate la un spectru semantic delimitat constituie un beneficiu nu numai pentru lingvistică, ci și pentru istoria și cultura spirituală ale unui popor.

Rigorile impuse limbii, izvorite din însăși natura funcțiilor sale, permanentizează legic economia mijloacelor de exprimare, fără a îngrădi, între anumite limite firește, varietatea și în primul rînd posibilitatea exprimării oricărui fenomen extralingvistic.

În această optică, problema expresivității, aici a termenilor aparținînd unor domenii diferite care prin valențele lor conotative pot fi ordonați

¹ Vezi și E. Vasiliu, *Sens și cunoaștere*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 4, p. 343—353.

în același grup lexico-semantic, reprezintă simultan o problemă de lingvistică și de stilistică ².

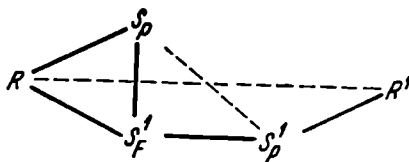
Rețeaua semantică inter-relațională ramificată în diferite stiluri (sau limbaje), cu o gradualitate remarcabilă a factorului expresiv, pare dificil de surprins și de definit în totalitatea ei.

Din ansamblul terminologiei privitoare la activități intelectuale ne oprim în cele ce urmează la câteva aspecte legate de verb în planul conotativ. Analiza semică este întreprinsă pe baza informației semantice oferite de dicționarele limbii române contemporane ³, departajarea componentelor proprii fiecărui semem operînd concomitent dezambiguizarea și stabilirea non-identității acestora. Adiacent se situează parametrii obligatori ai subiectului și obiectului, precum și caracteristicile informaționale proprii acestei categorii ⁴.

Totalitatea referenților constituie o entitate complexă și dinamică, oglindind prin unitățile lexicale corespunzătoare potențialul cantitativ și valorico-expresiv în exprimarea funcției de reflectare superioară a realității.

Factorii referențiali aparținători: capacitatea mentală (ca sediu și instrument al acțiunii), produsul (ca formă de cunoaștere), informația și obiectul realității, au o pondere funcțional-expresivă diferențiată la nivel semic. Ordonarea și participarea deosebită a acestor repere în relația verbală au consecințe directe asupra varietății lexicale și a efectului expresiv realizat.

Valorile conotative impun simultan o multiplă raportare față de realitatea desemnată, reflexul lexical-denotativ ⁵ al acesteia (atunci cînd el există) și accepciunea figurată a termenului care a mijlocit transferul de plan:

1. Acțiunile al căror subiect sau obiect îl constituie formele de cunoaștere surprind trei momente principale în coordonatele mișcării: 1.1. „apariția”, 1.2. „dispariția” și 1.3. „prezența”.

1.1.1. În afara momentului neutru pe scara conotativă, naște ⁶, „apariția”, este marcată în forma sa incipientă prin lexemele înmu-

² I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973, p. 35 — 42; B. Kelemen, *La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots*, în vol. *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, Bucarest, 1970, p. 519—525.

³ *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, București, 1955—1957; *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958; *Dicționarul explicativ al limbii române* [București], 1975.

⁴ Cf. I. Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p. 21.

⁵ Vezi Șt. Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, București, 1972, p. 185; I. Coteanu, A. Bidu-Vrînceanu, *Limba română contemporană*, vol. II. *Vocabularul*, București, [1975], p. 106—108.

⁶ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, 1975, p. 153.

guri, încolți, răsări [„a se ivi, a apărea”]⁷, diferențierea obținându-se doar prin specificitatea domeniului, la ultimele trei verbe, cu actualizarea subiectului din relația $R^1 - S^1p$.

1.1.2. Marcat semic modal, grupul verbal *lumina — luci — fulgera*¹ reprezintă o ordonare graduală vizibil diferită, cumulum de mărci față de seria neutră din planul denotativ situându-le pe o altă treaptă față de verbele de la 1.1.1.

Ordonarea sinonimică⁸ menține aici aceeași formulă, deosebindu-se de nivelul denotativ, unde specificitatea subiectului dirijează diferit pe *încolți* și *înmuguri*.

1.1.3. „Apariția”, surprinsă aspectual, ca o reactualizare a unor date cunoscute și uitate, este redată la propriu prin verbe și locuțiuni ca *aminti, reaminti, a-și aduce aminte* ș.a.m.d. Figurat, referința la o acțiune anterioară cu valoare antonimică (*uita*) se diversifică conform domeniilor prezente în raportul expresiv: *sună, răsfoi, reconstitui, reîmprospăta, reînvia, dezgormînta*. Gradul mărit de generalizare al lui *sună* și *reconstitui* este compensat de aria mai restrînsă a lui *răsfoi, reîmprospăta, reînvia* sau *dezgormînta*.

1.2. Situația identică cu cea de la 1.1.3. în ceea ce privește absența unor mărci semice complementare în planul figurat față de cel propriu o întîlnim și pentru seria lexicală exprimînd pierdere din memorie: *șterge, înmormînta, dezrădăcina, împrăștiă* [„uita”]. Valoarea acestora se justifică numai sub raportul plasticizării ideii și nu al organizării semice deosebite. Cuplul antonimic *înmormînta-dezgormînta* este puțin semnificativ.

1.3.1. Momentul aspectual al „prezenței” ca reținere: *săpa, înregistra, întipări, imprima, grava* [„a se fixa (adînc) în minte”] nu are corespondenți lexicali proprii domeniului pe linie denotativă (vezi și 1.1.1.), de unde și primordialitatea în acest caz a denotației. Sensul referențial comun reunește termeni consacrați pentru activități tipice, de unde și nivelul de generalizare neuniform (ex.: *săpa — grava*). Convergența seriei este menținută și prin semul modal suplimentar ca marcă non-dimensională a acțiunii.

1.3.2. Situație similară observăm și în ceea ce privește lexemele privitoare la mișcare ca formă a „prezenței” (*străjulgera, zbura, fulgera*²). Semul referențial comun [„a trece (repede) prin minte”], necorelat cu termeni specifici în sfera denotativă, se conjugă aici cu sensul modal, în mod explicit, iar cu cel temporal implicit.

2. Capacitatea mintală, ca instrument al proceselor intelectuale, polarizează o serie verbală inegală ca valoare.

2.1. Realizarea informației ca fapt „în sine”: *apuca, prinde, cuprinde* [„a înțelege, a pricepe”] are doar un efect imagistic, potențarea simțindu-se atunci cînd intervin noi elemente de referință: 2.1.1. caracteristicile obiectului: *descifra, lumina*² [„a înțelege ceva obscur”] sau 2.1.2. parametrii calitativi: *adînci, pătrunde, penetra* [„a înțelege temeinic”].

⁷ [...] = marcarea trăsăturii pertinente comune.

⁸ Vezi și Elena Slave, *Note asupra sistemului sinonimelor figurate*, în vol. *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 85—91.

2.2. „Felul” acționării este surprins în egală măsură : 2.2.1. calitativ : *măsura, cîntări, cumpăni, cerne* [„a chibzui bine”], 2.2.2. modal : *diseca, descoase, frămînta* [„a analiza amănunțit”] și 2.2.3. temporal : *măcina, rumega* [„a medita îndelung”]. Adesea însă semul modal coexistă alături de cel temporal (2.2.2. și 2.2.3.) în actul comunicării, probabil și ca reflex al registrului semic din planul denotativ al acestor termeni.

Din cele spuse se degajă câteva concluzii :

- verbele aparținînd categoriei proceselor intelectuale prin informația semantică a valențelor lor conotative n u constituie un simplu corolar imagistic al unor termeni proprii echivalenți semantic ;
- funcția denominativă, în limitele acestei sfere, primează, uneori, în fața funcției estetice, reducînd potențialul acesteia (1.1., 1.3.) ;
- subtilizarea imaginii dirijează adesea o reprezentare a s p e c t u a l ă a acțiunii ;
- în virtutea specificității planului conotativ, delimitarea trăsăturilor semantice pertinente reflectă trei stadii distincte, raportat la planul denotativ :

- 1) identitate semică cu un termen propriu + efect expresiv,
- 2) identitate semică cu un termen propriu + sem (modal, calitativ ș.a.m.d. ± nuanțări graduale) + efect expresiv,
- 3) sem denominativ (fără corespondent denotativ) ± efect expresiv.

Decembrie 1976

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ETIMOLOGII

DE

EMILIA TODORAN

tertipât

Cuvîntul apare într-un document din anul 1812, reprodus de URI-CARIUL, în vol. IV, p. 346, în următorul citat : „*grîu... pentru tertipaturile Constantinopolului*”. Nu a fost inclus în dicționarele de pînă acum și este definit de noi în manuscrisul DLR, litera T, prin : „ordin, dispoziție”. Acest cuvînt este, evident, un turcism învechit, avînd la bază tc. *tertibat* „idem” (cf. James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinopole, 1890, p. 529).

tizăli

A fost înregistrat în localitatea Gîrișu Negru, județul Bihor, și înseamnă „a face foc mare, punînd mereu lemne” (vezi *Lexic regional*, 2, București, 1967, p. 87). Etimonul acestui cuvînt este magh. *tüzel*, cu același sens.

transúmpť, transúmt

Substantivul *transumpt* (GHETIE, R. M.), atestat și sub forma *transumt* („la toate transumtele și copiile scrise sau tipărite după această diplomă... se se dea același crezămînt ca și cum ar fi însuși originalul”, BARIȚIU, P.A.I., 184), este un latinism învechit. Termenul are sensul de „copie, duplicat al unei diplome, al unui act etc.”. El provine din lat. med. *transsumptum* „idem” (cf. Bartal Antal, *A magyarországi latinság szótára*, Budapest, 1901, s.v.).

trăgără

În *Lexic regional*, 2, București, 1967, p. 75, este înregistrat acest cuvînt din localitatea Căpuș, jud. Cluj, și este definit „bretele”, cuvîntul întrebuintîndu-se mai ales la plural.

Noi credem că se poate explica din germ. (*Hosen*)*träger*, cu același înțeles.

trifășág, trufășág

Trifășag, cu sensul de „glumă”, a fost înregistrat în punctul 302 (Brusturi, jud. Bihor) din ALR I, ca răspuns la întrebarea [1332 GLUMĂ].

În punctul 65 (Almaș, jud. Hunedoara) din ALR I, la aceeași întrebare, a fost înregistrat cuvântul *trufășag*, tot cu înțelesul de „glumă”.

Trifășag se explică din magh. *tréfaság*, iar *trufășag* din magh. *trufaság*, ambele cuvinte maghiare având același înțeles, „glumă”.

turchiză

În *Glosar dialectal* de Ștefan Pașca (București, 1928), S[extil] P[ușcariu], la cuvântul *turchez* „albastru”, menționează pe *turchiză* „piatră prețioasă de culoare albastră”, indicînd ca echivalent fr. *turquoise*. Atestarea lui S. Pușcariu este singura în materialul *Dicționarului Academiei*. Sinonimul acestui cuvînt este *peruzea*. Fr. *turquoise* a fost împrumutat în limba română sub forma *turcoază* (vezi DM). Varianta *turchiză* se explică din germ. *Türkis* (cf. magh. *türkiz*). După cum se poate constata, ne găsim în fața unui cuvînt cu etimologie multiplă. De fapt, ținînd seama de limbile diferite din care provin cele două variante, le putem considera cuvinte deosebite.

Aprilie 1976

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Răcovită, 21

VECHIMEA MORII DE APĂ LA ROMÂNI. UN NOU ARGUMENT LINGVISTIC

DE

M. HOMORODEAN

Problema vechimii morii de apă, element de seamă al civilizației românești și, deopotrivă, europene, a fost controversată. La discutarea ei au participat nu numai istorici și etnografi, ci și lingviști. Faptul este explicabil, dată fiind importanța indeobște recunoscută a faptelor de limbă pentru studiul istoriei. Pentru întreaga discuție de până acum, trimitem la o mai veche cercetare, inițiată și condusă de G. Giuglea (cf. G. Giuglea, M. Homorodean și I. Stan, *Toponimia comunei Rîu de Mori (Țara Hațegului)*, în FD, V, 1963, p. 41—68), ca și la cele cuprinse în *Istoria românilor* (vol. I, București, 1975, p. 146 ș.u.). În această din urmă lucrare, sint temeinic analizate o serie de argumente istorice și lingvistice — printre care și cele oferite de contribuția noastră —, toate pledind convingător pentru permanența din antichitate, la noi, a morii de apă.

Față de toate acestea, adăugăm aici încă un fapt, lingvistic și material în același timp, descoperit într-o anchetă de toponimie pe care am efectuat-o recent în satul Streisengeorz (județul Hunedoara).

În acest sat, printr-un aparent paradox, numele de *Rîu* (nearticulat) este dat unui canal de moară ce se desface dintr-o vale numită *Bărîce* (: Țara Hațegului) *bărîce* „pîrîiaș; vâlceică”) și intră, apoi, în Strci. Un nume asemănător — *Rîu Morii* — poartă, dealtfel, și iazul desprins din Riu Grădiștii și care străbate orașul Orăștie.

Semnificația neobișnuită de „canal” a numelui și termenului *rîu* o înțelegem ușor dacă ne gândim că și lat. *rivus* (de unde rom. *rîu*) a avut, pe lângă sensul general de „curs de apă”, și pe cel de „canal (de irigație); conductă de apă; rigolă”. Înțelesul din urmă s-a păstrat și în italiană, unde *rivo* (din același latinesc *rivus*) înseamnă „curs nu prea mare de apă”, ca și „canal; braț al unei ape curgătoare”; cf. și v. it. (azi poetic) *rio* „canal la Veneția”. Cuvintul este atestat, tot cu înțelesul de „canale în genere”, și în documente medievale din Italia: *cum omnia sibi pertinentibus campi, silbis ribis* (a. 909, Aniello Gentile, *Termeni geomorfici dal latino al romanzo*, Napoli, 1967, p. 90). În sfârșit, toponimistul francez E. Nègre precizează că „l'occitan albigeois n'a pas de nom commun pour « rivière », on se sert du nom propre : [tar], [l'agut]. *Riu* « ruisseau » s'applique à tous les autres cours d'eau ; même s'ils sont à sec l'été, même si leur lit a été rectifié ou creusé artificiellement” (Ernest Nègre, *Toponymie du canton de Rabastens — Tarn*, Paris, 1959, p. 225).

Fără îndoială, numele discutate — s-ar putea să mai existe și altele — demonstrează păstrarea și în limba română, fapt nerelevat până acum, a unui sens special al lat. *rivus*.

Dincolo de valoarea sa pur lingvistică, o atare permanență dovedește însă, ca de atâtea alte ori, permanența însăși a unui element străvechi de civilizație a poporului nostru. În speță, semnificația păstrată din latină a rom. *rîu* constituie, într-adevăr, un nou argument în dovedirea persistenței la români a morii de apă în cursul evului mediu timpuriu, ca o moștenire daco-romană.

Noiembrie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

NUMELE DE LOCURI DIN BONȚIDA*

DE

DUMITRU LOȘONȚI

Bonțida, reședință a comunei cu același nume din județul Cluj, este așezată în lunca Someșului, în dreapta șoselei naționale și a căii ferate Cluj-Napoca—Dej, la 33 km de Cluj-Napoca și la 17 km de Gherla. Se învecinează la est cu localitatea Sic, la sud-est cu Coasta, la sud cu Vișa și Jucu; la vest comunică cu satul Răscrucei, iar la nord cu Fundătura și Iclozelul.

Ocupația de bază a locuitorilor este agricultura. În prezent tot mai mulți bonțideni lucrează ca angajați în unitățile economice și sociale din comună sau în alte localități, îndeosebi la Cluj-Napoca și Gherla.

Numele localității este atestat din secolul al XIII-lea. Într-un act din 31 martie 1263 se arată că Ștefan, regele Ungariei, ducele Transilvaniei și domnul cumanilor, permite oricărui om liber să se așeze pe pământul numit **Bonchhyda** al comitelui Matei, fără să plătească dare pentru pământ timp de 3 ani¹. Încă în acest secol, Bonțida ajunge una din cele mai renumite localități ale comitatului Dăbica. În 1307, Ladislau, voievodul Transilvaniei și comite de Solnoc, l-a încredințat pe Grigore, preotul din **Bonchida**, să hotărânicască moșia lui Lorand și Gyula din satul Gyula (azi Giula)². La 1326 **Bonchyida** era proprietatea lui Toma, voievodul Transilvaniei³. Într-un act prin care se statornicesc hotărârile moșiei Coasta, în 1329, se găsește iarăși o mențiune despre **Bonchhyda**⁴. În 1341 este rostită osinda afuriseniei împotriva lui Toma și a slujbașilor săi, între care se numără și Fabian de **Bonchyda**⁵, iar în 1347 Petru, voievodul Transilvaniei, ține la **Bunchida** o adunare cu obștea nobililor din comitatele Cluj, Dăbica și Solnocul Dinăuntru⁶.

Bonțida este forma sub care românii au adaptat numele maghiar *Bonchida* „podul lui Bonț” (n. p. *Bonc* + *híd* „pod” + sufixul posesival -a). Fără îndoială că este vorba de vreun pod⁷ peste Someș (oficial: Someșul Mic). Până acum 40—50 de ani satul se întindea numai în dreapta Someșului. De atunci s-au construit case și în stînga lui, pînă la gară.

* Comunicare prezentată la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca în 1968, pregătită pentru tipar în 1969.

¹ *Documente privind istoria României* (abreviat DIR), seria C. *Transilvania*, veacul XIII, vol. II (1251—1300), p. 52.

² DIR, C, veac XIV, vol. I, p. 391.

³ DIR, C, veac XIV, vol. II, p. 193.

⁴ DIR, C, veac XIV, vol. II, p. 281.

⁵ DIR, C, veac XIV, vol. IV, p. 65.

⁶ DIR, C, veac XIV, vol. IV, p. 366.

⁷ Probabil alci s-a perceput vamă.

Hotarul localității (adică teritoriul cu terenuri arabile, finături, pășuni și păduri) are o suprafață destul de mare. O parte din el este șes de-a lungul Someșului și al Văii Gădălinului; cea mai mare parte este însă deluros, accidentat, pe alocuri puțin prielnic agriculturii.

Deși cunoaștem bine hotarul, nu ne-am bazat numai pe propriile noastre cunoștințe în legătură cu numirile diferitelor lui părți. Pentru a culege toate numirile cunoscute azi de localnici și pentru a aduna cât mai multe informații care să ne ajute la prelucrarea lor, am anchetat mai mulți informatori, români și maghiari, toți agricultori localnici, foarte buni cunoscători ai hotarului. Cu aceștia am parcurs mintal, la date diferite, întreg teritoriul localității, înregistrându-le răspunsurile în transcriere fonetică. Totodată am încercat să adunăm informații cât mai amănunțite despre fiecare toponim. Și cu acest prilej am constatat că:

a) un singur informator, oricât de bine ar cunoaște hotarul localității respective, anchetat numai o dată, poate să uite, să omită toponime sau explicații importante, mai ales dacă hotarul este mare și accidentat;

b) nu toți locuitorii unui sat cunosc toate numele locurilor lor sau diferite fapte care le-ar putea explica;

c) se întâlnesc cazuri (e adevărat, rare) cind în aceeași localitate, unul și același loc este numit într-un fel de unii și cu totul altfel de alți vorbitori ai aceleiași limbi, sau în mai multe feluri de către aceiași săteni;

d) se întâmplă, uneori, ca același toponim să se păstreze în graiul diferiților localnici sub mai multe variante fonetice, unele mai apropiate de forma originală. **Boriște**⁸ (loc arabil pe șes, aproape de sat, între Ierugă și Someș) provine din apelativul *boriște* 'locul (uneori îngrădit) unde se odihnesc boii (la amiază și peste noapte, vara, la pășune)' < *booriște* < *bovorîște* < *bouăriște* < („cu schimbare de sufix”: DA s. v. *bourie*) *bouărie* < *bou* + suf. col. -loc. -*ărie*. Schimbarea sufixului -*ie* (din -*ărie*) cu -*îște* se întâlnește și în *stăvăriște*⁹ < *stăvărie*, *căprăriște*¹⁰ < *căprărie* etc.

Probabil datorită faptului că A. Viciu n-a indicat accentul cuvîntului, G. Pascu nu ia în considerare etimologia dată în DA (care menționează cuvîntul tot după A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, București, 1906) și greșește considerînd că *boriște* este un împrumut din bg. *oboriște* 'parc enclos'¹¹.

Apelativul nu mai este viu în graiul localității sau în împrejurimi, ci numai în Bihor, unde a fost înregistrat în Meziad (*bă'orișt*: ALR I 1122/308, material nepublicat) și în Șidiștel (*booriște*), denumind 'locul unde dorm peste noapte vitele în timpul verii'¹². Tot sub forma *booriște* a fost înregistrat în Briheni, Cîmp și Călugări cu sensul de 'terenul, izlazul pe care pasc numai boii'¹³.

⁸ Toponimul se întâlnește și în alte localități ale Transilvaniei.

⁹ Cf. *Stăvărișt'a* (în Băbuț, jud. Cluj; Szabó T. Attila, Gergely Béla, *Kolozsmegyeri Borsavölgy helynevei*, Cluj, 1945, p. 20).

¹⁰ Cf. *Căprăriștile*, în Rebrîșoara, jud. Bistrița-Năsăud; G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia, prin limbă și toponimie*, în „Geo-politica și geo-istoria”, III, 1944, p. 45.

¹¹ *Sufizele românești*, București, 1916, p. 252.

¹² Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, [București, 1961], p. 203.

¹³ *Ibidem*, p. 203.

Pentru noi, care cunoaștem doar pronunțarea **Borișt'e**, obișnuită în familia noastră și la cei mai mulți bonțideni, a fost surprinzător faptul că am întâlnit la un vecin de 81 de ani, care păstra și alte arhaisme în grai, forma mai veche a toponimului discutat : **Boorișt'e**, **Bo^uorișt'e**, iar la soția acestuia și la alte câteva persoane forma **Boierist'e**, care este o evidentă etimologie populară. Cf. *coarne bourești* > *coarne boierești*.

Anchetind mai mulți informatori, înregistrând diversele nume ale unui loc, precum și o serie de variante fonetice ale aceluiași nume, informațiile se completează, se îmbogățesc, ușurând cercetătorului calea spre a descifra înțelesul multor toponime.

Deoarece cercetarea noastră a avut în vedere o lucrare cu caracter monografic, nu ne-am putut limita la materialul contemporan adunat de la informatori și la explicațiile acestora. Relatările lor sînt adeseori sărace, contradictorii sau chiar derutante. Ele sînt valabile în general mai ales pentru acele toponime care au o vîrstă relativ tină, pînă la un secol. Despre cele cu o vechime mai mare tradiția nu păstrează, de multe ori, nici o informație. Unele apelative care stau la baza toponimelor nu mai sînt vii, altele și-au schimbat forma. Mai mult, nu toate numele care au existat în cursul timpului pe teritoriul unui sat s-au păstrat în graiul localnicilor pînă în zilele noastre. De aceea am considerat util ca inventarul toponimelor contemporane să fie completat din documentele istorice. Acestea consemnează nume dispărute și „oferă adesea forma arhaică, primordială sau măcar una intermediară, care denunță originea”¹⁴.

Toponimele înregistrate acum în localitate nu au și nici nu pot avea toate aceași vîrstă, pentru că ele sînt rezultatul unor condiții istorice. „Toponimia — spune pe bună dreptate Ion Donat — este o realitate vie, în masa ei se nasc mereu alți termeni, așa cum se petrec lucrurile și în limbă. Sînt cazuri cînd toponimele mor sau suferă modificări, cu toate că, prin natura lor, au o stabilitate mai mare decît elementele de vocabular”¹⁵.

Cele mai multe dintre toponimele din Bonțida (**Boriște**, **Glimeic**, **Poderei**, **Uănău** etc.) sînt vechi. Cîteva au fost create recent. **Băreul**, **Băreul lui Pavel**, **Băreul Racului** (toate pădurici pe malul Someșului), **Coasta Iancălii** (pantă de deal), **Fîntina lui Chircoș** (fîntină în Valea Petroaiei), **Tabla lui Pop Silviu** (teren arabil pe Rîț) etc. au la bază numele (prenumele, supranumele sau porecla) unor (foști) proprietari (**Baciu**, **Pavel**, **Racu**, **Iancăla**, **Chircoș**, **Pop Silviu**) cunoscuți de informatorii mai vîrstnici. În fața **Gării** (șes arabil la est de gară) și **Între Drumuri** (șes între calea ferată și șoseaua națională; unii săteni îl mai numesc și **Între Ștrecuri**; < *ștrec* 'cale ferată') au apărut ca urmare a construirii căii ferate, iar **Tabla Văduvelor** (parte a Podereiului), ca urmare a împroprietăririi văduvelor din primul război mondial. Transformărilor revoluționare petrecute în anii regimului democrat popular li se

¹⁴ V. Bogrea, *Cîteva considerații asupra toponimiei românești*, în DR, I, 1920—1921, p. 211.

¹⁵ Ion Donat, *Considerații istorice asupra toponimiei românești*, în LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 616.

datorează **În Asociație** (teren arabil pe Poderei; „asta o fost prima tablă, cînd s-o făcut asociația”) și **La Întii Mai** (poiană în Parc unde se fac serbările la 1 Mai).

Din diferite cauze, toponimele uneori se modifică. **Cotu** (finaț într-un *cot* [= întorsură, cotitură] al Someșului) a devenit **Cotu Taurilor**, pentru că nutrețul de aici a fost destinat, după primul război mondial, întreținerii taurilor comunali.

În timp ce în masa topică a localității s-au născut ori s-au schimbat unele nume, altele au fost uitate. Despre **Coastea Ciurgăului** și **Țigla Bărcului** știm numai din documente (1764 : Coszta Csorgóuluj; 1776 : Locum Controversum Valachico Idiomate Czigla Berkuluj nuncupatum). **Coastea Răului** (pășune pe o coastă cu alunecări de teren, în dreapta Someșului, numită azi **Coaste**), **Cotușu de Mure** sau **Cotușu Murelor** (loc lângă Someș), **În Crișeni** (partea de din jos a satului, atestată din 1720), **Labu Țiganilor** (teren arabil pe Rit; < *lab* 'lot de pămînt, proprietate mai mare de pămînt') etc. sînt cunoscute doar de cei mai bătrîni bonțideni. Generațiile tinere cunosc din ce în ce mai puține nume topice.

Studiind paralel numele românești și maghiare ale locurilor din Bonțida, se desprind anumite constatări¹⁶:

1. Unele locuri au un singur nume în ambele limbi, fie românesc (**Belteni**, **Blaga**, **Ciupercar**, **Crăcut**, **Curmătură**, **Glimeie**, **Lărguș**, **Viezunii** etc.), fie maghiar (**Botos** > rom. **Bôtiș**, **Pap-esere** > rom. **Popciréi**, **Szénás-ály** > rom. **Sînășele**, **Varjas** > rom. **Orieș** etc.).

2. Cele mai multe locuri au un nume în limba română și altul în limba maghiară.

a) O categorie cuprinzătoare o formează toponimele românești cărora le corespund toponime maghiare avînd același înțeles: **Aluniș** (loc cu tufe de alun în Bărcu cel Mare) ~ magh. **Mogyorós**, **Coastea Lonii** (pantă arabilă lângă hotarul satului Lona [oficial Luna de Jos], căruia i-a fost cedată, prin schimb, acum cîțiva ani) ~ magh. **Lónai ódal**, **Delnițe** (șes arabil; înainte a fost finaț; < *delniță* 'fișie de teren lungă și îngustă', apelativ viu în grai) ~ magh. **Nyilak**, **Dîmbu Viii** (dîmb arabil, plantat cîndva cu vie) ~ magh. **Szölôdomb**, **După Grédini** (teren arabil) ~ magh. **Kertek megett**, **Fîntîna Budului** (fîntină cu apă foarte bună în Valea Peteroaii; *Budu*, n. p. românesc, acum inexistent în localitate) ~ magh. **Budujkút** sau **Buduj kútja**, **Groapa lui Muradi** (groapă cu pășune) ~ magh. **Murádi gödre**, **Groapa Viii** (groapă pe pantă de deal, odinioară plantată cu viță) ~ magh. **Szölô gödre**, **Iazu al Mare** (*iaz* care împarte Someșul în două părți, în apropiere de satul Răscruci; < *iaz* 'zăgaz, îngrăditură din stîlpi, crengi și pietre cu care se abate apa spre moară', apelativ viu în grai) ~ magh. **Nagy gát**, **Iazu al Mic** sau **Iezușu** (*iaz* care a abătut apa unui braț al Someșului la morile din sat) ~ magh. **Kiesi gát**, **Ierugă** (canal abătut dintr-un braț al Someșului) ~ magh. **Erge**, **Părău al Mare** (piriu ce curge de pe Podirei în Someș; are o albie mare, adîncă) ~ magh. **Nagy vápa**, **Pietriș** (loc pietros pe Poderei) ~ magh. **Kövecses**, **Podu al Mare** (pod peste Someș) ~ magh. **Nagy híd**, **În Pir** sau **Tabla lui Pir** (loc mlăștinos pe Rit, unde crește mult pir) ~ magh. **Perje**, **Prundar** (prundărie;

¹⁶ La concluzii asemănătoare a ajuns, fără să cunoască comunicarea noastră, și Marius I. Oros, *Contribuții la studiul toponimiei localităților cu populație mixtă*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Philologia, 1973, fasciculus 2, p. 75—84.

< *prundar* 'teren format din pietriș și nisip aluvionar; loc de unde se scoate prund', apelativ viu în grai, neinregistrat de dicționare) ~ magh. **Porondas, Răzoare** (pantă de deal cu multe răzoare) ~ magh. **Borozdák, Sărătură** (loc sărătuș pe Imaș) ~ magh. **Sóshej, Vadu Boilor** (loc pe malul Someșului unde se adăpa și dormea cireada de boi) ~ magh. **Ökrekitatója, Ulița ai Mare** (uliță în partea de sud a satului) ~ magh. **Nagy ucca, Ulița ai Ungurească** (uliță pe care locuiesc mai mulți maghiari) ~ magh. **Magyar ucca, Ulița Sicului** (uliță în partea de est a satului, spre localitatea Sic) ~ magh. **Szék ucca**.

Unele numiri maghiare sînt traduceri ale celor românești¹⁷, iar altele au fost create de populația maghiară, care a botezat, în limba ei, diferitele locuri, ținînd seama, ca și populația română, de aspectul geografic al acestora.

Tot denotație paralelă avem și în cazul cînd unui toponim românesc provenit dintr-un apelativ românesc de origine maghiară îi corespunde în maghiară un toponim bazat pe apelativul maghiar respectiv : **Bărcu al Mare** (zăvoi și teren arabil între brațele Someșului) ~ magh. **Nagy berek, Ciurgău** (izvor cu țeavă) ~ magh. **Csorgó, Imaș** (teren arabil și finat; înainte a fost pășune) ~ magh. **Nyomás, Rît** sau **Ritu al Mare** (șes arabil în stînga Someșului; înainte a fost finat) ~ magh. **Rît** sau **Nagy rît, (Pe) Tău** (șes cu teren arabil și finat, în stînga Văii Gădălinului; a fost un teren mlaștin, cu bălți mari, unele amenajate pentru creșterea peștilor) ~ magh. **Tó** etc. Aceste toponime provin din apelative vii în ambele limbi, deci au putut fi create inițial atît de către români, cit și de către maghiari¹⁸. La baza numelor românești stau cuvintele *bărc* 'pădurice de plop, răchiți, arini etc. pe malurile unei ape curgătoare sau pe o pantă de deal; dumbravă, luncă' (< vechi magh. *berk* 'idem'), *ciurgău* 'izvor cu țeavă' (< magh. *csorgó* 'idem'), *rît* 'finat (pe șes)'¹⁹ (< magh. *rét* 'idem'), *tău* 'lac' (< magh. *tó* 'idem'), folosite încă în grai. „Românii — spune E. Petrovici — pot forma sute de nume topice cu astfel de elemente de origine maghiară sau cu altele de origine slavă (*zăpodie, iaz, groapă, var. pleș, grohotă* etc.), de aceea numirile tot românești rămin”²⁰. Cu astfel de apelative de origine maghiară, precum **chirilău* 'dîmb rotund' (< magh. *kerülő* 'ocol, ocoliș, incunjur'), *hagău* 'drum pe o pantă' (< magh. *hágó* 'idem'), *țiglă* 'virf ascuțit de deal' (< magh. *sikla* 'idem') etc., românii din Bonțida au numit unele locuri **Chirilău** („sînt două Chirilău, două dîmburi în formă de pită” : unul în Valea Peteroaii, mai numit și **Chirilău Popii**, și altul în Valea Sînașelelor), **Hagău** (drumul principal care duce din Bonțida în localitatea Sic; urcă pe o pantă repede de deal, pe Din sus de Sat), **Țigla Botișului**, pe cînd maghiarii le-au numit cu totul altfel : **Kerekdomb** (< *kerek* 'rotund' + *domb* 'dîmb'; primul e atestat de la 1720 : „A Kerek Dombnál”), **Talabáló, Botos-tető** etc.

¹⁷ Pentru această problemă, vezi Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 484, nota 2; E. Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania”, 74, 1943, nr. 2, p. 113 și urm.; Emil Petrovici, *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, București, 1964, p. 27, 29.

¹⁸ Cf. și E. Janitsek, *O clasificare în microtoponimie*, în *Studii și materiale de onomastică*, București, 1969, p. 78.

¹⁹ În localitate, *rît* are acum sensul de 'șes'.

²⁰ E. Petrovici, *Toponimie ungurească...*, p. 115.

b) Uneori numai un element al numirilor compuse care fac pereche este identic ca sens : **Coastea Bărcului** (coastă cu loc arabil și pășune, în dreapta Văii Gădălinului; până acum 40–50 de ani a existat aici o pădure, un *bărc*) ~ magh. **Ér-ódal** „coasta piriului, a văii”, **Coastea Răului** (vezi *supra*) ~ magh. **Szamos-ódal** „coasta Someșului”.

c) Numele românești și cele maghiare ale diferitelor locuri nu au nimic comun, sînt independente unele de altele : **Bologa** (deal cu teren arabil și o pădure de brad; cf. n. p. *Bologa*, acum inexistent în localitate) ~ magh. **Buzai kőp, Boriszte** (vezi *supra*) ~ magh. **Hangyaberke** „bărcul furnicilor”, (**În**) **Peri** (teren deluros, arabil și pășune; aici au existat mulți peri sălbatici) ~ magh. **Vírvögy** „valea singelui”, **Uănău** (vezi *infra*) ~ magh. **Jenő, Valea Peteroaii** (vale mlăștinoasă, cu multă trestie și pantă de deal arabilă; < *Peteroai*, probabil n. p. feminin < *Peter* + suf. *-oai*) ~ magh. **Aranytó** „tăul de aur”.

În trecut localnicii au fost bilingvi, cunoșteau (cei mai mulți cunosc și astăzi) atît numele românești, cît și cele maghiare ale diferitelor locuri. Deoarece stăpînirea a fost maghiară, în documente au apărut mai mult numiri maghiare. Cele românești apar mai ales începînd cu secolul al XIX-lea.

Din punctul de vedere al originii, toponimele întrebuintate de românii din localitate sînt : **I.** românești, adică create de ei, din apelative românești (de diverse origini : autohtonă, latină, slavă, maghiară) sau din antroponime (românești, maghiare etc.), și **II.** împrumutate de la populația maghiară.

I. La rîndul lor, cele românești se pot grupa în mai multe categorii ²¹.

1. Toponime provenite din apelative referitoare la formele de relief : **Chirilău** ; **Coaste**, **Coastea Bărcului**, **Coastea Ciurgăului**, **Coastea Gărăuăli** (coastă arabilă), **Coastea lui Călmán** (pantă de deal; *Calman*, numele unui armean), **Coastea Lonii**, **Su Coaste** (parte de sat) : *coaste* ‘versant’; **Curmătură** (drum în pădurea Harșa peste un deal mare; trecătoare. „Numa pe acolo o cotat [= trebuit] să taie drumul să putem ieși din pădure cînd căram lemne”; „o fost o coaste dreaptă pe care o curmat-o și o făcut drum”) : *curmătură* ‘adîncitură transversală pe culmea unui deal, care servește ca trecătoare’; **Dealul Botișului** sau (rar) **Deasupra Botișului** (deal arabil), **Dealul Căpușului** (deal cu pășune), **Dealul Harșii** sau (rar) **Deasupra Harșii** (pășune lingă pădurea Harșa), **Dealul Mare** (deal arabil lingă hotarul localității Sic), **Dealul Uănăului** sau **Deasupra Uănăului** (deal cu pășune), **Dealul Perilor** sau **Deasupra Perilor** (deal cu pășune), **Dealul Străjilor** (deal lingă drumul vechi care ducea în Gherla; aici existau cîteva case și un punct de pază); **Dimbu Morii** (mică ridicătură lingă Moara din Jos), **Dimbu Viii**; **Dosu Botișului** (pantă de deal arabilă), **Dosu Uănăului** (pantă de deal cu pășune), **Dosu Orișului** (pantă de deal în Oriș), **Dosu Perilor** (pantă de deal arabilă în Peri) : *dos* ‘versant nordic sau nord-vestic’; **Dunga Podireiului** (parte a Podireiului); **Fața Botișului**, **Fața Uănăului**, **Fața Orișului** și **Fața Perilor**, versante sudice de deal : *față* ‘versant însoțit’; **Glimeiele** sau **Glimeiele Bengului** (movile în Peri; au fost proprietatea unuia poreclit astfel) : *glimeie(e)* ‘movilă’; **Groapa Întii** (*a.* groapă cu

²¹ După numele discutate anterior nu mai dăm indicații referitoare la locul denumit.

pășune pe Coaste; **b.** groapă arabilă și finat pe Imaș), **Groapa a Doua** (**a.** groapă cu pășune pe Coaste; **b.** groapă arabilă și finat pe Imaș), **Groapa a Treia** (pășune pe Coaste), **Groapa Băreșului** (teren arabil sub păduricea *Băreș*), **Groapa Botișului** (groapă arabilă în Botiș), **Groapa Iancălii** (sau **Coastea Iancălii**), **Groapa lui Beandi Iancș** (teren arabil în Pcri), **Groapa lui Muradi** (pășune), **Groapa Micilor** (parte din Imaș, unde a fost pășunea micilor), **Groapa Natului** (pășune în Uănău; *Natu*, antroponim, azi necunoscut în sat), **Groapa Perilor** (teren arabil în Pcri), **Groapa Tomii** (teren arabil în Răzoare), **Groapa Ungurilor** (pășune), **Groapa VIII** (depresiune; a fost plantată cu viță): *groapă* 'depresiune, loc adincit'; **Padinile** (versant estic de deal cu multe padini): *padină* 'terasă'; **Podirei** (platou cultivabil): *podirei* 'platou, terasă'²²; **Răzcare** (pantă de deal cu multe răzoare), **Răzor** (răzor cu cărare pe cl, în vatra satului); **Ripă** (ripă), **Su Ripă** (pășune); **Ritu Iancălii** (finat), **Ritu lui Chireș** (finat pe Tău), **La Rit** (partea satului așezată pe Rit): *rit* 'finat (pe șes)'; **Ritaș** (finat și teren arabil pe șes): *ritaș*, diminutiv al lui *rit*; **Țigla Băreșului**, **Țigla Botișului** (cel mai înalt vîrf de deal din hotarul localității; din cauză că se află între Botiș și Imaș, unii localnici îl numesc **Țigla Imașului**), **Țigla Imașului** (vîrf ascuțit de deal; din cauză că se află între Imaș și Răzoare, unii localnici îl numesc **Țigla Răzoarelor**, **Dealul Răzoarelor** sau **Vîrșu Răzoarelor**): *țiglă* 'vîrf ascuțit de deal', apelativ viu în grai; **Vîrșu Hagăului** (partea cea mai de sus a Hagăului).

2. Numeroase sînt și hidronimele, adică numele date izvoarelor, fîntinilor, pîraielor, văilor, mlaștinilor etc.: **Baltă** (parte a văii care vine din Gădălin, de la intrarea în hotarul localității pînă la mijlocul satului; de aici pînă la vărsare se numește **Șanț**), **În Belteni** sau **Belteni** (parte de sat, în stînga acestei văi): *belteni* < (prin asimilare) *bălteni*, plural al supranumelui *bălțean* 'locuitor de lingă Baltă' (< *Baltă* + suf. *-ean*); **Ciurgăr**, **Coastea Ciurgăului**; **Cotu Taurilor**, **Cotuș** (teren cultivabil lingă Someș, în apropiere de Cotu Taurilor), **Cotuș de Mure** sau **Cotuș Mureior**: < *Cot* + suf. dim. *-uș*; **Fîntina Budului**, **Fîntina lui Chireș**; **Gura Racului** (confluența celor două brațe ale Someșului), **Gura Șanțului** (confluența Șanțului cu Someșul): *gură* 'confluență, locul unde se varsă un afluent într-o apă mai mare': **Iazu al Mare**, **Iazu al Mic** sau **Iazuș**; **Ierșă**; **Părău al Mare**, **Părău Blăghii** (pîrîu ce curge pe locul numit Blaga; acum e în hotarul satului Răseruci), **Părău Speișii** (pîrîu care coboară din Vîrșu Hagăului în Someș; conține multă *spoială* [= rocă moale, de culoare vinată, întrebuințată la spoitul caselor]); **(Pe) Tău**; **Podu al Mare**, **Poduș** (pod mic peste Valea Perilor); **Someș**; **Tremurici** (loc mlaștinos pe Podirei): *tremurici* 'loc mlaștinos', apelativ viu în grai (< *tremura* + suf. *-ici*); **Vadu Boilor**, **Vadu celor cu Lapte** (loc lingă Someș, unde se adăpau și dormeau la amiază vacile cu lapte), **Vadu Gulii** (loc lingă Someș, unde se adăpa și dormea la amiază *gulea* [= cireada grofului]); **rad** 'loc pe malul unui rîu, unde se adăpă vitele'; **Valea Botișului**, **Valea Căpușului**, **Valea Imașului** (vale cu multă trestie), **Valea Uănăului**, **Valea Oricșului**, **Valea Perilor**, **Valea Petroșii** și **Valea Sîrășelilor** sînt locuri mai joase, depresiuni, pe mijlocul căreia curge puțină apă.

²² Pentru explicarea apelativului *poderei*, vezi Dumitru Loșonți, *Toponime și apelative românești pentru noțiunea 'terasă, platou'*. I. *Pod* și derivatele, în *Cl.*, XXI, 1976, nr. 1, p. 23–24.

3. Toponime care se referă la floră : **Aluniș** ; **Bărcu al Mare**, **Bărcu Baciului**, **Bărcu Jidovului** (zăvoi lângă Someș, în Tabla Notarășului), **Bărcu lui Pavel**, **Bărcu Racului**, **Coasta Bărcului**, **În Bărc** (cartier construit lângă Someș), **Bărcuț** (pădurice pe o pantă de deal), **Groapa Bărcuțului**, **La Bărcuț**²³ (teren cultivabil lângă această pădurice) : *Bărc* (probabil așa s-a numit inițial Bărcu al Mare) + suf. dim. *-uț* ; **Brazii de pe Bologa** sau **Brazii Bologii** (pădure mică de brazi pe dealul Bologa) ; **Ciuper-car** (șes cultivabil, lângă Someș, spre satul Răscruci) : **ciuper-car* 'loc pe care cresc multe ciuperci' (< *ciupercă* + suf. col. *-ar*) ; **Cotuțu de Mure** sau **Cotuțu Murelor** ; **Pădurea Uănăului** (pădure în Uănău) ; (**În**) **Peri**, **Dealul**, **Dosu**, **Fața**, **Groapa** și **Valea Perilor**. Unii localnici au refăcut din pl. *Peri* o formă de singular : **Periu** (**Dealul**, **Dosu**, **Fața**, **Groapa** și **Valea Periului**) ; **Piru** (sau **În Pir**, **Tabla din Pir**) ; **Vie** (versant de deal plantat odinioară cu viță), **Via Tonărului** (loc arabil, unde a fost via unui profesor maghiar : *Tonáru* < magh. *tanár* 'profesor'), **Dîmbu Viii**, **După Vie** (teren arabil între Peri și Vie).

4. Toponime în componența cărora intră o prepoziție sau o locuțiune prepozițională : **Din sus de Sat** (coastă vestică cu pășune, deasupra satului), **După Biserică** (pantă de deal cu viță de vie, în apropiere de locul unde a fost biserica veche), **După Moară** sau **Între Meri** (teren cultivabil în spatele morii ; pină acum cîțiva ani a fost aici o livadă de meri), **Într-a Notărășului** sau **Tabla Notărășului** (teren arabil pe Rîț, fostă proprietate a unui *notărăș* [= notar]), **Într-a Taurilor** (loc, pe Podirei, destinat cultivării de nutreț pentru întreținerea taurilor comunali), **La Alei** (parte cultivabilă a Podireiului, lângă aleile Parcului), **La Călușei** (coamă ascuțită de deal, pe care stăteau copiii călare, cînd erau cu vitele), **La Cocostîrgi** („o fost un loc în Bărcu al Mare, unde aveau *cocostîrgii* [= berzele] cuiburi pe plop”), **La Cruce** (loc pe Podirei, unde „a fost o restignire”), **La Firez** (loc, lângă Someș, unde este un joagăr ; < *firez* 'fierăstrău mecanic, joagăr'), **Su Bologa** (teren arabil sub dealul Bologa) etc.

5. Alte toponime : **Blaga** (pantă de deal cu pășune, care aparține acum satului Răscruci), **Părău Blaghii** : *Blaga*, n. f. existent în localitate ; **Clejia ai Ungurească** (pădure mică lângă *Harșa*) : *clejie* 'teren în proprietatea bisericii' ; **Crăuț** (trei locuri în forma unui crac : *a.* teren mlăștinos sub Boșordimb ; *b.* groapă cu pășune pe Imaș ; *c.* teren arabil în Oriș ; înainte a fost pășune) ; **Drumu Botișului** (drum care duce în Botiș) ; **Fundu Imașului** (teren arabil pe Imaș), **Fundu Botișului** (teren arabil în Botiș) : *fund* 'partea cea mai îndepărtată a unui loc' ; **Gura Botișului** (locul de unde începe Botișul), **Gura Hagăului** (locul de unde începe Hagăul), **Gura Uliciorii** (locul de unde începe Ulicioara) : *gură* 'început al unui anumit loc' ; **În Treizeci de Rude** (teren arabil pe Rîț, între Delnițe și calea ferată. „Bătrînii povesteau că mai demult pămîntul se măsura cu o *rudă* [= prăjină] lungă”) ; (**La**) **Hoituri** (locul unde se îngroapă mortăciunile) ; **Lărguș** (teren arabil în Bărcu al Mare ; înainte a fost finăț) : *lărguș* (pl. *lărgușuri*) 'loc mai larg' (< *larg* + suf. *-uș*) ; **Uănău** (pășune), **Dealul**, **Dosu**, **Fața** și **Valea Uănăului** : cf. *Uanou*, nu-

²³ În maghiară se numește **Berek** „bărc, pădurice”. De multe ori și maghiarii folosesc numele românesc, pronunțat [bărcuț, bérčuț].

mele unui iobag din aceste părți²⁴; **Parc** (parcul localității); **Tabla de la Poartă** sau **La Poartă** (pantă arabilă lângă locul unde a fost poarta curții grofului Bánffy), **Tabla lui Șustăr Caroi** (parte a Podireiului), **Tabla Mare** (parte a Podireiului): *tablă* 'suprafață (mai mare) de pământ cultivată; lot', apelativ viu în grai (< magh. *tábla* 'idem'); **Țintirim** (cimitirul localității): *țintirim* 'cimitir'; **Viezunii** [jezuñi] (pantă de deal în Peri, în pășune. „Mai demult erau spini și se țineau [= existau] viezuni mulți pe acolo”): *viezunie* (pl. *viezunii*) 'gaură, culcuș de viezure'; **Piaț** [pt'aț, pt'iiăț] (centrul satului): *piaț* 'piață'; **Ulicioară** (numele a trei străduțe).

II. Toponimele împrumutate de la populația maghiară sînt puține: **Bóbošchert** (livadă de meri pe panta unui deal) < magh. **Babos-kert** „grădina lui Baboș”; **Bóšordimb** (deal cu pășune) < magh. **Borsos-domh** „dîmbul cu mazăre”; **Bótiș** (teren deluros, arabil și finaț, spre satul Vișa) < magh. **Botos** (antroponim); **Căpuș** (pășune pe o adîncitură alungită între două dealuri. Pe aici trecea drumul principal care lega localitatea Sic de Bontida) < magh. **Kapus** „(loc) cu poartă”; **Futotăș** (loc arabil lângă Someș, între Parc și Finteuș. A fost un cîmp amenajat pentru călărie „unde călărea groful și aluașii [= îngrijitorii cailor de călărie] lui”) < magh. **Futtatás** „alergare de cai”. În maghiară i se mai spune și **Futópálya** „cîmp amenajat pentru alergări de cai”; **Gărăuăltă** (coastă vestică și șes arabil lângă Someș) < magh. **Garóle**, formă atestată în documente la 1751: „A Garoltzban”, 1764: „Az alsó Garólczban”. Forma maghiară actuală este **Garóc**; **Harșa** (pădure mare, de tei, carpen etc., ce aparține mai multor sate vecine), probabil este o formație maghiară din *hárs* 'tei' + suf. posesival *-a*, adică „(pădurea) teiului”. În maghiară i se spune **Hársos** „(pădure) de tei; teiș”. Cf. totuși și n. p. **Harșa**; **Orieș** [uăriiész] (teren arabil și pășune spre satele Coasta și Vișa) este un împrumut vechi din magh. **Varjas** „(loc) cu ciori” (nume atestat de la 1683), dintr-o epocă cînd în graiurile maghiare cu care limba română a fost în contact *v* se pronunța bilabial²⁵. În documente acest loc apare denumit din secolul al XVIII-lea **Nagy varjas** (1717, 1736, 1751 etc.) în opoziție cu groapa arabilă de alături numită de maghiari **Kis varjas** (1736, 1761 etc.), iar de români **Orieșel**. Precizăm că am auzit de mai multe ori pe informatorii români vorbind de **Orieșu Mare**, dar numai în opoziție cu **Orieșelu**; **Pîpă-tăblă** (teren arabil în formă de pipă) < magh. **Pípatábla** „tablă (de pământ) în formă de pipă”; **Popeiréi** (versant vestic de deal cu teren arabil și finaț; aici a fost o pădurice) < magh. **Pap-csere** (nume atestat de la 1717) „păduricea, ceretul popii”. Deoarece cuvîntului *csere* nu i se cunoaște acum sensul de 'pădurice de cer, ceret', informatorii traduc greșit numirea **Popeiréi** prin „schimbul popii”, presupunînd că locul ar fi fost schimbat între proprietari în timpul comasării; **Róceřit** (poiană cu finaț în Bărcu al Mare) < magh. **Róka-rít** „rîtul vulpii”. Cf. și porecla **Roca**; **Sinășelele Mari** (pantă de deal cu teren arabil și finaț; înainte a fost nu-

²⁴ Amintit într-un act din 1214 referitor la voievodul din Dăbica (localitate aflată la cca 12 km de Bontida); vezi Nicolae Drăganu, *Români...*, p. 434.

²⁵ Cf. Emil Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în SCȘt (Cluj), seria III, Științe sociale, V, 1954, nr. 3-4, p. 441 și urm.; idem, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 172.

mai finaț) și **Sinășelele Mici** (teren arabil și finaț; înainte a fost numai finaț) au numele generic **Sinășele**, un împrumut din magh. **Szénásály** „vale cu fin, valea finațului” (1717 : Szénás alliban ; 1720 : Senes álban etc.) în perioada cînd *ly* se pronunța *l* muiat. Informatorii maghiari traduc numirea actuală **Szénás ágy** prin „pat cu fin, pat de fin”, neștiind că *ágy* a evoluat din *ály*; **Ŝátor** (cătun lingă șoseaua națională) < magh. **Sátor** ‘șatră, cort’; **Ŝuhagău** (loc lingă Someș, spre satul Răscruci; „l-a rupt apa pentru că acolo cotește tare și cură repede”. Zgomotul apei se amplifică din cauza pădurii de pe malul celălalt al Someșului) < magh. **Suhogó** (1825 : A Suhogo; 1883 : Suhogó), **Suhagó** (1942), nume folosite de către populația maghiară din Răscruci ²⁶, < *suhagó* ‘care foșnește, care fișie, care face zgomot’. Forma **Sóvágó** întrebuințată de bonțidenii maghiari este o etimologie populară; **Vízejláb** (șes mlăștinos pe Rît) < magh. **Vizes-láb** „lot cu apă, tarla cu apă” ²⁷.

Decembrie 1976

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

²⁶ Szabó T. Attila, Gergely Béla, *op. cit.*, p. 172–175.

²⁷ Atestările istorice din secolele XVII–XIX le-am luat din manuscrisul *Colecția toponimică istorică din Transilvania*, pe care prof. univ. Szabó T. Attila a avut bunăvoința să ne-o pună la dispoziție, fapt pentru care îi mulțumim și pe această cale.

ALTE VECHI TOPONIME ROMÂNEȘTI ÎN TRANSILVANIA

DE
I. PĂTRUȚ

Continui analiza și explicarea altor nume de localități transilvănene provenite din antroponime¹.

BÎRLA, BÎRLEA, BORLA

Bîrla se numește (oficial și popular²) un sat aparținător comunei Mărișelu, jud. Bistrița-Năsăud. Este atestat sub forme diferite, datorită grafiei și fonetismului limbii maghiare: 1319 *Barla*, 1455 *Barlaa*, 1733 *Berla*, 1839 *Birle*, 1760—1762 *Berlád*, 1850 *Berlad*, *Burla*, 1854 *Berlad*, *Bîrla* (Suciu, I, p. 82). În formele *Berla*, *Birle*, *î*, inexistent în limba maghiară, este înlocuit prin *e*, respectiv *i*; *Barla*, *Burla* se datoresc armoniei vocalice caracteristice limbii maghiare; *Berlád* / *Berlad* sînt și mai mult diformate prin adăugarea lui *-d*, sufix toponimic maghiar³.

Kniezsa I., reproducînd formele [ung.] *Berlád*, [rom.] *Bîrla*, [germ.] *Bullhard*, afirmă că numele (ung. „*a név*”), deci toponimul, pare a fi de origine germană, măcar că sursa directă este necunoscută. Autorul nu precizează la care „nume” — maghiar, român sau german — se referă. Bineînțeles că *Bîrla*, singura formă autentică, nu poate avea originea propusă de Kniezsa I.

N. Drăganu se gîndește fie la numele de persoană *Bîrlea*, fie la apelativul *bîrlă* = *brîglă*⁴.

Neîndoielnic că satul poartă numele unei persoane, însă nu *Bîrlea*, ci *Bîrla*.

Ambele antroponime sînt atestate: *Bîrle*, *Bîrlca* și *Bîrla*, *Bîrlă* (DOR, p. 204). Ele sînt formații românești (nici nu au corespondente în limbile slave; cf. doar derivatele bulgărești *Bărlev* și *Bărliev* nfm. Iičev), cu sufixul *-l-*, de la aceeași temă *Bîr-*, cf. antroponimele *Bîr*, *Bîra*, *Bîră*, *Bîre*, *Bîrul* (DOR, p. 203).

Bîrlea, celălalt antroponim, este și numele unui sat⁵, com. Cornești, jud. Cluj.

¹ Vezi I. Pătruț, *Vechi toponime românești în Transilvania*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 287—294.

² Informator: D. Loșonji.

³ Vezi N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—IX pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 533, nota 2.

⁴ *Românii...*, p. 533, nota 2.

⁵ Atestat și el din vechime, dar sub altă denumire: 1317 *Onuk*, 1340 *Olnuk*, 1733 *Cnak* etc., 1850 *Birle*, 1854 *Onak*, *Bîrlea* (Suciu, I, p. 82). Nu este deloc sigur că *Onuk*, *Olnuk* < **Ounuk* ar reprezenta numele vechi (care ar fi de origine slavă), cum crede Kniezsa I.

De la tema *Bîrl-* este derivat *Bîrlești*, numele citorva localități (jud. Alba, Buzău etc.). Cu sufixul *-ișt-* este format *Bîrliște*, fost antroponim⁶, numele popular al unei comune din județul Caraș-Severin, avînd forma oficială *Berliște*⁷.

Asemănător cu *Bîrla* ca structură este *Borla* nb (DOR, p. 210), format cu același sufix *-l-*, de la o temă *Bor-* (cf. *Bora*, *Borilă*, *Borcea*)⁸.

Borla este și numele — oficial și popular⁹ — al unui sat, com. Bocșa, jud. Sălaj, consemnat, de asemenea, din prima jumătate a secolului al XIV-lea: 1341 *Barla*, 1850 *Borla*, 1760–1762 *Balla*, 1854 *Balla*, *Borla*, 1913 *Szilágyballa* (Suciu, I, p. 95). Ca formă administrativă, înaintea primului război mondial, s-a impus *Balla* (cu asimilarea *rl > ll*) < *Barla* (care redă rom. *Borla*) și *Szilágyballa* (*Szilágy* = Sălaj) (vezi Moldovan–Togan, p. 26; Suciu, I, p. 95).

Există și antroponimul *Borlea*, care nu poate fi explicat din *Borilă*, cum credea N. Drăganu¹⁰, ci este format, evident, din aceeași temă *Bor-*.

Din tema *Borl-*, extrasă din antroponimele *Borla* sau *Borlea*, este derivat *Borlești*, numele unor localități din județele Argeș, Neamț etc., *Borleasa*, com. Tîrlișua, jud. Bistrița-Năsăud. Din aceeași temă provine derivatul slav (cu suf. *-ov-*) *Borlóva*, sat, com. Turnu-Ruieni, jud. Caraș-Severin. Locuitorii din Borlova vor fi întemeiat satul *Borlovenii Vechi* (1690–1700 *Borlovenj*. Suciu, I, p. 95), com. Prigor, jud. Caraș-Severin, din care descind întemeietorii satului *Borlovenii Noi*¹¹, aparținător aceleiași comune¹².

DIPȘA

Satul comunei Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud, este numit de românii localnici: *Dîpșa*¹³, iar de sași *Dîrbösch* (*Dîrbösch*)¹⁴. Localitatea este consemnată începînd din prima jumătate a secolului al XIV-lea: 1332 *Gypsa*, *Gupsa*, 1334 *Guysa*, 1344 *Gipsa*, *Typsa*, 1750 *Dipsa*, 1850 *Dgyipsa*, 1854 *Dipse*, *Dürrbäch* (germ.), *Dipșa* (Suciu, I, p. 200).

Evident că formele săsești, ca și cea corespondentă literarizată *Dürrbach*, se situează aparte, neavînd nici o legătură etimologică cu celelalte menționate. G. Kisch le-a interpretat ca fiind constituite din germ. *dû r* „uscă, sec” + *Bach* „pîriu” (deci localitatea ar purta numele apei

⁶ Ca *Batîște*, *Udriște* etc., vezi I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 169–171.

⁷ Localitatea e atestată din secolul al XVII-lea: 1611 *Berliste*, 1723 *Berlist*, 1761 *Berlistie*, 1828, 1851 *Berlistye*, i românesc fiind înlocuit cu *e* (cf. *supra*). Forma oficială *Berliște* (în loc de *Birliște*) reproduce deci numele administrativ maghiar.

⁸ Vezi I. Pătruț, *Studii...*, p. 214.

⁹ Informator: V. Breban.

¹⁰ *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 35. Șt. Pașca, menționînd explicația lui N. Drăganu, înclină „mai curînd” spre ung. *Barla* (Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului, București, 1936, p. 185), părere inacceptabilă.

¹¹ Suciu, I, p. 95: „sat întemeiat în 1829 de 48 familii din satul Borloveni[i Vechi]”.

¹² Referitor la etimologie și la legăturile dintre *Borlovent* și *Borlova*, vezi E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 190, 221; idem, *Folclor din Valea Almajului (Banat)*, în „Anuarul Arhivei de folclor”, III, 1935, p. 30.

¹³ Informator: Gr. Rusu.

¹⁴ Forme notate de E. Petrovici (pentru ALR II), care a înregistrat și numele colectiv al locuitorilor: *de dîrbăh'ër* (pl.).

care curge prin ea : *Lü rbach* „pîriul sec”¹⁵); el a explicat pe *Dipsa* din gr. *δψα* „aridă”. Etimologia propusă de G. Kisch nu a fost acceptată de N. Drăganu¹⁶, nici de Kniezsa I.; fiind, evident, inacceptabilă, nu mă opresc asupra ei.

Indiscutabil că, așa cum și-a dat seama N. Drăganu¹⁷, localitatea poartă numele unei persoane. Este vorba deci de un antroponim românesc, dintre numeroasele cu sufixul *-ș-*, ca *Balș(a)*, *Bucșa*, *Comșa* etc.¹⁸.

Nesigură însă este tema din care e derivat antroponimul : ce reprezintă sau din ce provine acest *Dip-*? Un *Dipa*, *Dipu*, *Dip* nu-mi este cunoscut la români și nu este atestat nici la slavi un nume corespunzător. Putem lua în considerare, eventual, scr. *Dipotin* adj., consemnat o singură dată, în secolul al XIII-lea sau al XIV-lea : *Miho, Dipotinъ zetъ* „Miho, ginerile lui Dipota”, citat în RJA (s. v.), unde însă se precizează că *Dipota* nu este atestat. Acesta ar putea fi un derivat format cu sufixul *-ot-*¹⁹, de la o temă *Dip-*, care presupune deci existența, la sirbi, a unui hipocoristic *Dipo*, *Dipe*, *Dipa*. Se întrevede prin urmare probabilitatea existenței și la români a unui antroponim corespunzător, *Dip*, *Dipa*, *Dipu*, din care ar proveni tema derivatului *Dipsa*.

În sprijinul existenței unui *Dipsa* la români poate fi invocat (der. cu suf. *-oi-*) *Dipșoiu* nfm, cu rezerva exactității redării, de către Șt. Pașca, a formei numelui consemnat (la 1726) sub forma *Gyipsoj*²⁰. Poate că tot de la o temă *Dip-* provine și derivatul *Dipluș* nfm²¹.

Chiar dacă tema numelui *Dipsa* nu este sigură, structura lui îmi pare neîndoielnică : este un derivat românesc cu sufixul *-ș-*. Deci el se încadrează printre numele — antroponime și toponime — numeroase ca : *Babșa*, *Bocșa*, *Borșa*, *Copșa* etc. (vezi *supra*)²².

Dipse, numele maghiar al localității, este împrumutat de la români.

BĂBUTIU, BABȚA

Numele popular al primei localități (sat, com. Vultureni, jud. Cluj) este *Băbút*²³ (cum a fost notată și forma oficială, pînă nu demult. Suci, I, p. 60). Apare în documente de pe la jumătatea secolului al XIV-lea : 1344 *Bobuch*, 1360 *Babuch*, 1377 *Babouch*, 1733, 1850, 1854 *Babucz*, 1750 *Babocz*, 1760—1762 *Babutz* (Suci, I, p. 60). Evident că toate aceste forme, ca și ultimele oficiale maghiare, *Babuc*, *Báboc* (Suci, I, p. 60), redau numele românesc al așezării.

¹⁵ Pîriul care curge prin sat figurează, pe unele hărți, cu numele *Dipsa*. Locuitorii din sat îl numesc însă *Riu* (informator : Virgil Rusu). Probabil că numele *Dipsa* i l-au atribuit cartografil.

¹⁶ *Numele proprii cu sufixul -șa*, Cluj, 1933, p. 18—19, unde se găsesc indicații asupra lucrărilor lui G. Kisch în care e susținută etimologia respectivă.

Acad. Iorgu Iordan, deși acceptă poziția lui N. Drăganu, totuși înserează pe *Dipsa* printre toponimele grupate s. v. *Seaca* (*Toponimia românească*, București, 1963, p. 127).

¹⁷ *Numele proprii...*, p. 19—20.

¹⁸ I. Pătruț, *Studii...*, p. 172 seq.

¹⁹ Idem, *Studii...*, p. 163—168.

²⁰ *Nume de persoane...*, p. 224. Șt. Pașca îl explică pe *Dipșoiu* (cum era de așteptat) din *Dipsa*, iar pe acesta, după N. Drăganu, din „*Diva* + suf. *-ș-*” (*ibidem*).

²¹ Șt. Pașca, *ibidem*.

²² Vezi I. Pătruț, *Studii...*, p. 172 seq.

²³ Informator : Gr. Rusu.

Toponimul reprezintă un antroponim obișnuit, cunoscut și astăzi ca nume de familie, derivat (cu sufixul *-uț*), față de *Baba*, antroponim și toponim ²⁴.

Din aceeași temă *Bab-* provine și *Babța* ²⁵, sat, com. Bogdand, jud. Maramureș, atestat de la sfârșitul secolului al XIV-lea: 1383 villa olachalis regalis *Babca* (*Doc. Val.*, p. 316), villa olachalis *Babos*, 1424 *Babocha*, 1451 *Kisbabocsa*, 1461 *Babocza*, 1464 *Babotza*, 1543 *Nagy-Babocza*, 1733, 1854 *Babca*, 1750 *Bacsa*, 1760–1762 *Bábca* (Suciu, I, p. 50). *Babca*, *Bábca* sint apropiate de forma românească. *Babos*, din 1383, este o formă greșită. Atestările următoare, *Babocha*, (*Kis*)*babocsa*, *Babocza*, *Babotza* se explică prin intercalarea unui *o*, pentru înlăturarea grupului *bc* (= *bț*), spre înlesnirea rostirii formei oficiale.

Babța este un antroponim inexistent la slavi ²⁶, derivat românesc, cu sufixul *-ț*, care apare și în alte nume: *Balțu*, care nu trebuie explicat din subst. *balț* sau *tălți*, ca în DOR, p. 189, ci din aceeași temă *Bal-*, ca și *Balș*, *Balșa* (vezi *supra*) ²⁷, *Bc n'ă* ²⁸, *Barța* ²⁹, *Oanță* ³⁰ etc.

ABREVIERI

<i>Doc. Val.</i>	<i>Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum</i> , curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Mak-kai, Budapesta, 1941.
DOR	N. A. Constantinescu, <i>Dicționar onomastic românesc</i> , Editura Aca-demiei, București, 1963.
Ilčev	Stefan Ilčev, <i>Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite</i> , Sofia, 1969.
Moldovan—Togan	Silvestru Moldovan și Nicolae Togan, <i>Dicționarul numirilor de loca-lități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana șe Maramureș</i> , ed. a II-a, Sibiu, 1979.
nb	nume de bărbat
nam	nume de familie
RJA	<i>Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i> . Na svijet izdaje Jugosla-venska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 și urm.
Suciu	Coriolan Suciu, <i>Dicționar istoric al localităților din Transilvania</i> , vol. I—II, Editura Academiei, București [1967, 1968].

РЕЗЮМЕ

Автор анализирует другие названия поселений, связанных своим происхождением с антропонимами ³¹: *Birla*, *Birlea*, *Borla*, *Dîrșă*, *Băbușiu*, *Babșa*.

Decembrie 1976

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

²⁴ Vezi I. Pătruț, *Relații onomastice slavo-române*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 139–140.

²⁵ Numele popular e identic: *Bábja* (informator: V. Breban).

²⁶ Cf., cu alt sufix, *-č-* + *-ev-*, din aceeași temă: hg. *Babčev* nfam (Ilčev); scr. (cu acomodarea *-bč-* > *-pč-*, redată și grafic) *Bapčca*, numele unei localități din Croația (RJA).

²⁷ De la un *Balț(u)* sau *Bălțca* (atestat în DOR, p. 189) provine *Bălțcești*, comună, jud. Prahova.

²⁸ I. Pătruț, *Relații...*, p. 145. De la *Banță* sau *Bănțul* (vezi DOR, p. 191) provine *Bănțești*, sat, com. Mădulari, jud. Vilcea.

²⁹ I. Pătruț, *Relații...*, p. 146.

³⁰ *Ibidem*, p. 145.

³¹ Vezi idem, *Vechi toponime românești în Transilvania*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 287–294.

OPOZIȚIILE FUNDAMENTALE ÎN SISTEMUL TEMPORAL ADVERBIAL ROMÂNESC*

DE

CORNEL SĂTEANU

1. Datarea. Timpul și relațiile temporale, în sensul direcțiilor vectoriale spre trecut sau viitor, se manifestă și în cazul cuvintelor numite adverbe de timp. Aceste adverbe de timp sau, cu alte cuvinte, adverbe cu indicativi relaționali temporali, vin și se atașează verbelor, în realizarea enunțului, unde servesc la situarea acțiunii sau stării într-un cadru spațio-temporal mai exact decât o fac verbele singure.

Deși verbele dispun de o morfematică relativ bogată pentru a realiza diverse relații temporale, ele nu sînt capabile să localizeze acțiunile în interiorul unui interval, în asemenea măsură încît acest interval să fie explicit redat de formele verbale. *Am făcut* înseamnă și *ieri*, și *alaltăieri*, și *acum 10 ani*. În toate cazurile acestea, forma verbală redă o acțiune din trecut, la care adverbul adăugat nu aduce o informație suplimentară de natura altor determinări (spre exemplu : *am făcut bine* sau *voi scrie acolo*), ci scoate în evidență anumite trăsături ale „temporalității” (distanța, cantitatea, mărimea), trăsături ce se cuprind în conținutul semantic al adverbelor și lipsesc din acela al verbelor. Pe de altă parte, la adverbe lipsesc indicii morfematici care să le permită o gamă variată de folosire pe axele temporalității. Așa, de exemplu, adverbele nu pot arăta distincția între o acțiune încheiată și una neîncheiată¹: *ieri* poate însemna atît *am făcut* cît și *făceam*, *azi* poate însemna atît *fac* cît și *făceam* sau *voi face*.

Adverbul aduce, cu alte cuvinte, o indicație mai mult sau mai puțin exactă a momentului sau a epocii în care se îndeplinește o acțiune. Este o indicație cu privire la momentul acțiunii, raportată la un punct de origine. Prin aceasta se produce acel fenomen de „datare” sau localizare temporală care este țelul apariției adverbului în structurile verbo-

* Acest material este o continuare a studiului nostru *Caracterul eterogen și asimetric al sistemului temporal adverbial*, apărut în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 67–74. Dăm aici simbolurile folosite în continuare: V = Vector, +V = direcție spre viitor, oV = direcție zero (prezent), –V = direcție spre trecut, PP = punct prezent, PA = punct alocentric, PB = punct biaxial.

¹ Cf. J. Dubois, *La traduction de l'aspect et du temps dans le cod français*, în „Le français moderne”, 32, 1964, nr. 1, p. 19, idee reluată în *Grammaire structurale du français: le verbe*, Paris, 1967, p. 181. A se vedea și Otto Duhaček, *Sur le problème de l'aspect et du caractère de l'action verbale en français*, în „Le français moderne”, 34, 1966, nr. 3, p. 161. În acest sens trebuie interpretată și remarcă lui N. I. Barbu, *Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, București, 1944, p. 50.

adverbiale de timp ². Se realizează astfel și în cazul adverbului de timp exprimarea opoziției fundamentale din sistemul temporal, și anume a opoziției de anterioritate/nonanterioritate, posterioritate/nonposterioritate.

Conform modului de raportare a acestor opoziții fundamentale la un moment ales ca reper, vom avea două axe temporale adverbiale: o axă primară, care raportează momentele temporale la punctul prezent, și o axă secundară, care raportează momentele temporale la un alt punct de referire decât cel prezent.

1.1. Axa primară (PP). Pe această axă vorbitorul se situează în centru, deoarece este subiectul vorbitor, este actul concomitenței cu vorbirea realizată. La acest moment al actului vorbirii, la momentul *prezent*, raportăm momentele anterioare și momentele posterioare acestui act. Astfel, față de acest reper, vom avea adverbe care exprimă anterioritatea și adverbe care exprimă posterioritatea. Punctul de origine îl va constitui simultaneitatea sau concomitența. De exemplu:

PP – V	PPoV	PP + V
anterioritate	simultaneitate	posterioritate
<i>ieri</i>	<i>acum</i>	<i>mîine</i>

Acesta este sistemul simplu sau primar, raportat la punctul de origine, reprezentat prin *eu*, cel care vorbesc *acum*, *aici*, sistem ce corespunde axei fundamentale de *enunț direct* ³ sau axei *PP* din sistemul axelor temporale ⁴.

1.2. Axa secundară (PA). Enunțul verbal are două forme fundamentale de realizare. Una, în care locutorul, subiectul vorbitor, transmite experiența sa direct interlocutorului său, luînd naștere un dialog, în care subiectul și interlocutorul său „sînt cei doi actori ai comunicării” ⁵, iar persoana a treia „el” reprezintă obiectul comunicării, care totdeauna este exterior actului de comunicare ⁶. Alta, în care vorbitorul devine obiect al comunicării, înlocuit fiind peste tot cu pronumele de persoana a treia. Este ceea ce în gramaticile tradiționale este numit stil indirect:

El îmi spuse: voi merge să te văd.

El îi spuse că va merge să-l vadă.

Dacă sistemul pronominal dispune de forme speciale pentru a reda aceste două tipuri de enunțuri, ar fi greșit să credem, afirmă Jean Dubois, că acesta este singurul mijloc de diferențiere, în afară de cel al morfe-

² Cf. Paul Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*, Paris, 1960, p. 12; J. Dubois, *Grammaire structurale...*, p. 210, 214; Henri Bonnard, *Avec Arne Klum vers une théorie scientifique des marques temporelles*, în „Le français moderne”, 32, 1964, p. 93 și urm.; Hans Nilsson-Ehle, *Les adverbies en -ment, complément d'un verbe en français moderne*, Lund, 1941, p. 186, 187; Mihaela Miinea, *Un tip special de determinare verbală*, în LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 532, 534.

³ Cf. J. Dubois, *op. cit.*, p. 210.

⁴ Cf. Arne Klum, *Verbe et adverbe*, Upsala, 1961, p. 86.

⁵ Cf. J. Dubois, *op. cit.*, p. 209.

⁶ A se vedea și Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 370, (= LRC), unde se face precizarea că persoanele 1 și 2 nu au nevoie de specificări, pentru că sînt prezente la dialog, pe cînd persoana a 3-a, care lipsește, trebuie determinată.

melor verbale. Sistemul referențial al adverbilor are forme specifice după aceste două tipuri de enunț.

Astfel, există un sistem de lexeme care prin ele înseși se raportează la un moment dat, momentul vorbirii, redat prin *acum*, *azi*. Acestea sint *ieri* și *mîine*. Ia naștere astfel opoziția primară *ieri/azi/mîine*, bazată pe o durată de o zi :

L-am văzut, îl văd, îl voi vedea azi.

L-am văzut, îl văzusem ieri.

Îl văd, îl voi vedea mîine.

Compatibilitatea dintre mărcile verbale și adverbe arată că *mîine* este exclus din seriile cu trecutul, iar *ieri* din seriile cu viitorul și chiar cu prezentul.

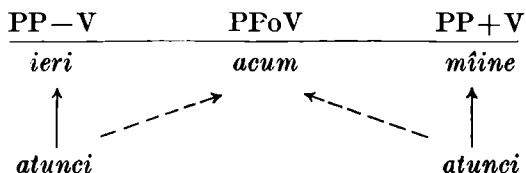
Potrivit celui de-al doilea tip de enunț, al „redării” sau al „povestirii”, există un sistem adverbial care se raportează la un alt moment decît cel prezent și care numai prin unul din cele două momente (*ieri*, *mîine*) se raportează la vorbitor. Este sistemul secundar :

în ajun atunci a doua zi

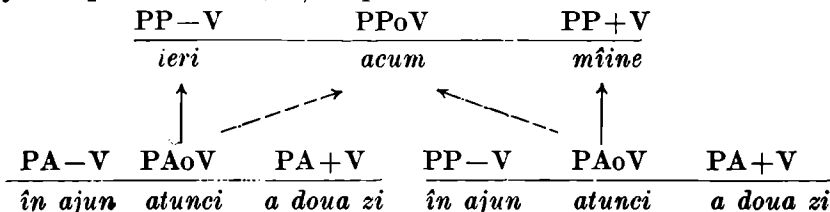
În acest sistem există un decalaj de cel puțin 24 de ore între momentul vorbirii și momentul povestirii. Atît *atunci*, cît și *în ajun* sau *a doua zi* presupun existența unui moment realizat în trecut sau care se va realiza în viitor, față de care se localizează temporal acțiunea.

Momentul povestirii, care în sistemul primar coincide cu *acum*, devine redat, în sistemul secundar, prin *atunci*, deopotrivă de apt pentru a se substitui lui *ieri*, ca și lui *mîine*, adică momentului care vine să treacă prin *acum* și celui care a trecut și a devenit *ieri*.

Iată cum reprezintă Arne Klum (*op. cit.*, p. 87) această referire în sistemul secundar, unde *atunci* devine centrul sistemului (săgețile pline arată referirea directă, iar cele întrerupte referirea mijlocită) :

Adverbul *atunci*, fiind indiferent față de direcția vectorială, constituie punctul de reper pentru adverbele din sistemul secundar („alocentric”, cum îl numește A. Klum ⁷) și devine PAoV, față de care *a doua zi*, *în ajun* reprezintă PA+V, respectiv PA—V. Astfel :

⁷ În *Verbe et adverbe*, p. 92—94. A se vedea și J. Damourette et A. Pichon, *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*, VI, p. 173.

În acest sistem, categoriile de *trecut* și de *viitor* devin categorii de *anterioritate* și de *posterioritate*, indiferente față de caracterul „încheiat” sau de cel „neîncheiat” al acțiunii, precum sînt indiferente față de trecut și viitor. Este sistemul *nuncal* și *tuncal*, pe care își fondează și P. Imbs teoria sistemului primar și secundar al timpurilor verbale, înlocuind peste tot prezentul, din sistemul *nuncal*, cu imperfectul din sistemul *tuncal*⁸.

Aceste două axe apar aproape la toți cei ce s-au ocupat de stabilirea sistemului de referire temporală a adverbilor de timp, creînd perechi de termeni, care nu au alt scop decît reliefaarea diferenței specifice dintre cele două tipuri de enunț, pe care Jean Dubois, mai tirziu⁹, le numește : *énoncé-récit* și *récit d'énoncé*. Relevă adică referirea unei date la momentul în care se vorbește, referire realizată prin timpurile de bază ale verbelor : *trecut*, *prezent* și *viitor*, numite și *absolute*, de unde atribuirea termenului de *absolut* și adverbilor *ieri*, *azi*, *mîine*, *acum*, *în curînd* etc. Corelativ cu aceste adverbe, cele care exprimă datele acțiunilor în raport cu un alt moment decît cel în care se găsește vorbitorul au fost denumite adverbe *relative* : *înainte*, *apoi*, *atunci*, *a doua zi* etc.¹⁰. Această terminologie nu este proprie, deoarece „relativ” este consacrat în lingvistica românească cu o altă accepțiune. Pe de altă parte, orice indicație de datare temporală a acțiunii este relativă la un moment de reper ales.

Hans Nilsson-Ehle¹¹ aderă la perechea : *subiective-obiective*, care i se pare mai potrivită pentru referirea la subiectul vorbitor sau la alt moment devenit obiect al comunicării. În cadrul acestora deosebește categoriile de anterioritate, contemporaneitate, posterioritate.

1.3. Biaxialitatea (PB). Există adverbe care sînt neutre față de orientarea vectorială, putînd fi folosite deopotrivă pentru trecut și pentru viitor, iar altele care sînt indiferente în raport cu un punct de reper, referirea lor fiind posibilă atît la axa primară (PP), cit și la axa secundară (PA).

Adverbele din prima categorie presupun o axă, dar sînt neutre față de momentele de pe acea axă. Astfel, adverbele *în zori*, *dimineața*, *la amiază*, *după-amiază*, *înainte de masă*, *la miezul nopții* presupun axa principală, deoarece punctul de referire este cel prezent. Pe lîngă faptul că ele arată o segmentare a intervalului de 24 de ore, fapt prin care nu au nimic comun cu *ieri* și *mîine*, ele se distribuie deopotrivă cu verbe la prezent, trecut și viitor, tocmai ca și *azi* :

Ultimul a dormit acolo și a plecat dimineața cu Vlădescu. (Călinescu, *Bietul Ioanide*, 265).

[...] *și le iei tu dimineața, cînd treci...* (*Proză umoristică română*, II, 510).

⁸ Cf. P. Imbs, *L'emploi...*, p. 176, unde și el se referă, ca și Arne Klum, la Damourrette et Pichon, *op. cit.*, V, § 1703 : *nuncal* < *nunc*, *tuncal* < *tunc*, din latină.

⁹ În *Grammaire structurale...*, p. 209.

¹⁰ Cf. F. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris, 1924, p. 440 ; I. M. Buffin, *Remarques sur les moyens d'expression de la durée et du temps en français*, Paris, 1925, VI, 40. Aceeași idee e redată și la Paul Imbs, *op. cit.*, p. 13, cînd remarcă simetria dintre adverbe și sistemul timpului real sau absolut, pe de o parte, și dintre adverbe și sistemul timpului fictiv pe de altă parte. De asemenea, acest criteriu de sistematizare a adverbului este prezent și la B. Pottier, *Système des éléments de relation*, Paris, 1962, p. 53.

¹¹ *Les adverbos en -ment*, p. 187, după R. Lenz, *La oracion y sus partes. Estudios gramaticales general y castellana*, ed. a II-a, Madrid, 1925, § 144.

Ascultă, Leonte, după-amiază vom face înmormîntarea. (Rebreanu, *Răscoala*, II, 230).

Distribuția acestor adverbe cu viitorul și cu trecutul, în aceeași măsură, le deosebește de *ieri* și de *mîine*, care nu pot intra în această distribuție: *ieri* exclude viitorul, *mîine* exclude trecutul. Poziția lor structurală verbo-temporală nu poate fi alta decît aceea a lui *azi*.

Dar, în timp ce *azi* (*acum*) reprezintă un punct de reper și nu poate intra în combinație cu *mîine* sau cu *ieri* (*azi ieri*, *acum mîine* etc. fiind imposibile), adverbele în discuție formează sintagme adverbiale cu *mîine* și cu *ieri* (*mîine dimineată*, *mîine în zori*, *ieri după-masă* etc.), tot așa ca și cu *acum* și cu *azi* (*acum dimineată*, *azi după-amiază* etc.)¹². Această compatibilitate structurală cu alte adverbe de timp le conferă un loc diferit de acela al punctului de reper *azi* de pe axa principală.

Din faptul că ele formează sintagme cu *mîine* (PP+V) și cu *ieri* (PP-V) decurge și compatibilitatea lor structurală cu *atunci*, care reformulează trecutul (-V) și viitorul (+V), devenind pe axa secundară simultaneitate (PAoV): *atunci dimineată*, *atunci în zori* etc. Adverbele de anterioritate și de posterioritate de pe axa secundară intră, la rîndul lor, în combinație cu aceste adverbe în aceleași condiții sintagmatice ca *mîine* și *ieri* de pe axa principală: *a doua zi dimineată*, *în ajun după-masă* etc. Posibilitatea de a intra în structuri cu adverbe de pe ambele axe le situează undeva între cele două axe. Această situație este valabilă însă numai în cazul cînd sint în structuri cu alte adverbe.

Specificul lor definitoriu nu este însă acesta. Ele apar și singure în structuri cu timpurile verbale. În asemenea cazuri, ele înseamnă *azi*, mai precis, înseamnă cea mai apropiată diviziune a timpului în intervalul de 24 de ore în care mă situez *eu*, *acum*, cel care vorbește: *dimineată am venit*, *după-masă voi pleca* indică dimineata proximă față de momentul în care vorbește. Ele sînt echivalente cu *azi dimineată am venit*, *azi după-masă voi pleca*.

Aceste adverbe presupun deci axa principală, deoarece referirea la PP se face direct, nu așa ca în cazul adverbilor de pe axa secundară. Ca urmare, în clasificarea noastră, ele ocupă loc în poziția structurală a adverbului *azi*, dar în vecinătatea axei secundare, fapt ce decurge din compatibilitatea lor și cu adverbe de pe această axă.

Cea de-a doua categorie de adverbe este a acelor care sînt indiferente față de axă: *deocamdată*, *deodată*, *de vreme*, *tîrziu*. Acestea se pot raporta atît la PP de pe axa principală, cit și la PA de pe axa secundară¹³. Referirea la punctul prezent de pe axa principală se face direct:

Vreau să rămîn cît mai mult pe aici, să ajung cît mai tîrziu acasă. (Serghi, *Cad zidurile*, 280).

Deocamdată vreau să rămîn cioban la oi. (Eftimiu, *Omul de piatră*, 20).

În această situație nu presupunem un alt punct de reper decît poziția vorbitorului, momentul vorbirii, enunțul direct.

¹² Vezi și discuția în legătură cu aceste adverbe, în combinațiile amintite, în GLR, II, p. 301, precum și la I. Jordan, LRC, p. 636, care face specificarea: „Trebuie să considerăm toate aceste expresii adverbe”.

¹³ Cf. Alexandra Vlăduț, *La valeur aspectuelle dans le français contemporain*, în RRL, XIII, 1968, nr. 4, p. 355; A. Klum, *op. cit.*, p. 92-94.

Ele se pot referi însă tot atât de bine la un alt punct, nu acela al vorbitorului, ci un punct numit alocentric, secundar, în vorbirea indirectă, în povestire. *El a sosit târziu, devreme* etc. presupune un punct de reper fixat în alt cadru (o anumită oră, zi, săptămână etc.). Față de acel punct ele marchează raportarea temporală :

Prea devreme, *slăvite rege, pleci.* (Eftimiu, *Teatru*, I, 245).

Mai târziu, *scriind necrologul actriței Teodora Pătrașcu, Caragiale și-a adus aminte...* (Cioculescu, *Viața lui Caragiale*, 200).

Acestea constituie grupa biaxialității (PB).

Față de orientarea vectorială, ele nu sînt însă neutre, încadrîndu-se în anterioritate, posterioritate și simultaneitate, astfel :

PB—V	PBoV	PB—V
<i>devreme</i>	<i>deodată</i> <i>deocamdată</i>	<i>târziu</i>

Faptul că *devreme*, spre exemplu, se poate combina atât cu viitorul, cit și cu trecutul ne dă dreptul să-l situăm pe axa primară : *am sosit devreme, voi sosi devreme*. Faptul că același *devreme* exprimă însă totdeauna anterioritatea (fie în cadrul trecutului, fie în cadrul viitorului) ne obligă să-l situăm pe axa secundară, care face această distincție în cadrul viitorului și trecutului : *am sosit devreme, voi sosi devreme* sînt enunțuri în care *devreme* marchează anterioritatea față de un punct de reper fixat. Tot așa, în cazul lui *târziu*, care marchează posterioritatea față de un punct de orientare, indiferent dacă este în trecut sau în viitor : *am venit târziu, voi veni târziu*.

2. Distanțarea. Adverbele se așază structural pe cele trei axe potrivit indicilor lor temporali, iar din punctul de vedere al referirii la un moment ales ca punct de reper, ele se apropie sau se „distanțează” de acel punct.

Distanțarea are ca scop redarea localizării temporale a acțiunilor, ceea ce este insuficient relevat prin verb. Sistemul temporal verbal dispune de forme multiple, în special pentru trecut, dar este sărac pentru viitor. Această stare este o consecință a apariției cronologice mai devreme a trecutului decît a viitorului¹⁴ și corespunde experienței trăite, care este văzută sub diversele ei manifestări. Viitorul nu aparține încă experienței, ci numai proiectării experienței omului. De aceea, viitorul este văzut doar sub două aspecte : încheiat înaintea altei acțiuni, ce va să vină, și neîncheiat, ce vine.

Localizarea precisă a acțiunilor, marcînd și intervalul de timp în interiorul trecutului și al viitorului, este făcută cu ajutorul adverbilor, constituite într-un sistem de o mare varietate. Acest sistem nu este însă în suficientă măsură cercetat, nu numai în lingvistica românească, ci în general.

¹⁴ Cf. Lucia Wald, *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale*, în PLG, I, 1959, p. 101, unde în nota 2 trimite la A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1935, p. 252, care spune : „Le futur est, dans toutes les langues indoeuropéennes, une création relativement récent”.

Chiar A. Klum (*op. cit.*) s-a mărginit la cercetarea acelor adverbe care au o funcție de datare, de localizare temporală fixă. Pentru a crea axa PP și axa PA, a făcut abstracție de mărimea intervalului de timp și a reținut numai factorii relevanți în orientarea vectorială pe axa temporală. Acești factori sunt suficienți pentru a clasifica adverbele în raport cu punctul de referință, corelat cu timpurile verbelor, criteriu aplicat și de noi în stabilirea celor două axe (axa PP și axa PA). Acești factori nu sunt suficienți însă pentru a stabili o ierarhizare a tuturor valorilor semantice ale adverbelor de timp în interiorul anteriorității și posteriorității, căci V (direcția vectorială) „nu reprezintă deloc măsura intervalului considerat”¹⁵. Așa, de exemplu, P—V se pretează tot atât de bine pentru *ieri*, cât și pentru *odinioară*, *demult*, *altădată* etc.

De aceea, se impune aranjarea pe cele trei axe a tuturor adverbelor de timp care arată o ierarhizare a acțiunilor în toate direcțiile vectoriale. Această localizare este uneori foarte exactă, alteori mai puțin exactă. Ea aduce o bogăție mai mare în posibilitățile de datare a acțiunilor.

Fenomenul acesta îl numim *distanțare*¹⁶. Limba română folosește mai multe mijloace pentru distanțarea momentelor temporale față de punctul de reper: prefixe, cuvinte morfeme, sintagme, formații cu prepoziții.

2.1. Distanțarea prin prefixe este folosită numai pe axa principală (PP), atât în trecut, cât și în viitor¹⁷:

răsalaltăieri ← alaltăieri ← ieri

mîine → poimiine → răspoimiine

¹⁵ Cf. H. Bonnard, *op. cit.*, p. 87.

¹⁶ Vezi pentru aceasta Dubois, *Grammaire structurale...*, p. 213; Arne Klum, *op. cit.*, p. 86—94, care așază pe *poimiine*, *alaltăieri* în aceleași grupuri structurale cu *mîine*, respectiv *ieri*.

¹⁷ Mihaela Mlinea, *op. cit.*, p. 532, identifică axa secundară cu seria românească *poimiine*, *alaltăieri* etc. Îl citează pe Leon Zawadowski (*Les temps linguistiques et les localisations temporelles en français*, în „Kwartalnik neofilologiczny”, XIV, 1967, nr. 1, p. 415—429), dar discuția acestuia cu privire la cele două axe vizează tocmai distincția dintre adverbele principale, care comunică raporturi cu punctul prezent, și adverbele subordonate care comunică raporturi temporale relative, prin intermediul altui punct. Adverbele discutate de Mihaela Mlinea nu se referă la un punct subordonat, ci la punctul prezent (PPoV), referire marcată de prefixele distanțatoare (*poi-*, *răs-* etc.), care, atașându-se adverbelor de pe axa primară (*mîine*, *ieri*), fac ca și adverbele prefixate (*poimiine*, *răspoimiine* etc.) să se așeze tot pe axa primară, numai astfel putînd reda distanțarea față de cele neprefixate. Adverbele prefixate nu se pot așeza pe axa secundară și datorită faptului că nu sînt indiferente față de valoarea temporală de viitor sau de trecut, așa cum sînt adverbele de pe axa secundară: *atunci*, *a doua zi*, *altădată* etc. *Poimiine*, spre exemplu, nu se poate folosi pentru a denumi ziua următoare lui *atunci*, care-l simbolizează (pe axa secundară) pe *ieri*. În această situație se folosește *a doua zi*: *a doua zi m-am sculat mahmur* și nici într-un caz *poimiine m-am sculat mahmur*. Tot așa, ziua premergătoare unei date în viitor nu o putem exprima prin *alaltăieri*, ci prin *în ajun*, cu o *zi înainte*: *în ajun* (cu o *zi înainte*) *voi fi acolo*. Sistemul secundar românesc cu centrul *atunci* nu dispune de forme de distanțare. Pe axa secundară distanțarea ar corespunde cu *a doua zi* și cu *în ajun*, care nu pot fi egale cu *poimiine* și cu *alaltăieri*. Sistemul francez care i-a sugerat aceste reflecții dispune de forme de distanțare în planul secundar: lui *demain* și *après-demain* de pe axa primară le corespund *le lendemain* și *le surlendemain* de pe axa secundară, iar lui *hier* și *avant-hier* le corespund *la veille* și *l'avant-veille*. S-a produs aici o falsă identificare a lui *le lendemain* cu *poimiine*, a lui *l'avant-veille* cu *alaltăieri* ș.a.m.d. (a se vedea și *Dicționar francez-român*, București, 1972, unde *l'avant-veille* = *alaltăieri*). Compusele și supracompusele urmează o cale simetrică în franceză pe ambele axe. În limba română însă compusele și supracompusele se limitează la axa principală.

2.2. Distanțarea prin cuvinte-morfeme se face pe axa principală și bivalentă :

devreme → mai *devreme* → foarte *devreme* → prea *devreme*

curînd → mai *curînd* → foarte *curînd* → prea *curînd*

tîrziu → mai *tîrziu* → foarte *tîrziu* → prea *tîrziu*

demult → mai *demult* → foarte *demult* → prea *demult*

Pe axa secundară apare distanțarea *înainte* → mai *înainte*.

Distanțarea prin sintagme este destul de frecventă. Fiind structuri mai largi, nu au intrat în sistemul adverbial fixat de noi. Formațiile cu prepozițiile *de* și *pînă* au fost încadrate la fiecare adverb, exprimînd continuitatea.

2.3. Cea mai bogată gamă este aceea a distanțării prin adverbe distincte ca : *adinăori, aseară, de curînd, deunăzi, odinioară, demult* (pentru trecut); *deseară, în curînd* (pentru viitor).

Față de acestea, situate pe axa principală, se găsesc serii destul de bogate și pe axa secundară : a) *atunci, odată, altădată, vreodată, cîndva*, care reprezintă punctul de reper (PAoV) situat atît în trecut, cit și în viitor (*Au murit atunci opt dintre oamenii lui Maxim. Cireș, Sfat în cumpăna nopții*, 210; *Ți-l voi povesti odată de-a ntregul și vei afla atunci. M. Caragiale, Craii de Curte Veche*, 145); b) *în ajun, înții*, situate în anterioritate PA-V (*Veni înții cu vîrtejuri de pulberi, apoi cu ape despletite. Sadoveanu, Domnul Trandafir*, 155); c) *a doua zi, apoi, pe urmă*, situate în posterioritate PA+V (*Toată lumea regretă a doua zi plecarea subită a lui Brumar. Rebreanu, Răscala, I, 78; Boierescu îi prezintă cîțiva funcționari și pe urmă... îi indică localitățile răzvrătite. Rebreanu, Răscala, II, 180*).

3. Promptitudinea. Ideea de promptitudine, legată de aceea de posterioritate, a dat naștere unui sens temporal care vine și îmbogățește tabloul adverbial temporal¹⁸. Ea se deosebește intrucîtva de viitorul apropiat, care este mai larg și dispune, de obicei, de forme de distanțare, sau, altfel spus, mijloacele de distanțare creează un viitor apropiat sau îndepărtat¹⁹.

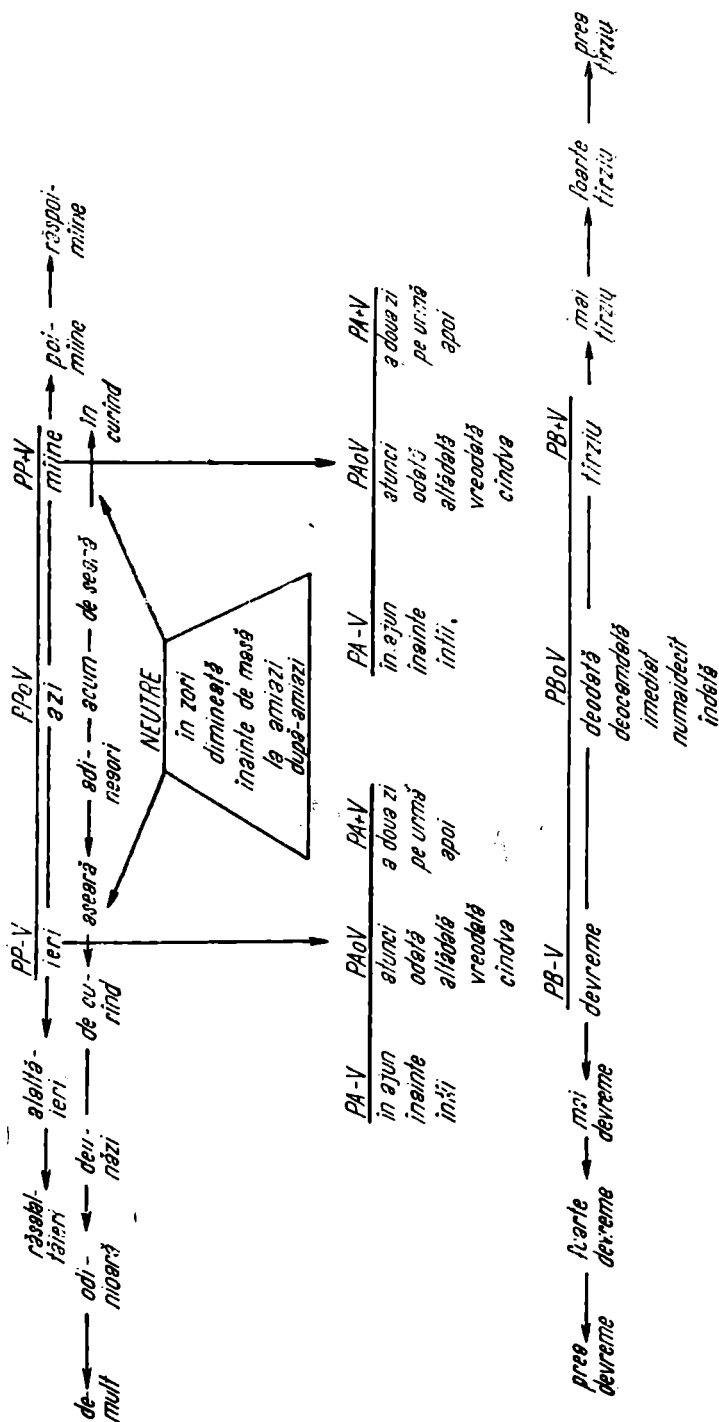
3.1. Adverbele imediat, numaidecît, îndată, cu valoare oV dar cu perspectivă spre posterioritate, constituie un grup structural așezat pe ambele axe. Sint cu alte cuvinte adverbe biaxiale, care exprimă posterioritatea imediată, cu implicații de *rapiditate*, de execuție promptă : [...] *îi spuse că trebuie să plece imediat. (Rebreanu, Răscala, II, 105)*.

Apoi, îndată, în panică, se întoarce acasă. (Călinescu, Bietul Ioanide, 195).

¹⁸ Cf. G. Stern, *Swift, Swiftly and their synonyms. A contribution to semantic analysis and theory*, Göteborg, 1921, p. 209-210; O. J. Tallgren, *L'expression figurée adverbiale de l'idée de promptitude*, în „Neuphilologische Mitteilungen”, XVII, 1917, p. 112-138.

¹⁹ Otto Duhaček, *Sur le problème de l'aspect...*, p. 161-164, vorbind de caracterul imanent al acțiunii, arată că acțiunea care va avea loc într-un viitor imediat, apropiat, pe lîngă verbele auxiliare, are nevoie să fie fixată prin adverbe ca *imediat, îndată*. Mai departe precizează că aceste adverbe, chiar cu verbe obișnuite la viitor (adică fără semiauxiliare), dau caracter de viitor apropiat acțiunii, ceea ce noi (cu o anumită nuanță diferențiativă) denumim „promptitudine”.

Sistemul opozițiilor fundamentale

3.2. Dintr-un anumit punct de vedere și adverbele *deocamdată*, *deodată* exprimă instantaneul (oprit sau declanșat) simultan cu punctul de reper : *Deocamdată trebuie să fim atenți. (Proză umoristică română, 305)*; *Trestie se trezi deodată. (Arghezi, Lina, 285)*. De aceea, locul lor în structura axială a adverbilor este cel al lui PBoV, adică al momentului simultan cu punctul de reper.

Considerăm²⁰ că și adverbe ca *de vreme* și *târziu* cu prefixul *prea* (*prea de vreme*, *prea târziu*) exprimă promptitudinea față de un punct de reper ales. Ele cumulează și valori opoziționale de realizare pozitivă, respectiv negativă : *Ar fi aflat prea de vreme și copiii. (Călinescu, Bietul Ioanide, 190)*; *Împăcarea venise însă prea târziu. (Jebeleanu, Veacul XX, 320)*.

De asemenea, procedeul de precizare exactă ar putea fi, în sens larg, încadrat aici : *tocmai acum, chiar azi etc.*²¹.

În tabelul alăturat redăm adverbele din sistemul opozițiilor fundamentale, cuprinzând datarea, distanțarea și promptitudinea.

RÉSUMÉ

L'Auteur débat le problème du temps et des relations temporelles du point de vue des adverbes de temps qui viennent se joindre aux verbes dans la réalisation de l'énoncé, où ils servent à situer l'action ou l'état dans un cadre temporel plus exact que ne le font les formes seules verbales. Investigués sur la base des relations vectorielles, les adverbes de temps relèvent les oppositions fondamentales (antériorité / simultanéité / postériorité) sur trois axes : L'axe primaire, l'axe secondaire et la biaxialité. Tous les adverbes s'encadrent dans trois types : adverbes datants, adverbes de distanciation et adverbes de promptitude.

Februarie 1971

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

²⁰ Vezi și Nilsson-Ehle, *op. cit.*, p. 193.

²¹ Acest fapt ne-a fost sugerat de indicația dată de Iorgu Iordan în LRC, p. 469, cu privire la folosirea adverbilor *tocmai*, *abia*, pentru a preciza exactitatea, clipa acțiunii.

DESPRE RELAȚIA DE PRESUPOZIȚIE, IMPLICAȚIE ȘI COMPLEMENTIZARE

DE

MIHAI M. ZDRENGHEA

1.0. În atenția noastră va sta structura semantică a trei clase de verbe, pe care le-am clasificat în funcție de complementul pe care îl acceptă. Prima clasă include verbe care acceptă numai un complement gerundial [*finish, stop, avoid, neglect, fail, complete* etc.], a doua clasă, care acceptă numai complement infinitival [*want, decide, intend* etc.] și cea de-a treia, care acceptă atât complement infinitival, cât și complement gerundial [*begin, continue, start* etc.]. În mod special am avut în vedere proprietățile semantice care caracterizează relația dintre aceste verbe și complementele lor. Am încercat să urmărim felul în care presuposițiile sau implicațiile expuse de aceste verbe determină selecționarea unui complement infinitival sau gerundial, având în vedere faptul că implicația semantică este relația între o funcție și alta pe o bază în care una urmează logic din cealaltă.

1.1. Presuposiția unei aserțiuni este o condiție aflată în înțelesul enunțului ce exprimă o afirmație. Ea exprimă cerința referențială a cărei satisfacere este condiția sub care afirmația poate deveni un enunț, adică, condiția sub care afirmația este adevărată sau are o negație adevărată.

Urmărind relația dintre verb și complement, am încercat să stabilim care este rolul selecțiilor restrictive în această relație. Astfel am stabilit că, pentru verbele acțiunii, adverbele de timp indică relația temporală. Acest lucru ne-a condus la analiza informației semantice purtate de verb în lumina unui moment de referință care corespunde indicației temporale mai sus menționate și pe care l-am numit timp critic. Astfel, presuposiția se referă la o perioadă de timp ce precedă timpul critic, adică momentul acțiunii, în timp ce implicațiile se referă la o perioadă de timp ce urmează timpul critic.

Desigur că această distribuție a presuposițiilor și implicațiilor nu este limitată la verbele pe care le discutăm în acest articol, ci este un fenomen mult mai general, el caracterizând relația dintre presuposițiile și implicațiile multor tipuri de verbe, dintre care multe nici nu acceptă complemente.

2.0. Primul lucru care reține atenția în legătură cu verbele în discuție este faptul că toate aceste verbe apar ca predicate ale unor agenți umani. Printre verbele care acceptă un complement gerundial cât și unul infinitival se numără verbele cognitive. În cadrul acestui grup, verbele factive presupun caracterul adevărat al complementului lor:

[2.1.] I regretted saying that.

[2.2.] I regretted to say that.

În cazul acestor verbe complementul este cu adevărat indiferent de faptul că verbul factiv este negat sau nu :

[2.3.] I didn't regret saying that.

[2.4.] I didn't regret to say that.

În cazurile [2.1.—2.4.] acțiunea a avut loc. Totuși există o diferență între construcția generată prin folosirea complementizatorului [for-to] și cea generată prin folosirea complementizatorului [POSS-ing]. Complementul gerundial implică caracterul adevărat al acțiunii înaintea timpului critic :

[2.5.] Am regretat că am spus asta.

pe cînd prezența complementului infinitival marchează caracterul adevărat al acțiunii după momentul critic :

[2.6.] Am regretat [că urma] să spun asta.

Selectarea unui complement infinitival sau gerundial poate avea implicații de natură să pună la îndoială caracterul adevărat al acțiunii complementului ¹.

3.0. Discutatul grup de verbe ce reprezintă începutul, terminarea, continuarea, reluarea sau repetarea acțiunii are și presupoziii conjugate cu implicațiile pe care le expun. Presupozitiile se referă la un timp ce precedă timpul critic. Implicațiile acestor verbe sînt pozitiv-implicative :

[3.01.] At two o'clock John began to work. [At a time after two o'clock John was working.],
dar

[3.02.] At two o'clock he continued to sleep. [At a time after 2 o'clock he was sleeping.]

Dacă luăm în considerare presuposițiile implicate de aceste verbe care specifică caracterul adevărat al complementului referitor la o perioadă de timp anterioară timpului critic, observăm că, spre deosebire de *start* și *begin*, *continue* are presuposiție pozitivă :

[3.03.] *John was working and he began to work.

Deși deosebite prin caracterul presuposițiilor, ele aparțin aceleiași clase prin natura complementului selectat și prin implicația referitoare la caracterul adevărat al complementului într-o perioadă de timp posterioară timpului critic. Aceste elemente nu oferă, însă, nici o soluție pentru relația care poate exista între verb și complement. Singurul element care ar putea explica opțiunea pentru un tip de complement în favoarea altuia ar putea fi indicația de început al unei acțiuni de durată :

[3.04.] He began studying English.

¹ În [a] *I saw him lock the door* sau [b] *I saw him locking the door*, complementul infinitival implică încheierea acțiunii și implicit caracterul adevărat al acțiunii, indiferent [ca și în cazul lui *regret*] dacă see este negat : [c] *I didn't see him lock the door*. Altfel în [a], cît și în [c] implicația este : *He locked the door*. Propoziția din [b] poate fi tratată similar cu propoziția care conține un verb al realizării. Dacă un verb al acțiunii ca în : [d] *He is writing* implică : *He didn't write*, afirmația este adevărată indiferent de momentul cînd încețază momentul critic, pe cînd o afirmație ca : [e] *He is running a mile* este falsă dacă activitatea încețază înainte de realizarea ei. La fel [b] nu implică : *He locked the door*, deși această afirmație este sub rezerva unei folosiri dialectale, care nu face o astfel de deosebire.

sau al unei activități limitate la o ocazie :

[3.05.] He began to study English. [After he had finished his assignment in French.],

lucru care poate fi explicat prin referirea la aspect ².

4.0. Spre deosebire de clasa discutată mai sus, verbele ca *stop*, *finish* sînt negativ-implicative :

[4.01.] At noon Mary finished writing.

At a time after noon Mary was not writing.

[4.02.] At five o'clock Mary stopped reading.

At a time after five o'clock Mary was not reading.

Negarea unui astfel de verb dezvoltă o implicație pozitivă :

[4.03.] At five o'clock Mary didn't stop working.

At a time after five o'clock Mary was working.

Aceste verbe acceptă doar complement gerundial, fiind generate de o serie de transformări care presupun ca prim pas introducerea complementizatorului [POSS-ing]. Vedem că presuposițiile implicate de aceste verbe în legătură cu caracterul adevărat al complementului ar putea fi o primă indicație pentru selectarea unui complementizator : presuposiția pozitivă, se pare că cel puțin cu această clasă de verbe, este o indicație a selectării unui complement gerundial. Implicația negativă sau pozitivă nu pare să afecteze în nici un fel decizia de selectare a unui complementizator. Spunem aceasta avînd în vedere formele negative ale unor verbe ca *stop*, *finish*, *complete*, care au o implicație pozitivă referitoare la caracterul adevărat al complementului, dar și verbe ca *resume*, *continue*, care au aceeași implicație, dar presuposițiile diferă ³.

5.0. Dintre verbele care selectează doar complementizator infinitival ne-am oprit la *manage*, *succeed*, *fail*, *want*, *decide*. Forma pozitivă a verbului implică adevărul complementului său, pe cînd negarea unui verb implicativ duce la negarea complementului :

[5.01.] John managed to open the box.

John opened the box.

[5.02.] John didn't manage to open the box.

John didn't open the box.

² Ambele posibilități expuse mai sus sînt doar tendințe ale verbelor de dezvoltare de sensuri specializate în construcții-complement. Informații furnizate de vorbitori de limbă engleză nu confirmă o diferențiere clară între structuri marcate de selectarea complementizatorului [for-to] sau a complementizatorului [POSS-ing] în aceste cazuri.

³ Înțelesul verbelor *stop*, *continue* poate duce la parafraze ca : *They stopped dancing* / *The dancing stopped*, lucru ce nu este posibil cu verbe ce selectează un complementizator infinitival. Verbele ca : *finish*, *complete* etc. sînt descrise de complement fără a presupune o încercare activă : [f] *He finished doing his homework*. Acesta nu modifică datele expuse mai sus pentru că presuposiția cu privire la caracterul adevărat al acțiunii înainte de timpul critic le situează printre verbele care cer un complement gerundial. În acest grup putem include verbe ca : *prevent*, *avoid* etc.

Verbe ca *succeed*, *manage*, *fail* sînt în relație cu timpul critic la fel ca celelalte verbe, deși ele prezintă cîteva trăsături distincte. Toate aceste verbe presupun o activitate anterioară timpului critic :

[5.03.] John tried to solve the problem and then he solved it.

[5.04.] *John didn't try to solve the problem and then he solved it.

Totuși sensurile verbelor în discuție expun o presuposiție negativă cu privire la caracterul adevărat al complementului înainte de timpul critic asociat lor :

[5.05.] *He solved the problem and he failed to solve it.

5.1. O ultimă caracteristică a acestor verbe implică terminarea unei încercări active ; *fail* trebuie să fie asociat cu un dublu sens :

[5.06.] He failed to solve the problem.

[5.07.] He failed to arrive.

Mai mult, *fail* poate implica și continuarea încercării active după timpul critic :

[5.08.] He failed to solve the problem and then he went on trying to solve it.

Aceste verbe ale realizării sînt verbe implicative într-un fel diferit de cele ce indică începerea sau continuarea acțiunii.

5.2. Un alt element care ar putea să ne ajute în identificarea tipului de complement selectat de o clasă de verbe este elementul intențional din partea agentului :

[5.09.] They wanted to dance.

În cazul verbelor de tipul *want*, *decide* presuposiția este negativă, lucru care determină complementul să selecteze complementizatorul [for-to]. Din punctul de vedere al intenției, verbele ce indică începerea, continuarea, reluarea acțiunii expun o ambiguitate semantică, deoarece un sens poate fi asociat cu *intenție* :

[5.10.] John began studying English.

și atunci complementul gerundial este acceptat, iar dacă elementul intențional este exclus din descrierea verbului, atunci numai complementul infinitival este acceptat :

[5.11.] The stone began to roll downhill.

Este de remarcat faptul că verbele implicative și negativ-implicative nu prezintă o opoziție între timpul verbului principal și timpul verbului din propoziția complement :

[5.12.] *Yesterday he succeeded to solve the problem tomorrow. în timp ce această opoziție este posibilă dacă verbul este neimplicativ, dar în acest caz complementul gerundial nu este admis ⁴ :

[5.13.] Yesterday he decided to solve this problem tomorrow.

⁴ Verbele de percepție fizică se încadrează într-o clasă specială, deși ele acceptă atât un complement infinitival, cît și un complement gerundial.

6.0. În concluzie, putem spune că verbele cognitive acoperă în general verbele de percepție, cunoaștere care acceptă atât complementarea infinitivală, cât și complementarea gerundială, în timp ce verbele modalității acoperă verbele de intenție și voință ce acceptă complementarea infinitivală, precum și verbele ce indică începutul sau terminarea unei acțiuni, verbele care acceptă atât complementarea infinitivală, cât și cea gerundială :

[6.01.]	presupoziție	implicație
1. negativ-implicative		
a. finish, stop, avoid, neglect, fail, complete	+	—
b. remember, regret	+	—
c. continue	+	—
2. implicative		
a. begin, continue, start, [succeed, fail]	—	+
b. remember, regret	—	+
c. continue	+	+
3. non-implicative		
a. want, decide, intend etc.	×	×

Amîndouă clasele de verbe există și în engleză și în română, și există o corespondență foarte strînsă între presupozițiile și implicațiile acestor verbe în ambele limbi. Ambele clase au tendința de a dezvolta sensuri specializate în construcții-complement. Acest model de polisemie implică deseori schimbări subtile în presupozițiile și implicațiile verbelor. Acestea nu sînt doar schimbări diacronice în înțeles, ci validează afirmații despre structura semantică sincronică.

Selectarea complementizatorului de construcțiile complement nu este determinată de presupozițiile sau implicațiile verbelor din propoziția dominantă, deoarece condiția unei presupoziții este satisfăcută de un factor extralingvistic, după cum nici selecțiile restrictive nu sînt acelea care impun condiții asupra naturii complementului din propoziția complement⁵. Presupoziția este o condiție a cărei satisfacere este atât necesară, cât și suficientă pentru ca un enunț să existe, pe cînd o restricție selectivă este o condiție a cărei satisfacere este necesară și suficientă pentru ca un constituent al enunțului să aibă înțeles. De aceea, ele nu pot fi

⁵ Restricțiile selective nu sînt cerințe pe care sensul unității lor lexicale le impune asupra altor constituenți, ci sînt mai degrabă presupoziții despre referințe intenționale ale acestor constituenți.

asimilate una alteia. De fapt, în cazul selecției restrictive, condiția este întotdeauna satisfăcută de sensul unui constituent din propoziția în al cărei sens figurează și restricția respectivă. O presuposiție nesatisfăcută nu poate rezulta dintr-un enunț, pe cînd o restricție selectivă nesatisfăcută poate, dar enunțul va fi semantic anormal.

ABSTRACT

This paper deals with the semantic structure of three classes of verbs which we classified with respect to the complement they accept. The first class includes verbs that accept only gerundial complements (finish, stop, avoid, neglect, fail, etc.), the second, verbs that accept only infinitival complements (want, decide, intend, etc.) and the third, verbs that accept both infinitival and gerundial complements (begin, continue, start, etc.). Special attention was given to the semantic properties that characterize the relation between the verbs and complements. We tried to establish the way in which the presuppositions and implications exhibited by these verbs determine the selection of the complement.

Iunie 1976

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

TRANSCRIEREA FONETICĂ IMPRESIONISTĂ ȘI PROBLEMA DELIMITĂRII UNITĂȚILOR LEXICALE

DE

MAGDALENA VULPE

0. Sistemul de notație fonetică utilizat în dialectologia românească a fost, în mod consecvent și, adeseori, programatic¹, impresionist, încadrându-se în tradiția dialectologiei romanice. Cercetătorii care, în anii din urmă, s-au ocupat de culegerea și publicarea sistematică a materialului dialectal² au adoptat fără rezerve acest punct de vedere, străduindu-se să evite „normalizarea” secvențelor sonore înregistrate; menționăm, în acest sens, eliminarea semnelor ortografice de punctuație și a literelor majuscule din transcrierea fonetică a textelor dialectale publicate, începînd cu anul 1973, de Centrul de cercetări fonetice și dialectale, precum și introducerea unui sistem convențional pentru redarea — măcar aproximativă — a segmentării intonaționale a textului³.

Nu este mai puțin adevărat că transpunerea în scris a materialului înregistrat pe bandă sonoră nu poate fi redusă la o operație strict mecanică. Fidelitatea în notarea variațiilor individuale sau momentane de rostire este limitată de ‘filtrul acustic’ al dialectologului, rezultat al interacțiunii unor particularități psiho-fiziologice cu originea dialectală și cu formația lingvistică a acestuia⁴.

Practica anchetei pe teren și, în mod special, practica transcrierii de pe bandă a textelor orale pun în evidență existența unui al doilea filtru, pe care l-am numi analitic sau interpretativ și care, prin natura sa, se opune principiului notației impresioniste. Intervenția filtrului interpretativ devine inevitabilă ori de câte ori caracterul continuu al secvențelor vorbite vine în contradicție cu

¹ Vezi Sextil Pușcariu, *Prefață* la ALR I/1, p. 10; Emil Petrovici, *Prefață* la ALRT, p. V; B. Cazacu, *Prefață* la NALR — *Olt.*, p. VIII; [Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan], *Introducere* la ALRR — *Maramureș*, p. IX; Cornelia Coșu și Magdalena Vulpe, *Gratul din zona „Porțile de Fier”*. I. *Texte, Sintaxă*, București, 1973, p. XXV; *Texte dialectale. Muntenia I* [= TDM I], sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană și Magdalena Vulpe, București, 1973, p. XVIII.

² Ne referim, în primul rînd, la autorii atlaselor lingvistice regionale și la cei ai volumelor de texte dialectale, publicate sau în curs de publicare.

³ Vezi TDM I, p. XVII—XIX.

⁴ Cf. K. Jaberg und J. Jud, *Transkriptionsverfahren, Aussprache- und Gehörsschwankungen. Prolegomena zum „Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz”*, in *ZrPh.*, 47, p. 181, 187—194.

convenția grafică a reprezentării discrete a cuvintelor.

Înainte de a trece la exemplificări, este, poate, util să subliniem importanța modificărilor suferite de aspectul fonic al cuvintelor în fonetica sintactică⁵, modificări cu atât mai numeroase și mai substanțiale cu cât pronunțarea este mai puțin supravegheată și debitul verbal mai mare.

1. Stabilirea numărului de unități lexicale în care se divide, la o analiză, lanțul vorbirii ridică o primă serie de probleme.

1.1. Interpretarea secvenței sonore poate pune pe cercetători în situația de a alege între două enunțuri omonime, ambiguitatea situându-se fie la nivelul semantic, fie la cel sintactic⁶.

1.1.1. În primul caz, omonimia poate fi, în mod excepțional, indiferentă din punctul de vedere al caracterizării graiului respectiv:

— [După ce se încheagă săpunul, rămâne leșia] *că știi [...]*
se face $\left\{ \begin{array}{l} \text{ca-m piftiș} \\ \text{cam piftiș} \end{array} \right\}$ -așa dedesupt/ răutate-așa/⁷, TDM III, 144/28.

De cele mai multe ori, în secvențele ambigue pot fi detectate lexeme marcate dialectal (pe care, probabil, transcriptorul le va prefera soluției 'neutre'):

— [Lupul] $\left\{ \begin{array}{l} \text{îm-vărsăse} \\ \text{îmvărsăse} \end{array} \right\}$ aici o tainiță de sînge, TDM II, 19/2.

Productivitatea, în aria dialectală muntenească, a prefixului verbal *în-*, pe de o parte, participarea afectivă intensă a povestitorului, pe de altă parte, fac echipabilă prezența verbului *a învărsa*⁸ „a vărsa” și a dativului etic.

1.1.2. Literarului *tatăl* (meu, lui etc.) îi corespunde, în graiurile de tip muntenesc, secvența sonoră {*tátal*}. Interpretată fie ca o variantă fonetică a formei articulate literare, fie ca forma articulată populară⁹ *tata* urmată de articolul posesiv, ea a fost transcrisă *tatal fetii* (GN I, 16), *tata-l meu* (ALR I/2, h. 152, punctul 760) sau, mai frecvent, *tat-al meu* (TDM I, 270/11 *passim*, cf. ALR II s.n., vol. VI, h. 1573). Ultima interpretare este sprijinită de exemple ca *tata al meu i-a rămas... inima la nevasta mea* (TDM I, 374/21) (ce e drept, rar întâlnite), de frecvența, în vorbirea populară, a construcțiilor de tipul *un frate-al meu*¹⁰ (TDM III, 443/2), precum și, mai cu seamă, de coincidența răspîndirii acestei forme cu aria articolului posesiv variabil după gen și număr (cf. ALR II s.n., vol. VI, h. 1665).

⁵ Marius Sala, *Cîteva probleme de fonetică sintactică în „Texte dialectale” culese de E. Petrovici*, în SCL, VI, 1955, nr. 3—4, p. 223—238; Emil Petrovici, *Forme absolute și forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grafia obișnuită și în transcrierea fonetică*, în FD, III, 1961, p. 57—60; Sextil Pușcariu, *Limba română*. II. Rostirea, București, 1959, p. 180—185.

⁶ Vezi și *infra*, 2.

⁷ Am literarizat exemplele citate, cu excepția secvențelor pe care le discutăm, izolate prin semnul convențional { }; cînd nevoile demonstrației o cer, grafia acestora nu reproduce întocmai grafia originală.

⁸ Atestat de TDRG, s.v.

⁹ Cf. TDRG, s.v. *tată*.

¹⁰ Analogia sintactică nu merge pînă la identitate, deoarece trăsăturile semantice ale subst. *tată* interzic combinarea lui simultană cu pronumele nehotărît și cu un posesiv.

1.2. Printre inovațiile limbii vorbite, a fost semnalată transformarea unor *sintagme* din limba comună în lexeme cu circulație teritorială limitată¹¹. Procesul, surprins în desfășurarea lui, îl pune pe dialectolog în fața unei variante a alternativei: unul sau mai multe cuvinte? Iată câteva exemple:

1.2.1. Secvențele {(a)cóloșă} și {(a)icășă} se remarcă prin frecvența lor în textele dialectale munteneste și olteneste (cf. TDO, 101/11, 102/5 *passim*; TDM I, 414/21, 418/21, 423/22, 470/12 *passim*; TDM III, 410/23 *passim*). Putem oare considera cele două adverbe — de loc și de mod — ca fiind aglutinate sau este vorba numai de eliziunea uneia din vocalele în contact?

Cu toată prudența impusă de lipsa unei cercetări speciale (incluzind o situație statistică), avansăm ipoteza că, cel puțin în graiurile din sudul Olteniei și din sud-vestul Munteniei, adverbul *așa* se află într-o fază avansată de desemantizare; pierzându-și caracterul modal-deictic, el funcționează, adeseori, ca un fel de ‘particulă de întărire’ pe lângă un adjectiv sau un adverb (cf. *am făcut o căsuță mică / o colibiță // micuț-așa*, TDM I, 465/16) sau, pur și simplu, ca un cuvint de umplutură (cf. *ș-am băgat și io ginere-n casă / [...] ... am făcut și noi așa aici așa /*, TDM I, 465/29—30; *și-l ții afară într-un șopron / [...] într-un șopron la umbr-așa*, TDM I, 470/25—27). Valoarea de automatism verbal iese cu deosebire în evidență în asocierea lui cu adverbele pronominale de loc, cu care *așa* face, cel mai adesea, corp comun:

- *se scoală d-icăjă* și *pune mâna aiciășă*, TDM III, 410/23;
- *cînd m-am dus {acóloșă}*, TDO, 101/11;
- *ș-am pus-o-n tocul usii {cóloșă}*, TDM I, 414/21.

În favoarea ipotezei aglutinării pledează etimologia interjecției {*ălăișă*} (TDM I, 332/27, cu numeroase variante¹², ca: {*ălăișă*}, ALRT, 301/21, {*hălăișă*}, ALRT 293/17 și {*ărăișă*}, TDM III, 544/1, cf. 543/29), chiuitură specifică jocului de călușari. Proveniența acesteia dintr-o interjecție (atestată, sub forma *hălăi* și cu aceeași valoare, în TDM I, 412/10) ‘întărită’ de *așa* este confirmată de prezența adverbului în rima strigăturii:

- *Hălăi jă și iar așă*, ALRT, 293/17;
- *iar ai-șă! / ala-i-șă! / iar așă pă dincoa-șă!*, TDM I, 332/27.

Pe de altă parte, este evident că procesul de aglutinare a grupurilor adverbiale discutate nu s-a încheiat, după cum demonstrează exemplele de tipul:

- *pe coló așă*, TDM I, 423/9;
- *ți-o strîngea aicea așa / îți punea glan-nica aici așa la inimă*, TDM I, 423/22.

De aceea, soluția prudentă adoptată de autorii volumelor de texte din Oltenia și din Muntenia ni se pare justificată în principiu, dar inconsecventă în aplicarea ei practică: grafiile (a)colo-șă, *dincoa-șă* oglindesc o fază mai avansată a procesului în curs decît (a)ică-șă, diferențiere care nu se justifică, cu atît mai mult cu cît varianta *aicea* este curentă în zonă (cf. TDM I, 421/8, 423/22 *passim*).

¹¹ Cf. Ion Ionică, *Note lingvistice*, în FD, IX, 1975, p. 200—201.

¹² Varietatea interpretării lexicatice reiese, parțial, din grafia exemplurilor citate *infra*.

1.2.2. Problema segmentării în unități lexicale se pune și pentru unele răspunsuri obținute, în anchetele pentru atlasele lingvistice, la întrebarea „nevastă de-al doilea”¹³. Pe lângă tipul lexical din titlul hărții, a fost înregistrat, în special în graiurile sudice, tipul *nevastă de-a doua oară* (vezi ALR I/2, h. 281, punctele 51, 268, 289; NALR-Olt., h. 182, punctele 925, 961, 971, 976). În centrul Munteniei, într-o arie relativ compactă, apare, ca unică formă, contragerea *d-a* {*dóra*} (vezi ALR I/2, h. 281, punctele 760, 786, 896, 900, 926, 940; cf. și materialul nepublicat al NALR — *Muntenia și Dobrogea*). Caracterul monolexicizant al secvenței sonore ni se pare neîndoielnic¹⁴, cu atât mai mult cu cât ea apare și în alte contexte, în aceeași arie dialectală (de exemplu *mamă d-a dora*, TDM I, 375/12). Dificultăți de interpretare se ivesc însă la transcrierea formelor intermediare, notate la periferia acestei arii: *d-a-da-yári* (punctul 3), *d’i-a du-yára* (punctul 859), *dě-a-dá-yarā* (punctul 865), *dě-a-đuá-yura* (punctul 880; toate în ALR I/2, h. 281), *dě-a dōya-ra* (NALR-Olt., h. 182, punctul 979), *d-a dūóyora* (NALR — *Muntenia și Dobrogea*, punctele 792 și 794), *d-a dūúyora* (*ibidem*, punctul 795), *dě-a dōgra* (*ibidem*, punctul 826) etc.

1.2.3. În graiurile de tip moldovenesc, sintagma (cu valoare adverbială) *a doua zi* se prezintă fie sub forma {*a dōozič*} (TDM II, 506/14, 700/17, 702/16, 707/12, cf. 472/11; ALRT 231/9), fie sub forma {*a dōyza*}¹⁵ (ALRT 202/16, 218/19, cf. 199/10, 200/23, 202/16). Modificările morfologice suferite de ambele elemente ale sintagmei¹⁶ (numeralul este nearticulat, iar substantivul *zi* își schimbă, numai în acest context, terminația) ne îndreptătesc să vedem în {*dōyza*} (și în variantele lui fonetice) un singur cuvânt¹⁷ (devenit, pentru unii vorbitori, neanalizabil, după cum atestă secvența *a dōdōza zî*, înregistrată în 1972, de la o informatoare din Botuș, comuna Fundu-Moldovei, jud. Suceava). În această situație, ar fi logic ca și articolul *a* să fie alipit acestui *a d v e r b*, cu care nu mai poate contracta relații sintactice; adverbul moldovenesc *adouza* corespunde întocmai, ca sens și funcție, bănățeanului *mînezi*¹⁸.

1.3. Efectele segmentării variabile a fluxului sonor în cuvinte se pot răsfringe și asupra imaginii structurii morfologice a graiului.

În răspunsurile la partea morfologică a chestionarului, toți anchetatorii pentru NALR — *Muntenia și Dobrogea*¹⁹ au notat, la conjunctivul perfect, forma {*so*} *fi* (cîntat, tușit etc.), înregistrată, dealtfel, și

¹³ Nr. 233 în chestionarul ALR, nr. 635 în chestionarul NALR.

¹⁴ Cf. TDRG, s.v. *doilea*; „Die Folge a dōña oāră •das zweite Mal• lautet LV. meist *a dōzōrā*, auch *a dōbārā*, *a dōtrā*, *a dōārā*”; cf. și felul în care E. Petrovici a notat majoritatea răspunsurilor de pe harta nr. 1786, „a doua oară”, în ALR II s.n., vol. VI, precum și derivatul [mamă] *adōardā*, atestat în NALR-Olt.

¹⁵ Cf. TDRG, s.v. *doilea*.

¹⁶ Situația este identică pentru formația, cu mult mai rar folosită, *a trîiza*, cf. *Texte dialectale*, publicate, sub redacția lui R. Ia. Udler, de A. N. Dumbrăveanu și E. N. Constantinovici, vol. II, partea I. Supliment la *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), Chișinău, 1971, p. 95.

¹⁷ E. Petrovici, în ALRT *passim*, II și scrie ca atare; la fel V. Șandru, în BL, I, 1933, p. 99/15 și TDRG, loc. cit.; cf. însă ALRT, 179/28: *a dōa-đa*, cu numeralul articulat.

¹⁸ Vezi DLR, s.v.

¹⁹ Nu ne-am propus, aici, stabilirea ariei geografice a fenomenului.

în texte. Următoarele motive ne împiedică să considerăm acest *o* drept pronume personal feminin în acuzativ :

a) în majoritatea cazurilor, anchetatorii au evitat, în mod consecvent, formularea întrebării în așa fel încît ea să conțină un obiect direct ;

b) particularitatea menționată apare și în conjugarea verbelor intransitive (am găsit, de exemplu, 27 de atestări pentru {so} *fi tușit* ; {so} *ji fost a doua zi*, TDM III, 1094/4) ;

c) {so} precedă un verb tranzitiv al cărui obiect direct, exprimat în enunț, nu poate fi pronominalizat prin *o* :

— *vecinul {so} fi cheltuit două mii, n-a cheltuit mai mult* (comuna Crevedia, jud. Ilfov) ;

d) obiectul indirect pronominal este plasat după *o* :

— *și [pe] care [copii] i-apuca nu mai scăpa // ori {so}-i fi făcut de ce... //*, TDM III, 424/15–16.

Pe de altă parte, interpretarea secvenței {so} ca o variantă fonetică a conjuncției *să*, specializată, într-o arie limitată, la rolul de marcă a conjunctivului perfect, este contrazisă de exemplele următoare, culese din aceeași zonă :

— *să n-o fi tușit* (Grindu, jud. Ialomița ; material NALR) ;

— *primăvara urzici să le-o fi dat* (Crevedia, jud. Ilfov) ;

— *și pe sus să ne-o fi dus [pe noi] / și tot se rupea [roaba] //*, TDM III, 423/25.

Valoarea semantică și funcția sintactică a acestui *o* nu reies din context.

Prelucrarea întregului material NALR va oferi, poate, soluții la această dilemă pe care ne mulțumim, pentru moment, s-o semnalăm.

2. Simplificarea grupurilor consonantice apărute în fonetică sintactică are drept urmare, în mod frecvent, dispariția lui *-t* de la participii trecute²⁰. Acest fenomen poate duce la apariția unor omonimii la nivelul enunțului²¹, a căror soluționare nu mai afectează inventarul lexical al graiului²², ci — prin intermediul structurii morfo-sintactice a enunțului — inventarul de construcții sintactice.

În exemplele :

— *punea o copaie mare / d-aste* $\left\{ \begin{array}{l} \text{dă spălă_cum} \\ \text{dă spălă cum} \end{array} \right\}$ *să spun*, TDM III, 422/8 ;

— *că se puneă patru tînjăli* $\left\{ \begin{array}{l} \text{dă cără_păili} \\ \text{dă cără păili} \end{array} \right\}$, TDM III, 107/18,

secvențele sonore {dă spălă} și {dă cără} pot fi interpretate fie ca supin cu funcție atributivă („d-astea de spălat cum să spun”, „tînjeli de cărat paiele”), fie ca *de* (conjuncție) + verb la indicativ imperfect — realizare a subordonatei atributive considerată specifică graiurilor munte-nești²³.

²⁰ Cf. M. Sala, *op. cit.*, p. 234 ; E. Petrovici, *op. cit.* p. 58 ; S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 180.

²¹ M. Sala, *op. cit.*, p. 236, citează numeroase asemenea exemple din ALRT.

²² Cf. *supra*, 1.1.

²³ Cf. N. Drăganu, *Conjuncțiile de și dacă* (Un capitol de sintaxă românească), în DR, III, 1922–1923, p. 268–269.

3. Utilizarea în transcrierea fonetică a semnului de legătură /_/, care „atrage de fapt atenția cititorului că între sunetul final al unui cuvânt și cel inițial al cuvintului următor s-a produs o acomodare sau o asimilare obișnuită în interiorul cuvintului”²⁴, obligă pe dialectolog să distingă între formele conjuncte²⁵, rezultate prin fonetică sintactică (și având un caracter popular), și formele absolute omonime, cu statut de fenomen dialectal.

3.1. Dispariția consoanei finale a participiului din formele de perfect compus al indicativului, obișnuită înaintea unui cuvânt cu inițială consonantică, a fost observată, uneori, și înaintea unei vocale (sau semi-vocale):

— *am avu_ o fărîmă de magazii-aiîca*, TDM II, 697/17;

— *mî-a da_op_pogoân? de pămînt*, TDM II, 625/12;

— *a_ lăsă_ uoîle*, TDM III, 448/12;

— „și voi _e-as_ făcú?” „am fugit” // TDM III, 448/18–19.

De la informatoarea citată în TDM III, am notat, în conversație, secvențele *a astupă ușa* și *m-am cîrtă odată cu_ ea*²⁶.

Participiile menționate reprezintă, probabil, gramaticalizarea formelor — foarte frecvente — apărute în *sandhi*²⁷. Oricare ar fi explicația fenomenului, legarea acestor forme de cuvintul următor prin semnul grafic /_/ (avînd valoarea specificată mai sus) nu se justifică. Seridică însă întrebarea: prezența într-un grai sau, mai restrîns chiar, într-un idiolect a acestor participii cu finală vocalică în poziție absolută permite oare notarea ‘detașată’, fără /_/, a tuturor participiilor cu finală vocalică? Răspunsul afirmativ implică recunoașterea unei particularități morfologice dialectale, a cărei existență, chiar într-un stadiu incipient, poate fi dovedită numai pe baza studierii atente a distribuției și a randamentului funcțional al acestei inovații.

3.2. Tot în fonetică sintactică, și anume înaintea unei inițiale consonantice, consoanele finale (în special *-r*, *-m*, *-n*) pot pierde pe ‘pseudo-*-i* final’²⁸:

— *era pătur_ di colo pînă colo* //, TDM III, 411/14;

— *uămen_ mai mulți*, TDM III, 106/19;

— *nu-m_ plăce*, TDM III, 666/7.

În unele graiuri, aceste forme au fost însă înregistrate și izolate de context, ca răspuns în anchetele pentru atlase (cf. ALR II s.n., vol. II, h. 394; vol. V, h. 1395, 1396), sau în contexte care nu pot explica fenomenul durificării finalei (precedind o pauză sau o vocală):

— *îl făceam așa șîri / stôgur / și-ncepeam la urmă să... treierăm*, TDM III, 106/18;

— *spălătur_ dă la vase / grăsimur astea-i place foarte mult* [porcului], TDM III, 165/5;

²⁴ ALRT, p. V.

²⁵ Am adoptat terminologia utilizată de E. Petrovici în FD, III, 1961, p. 57.

²⁶ Cadre didactice de la școala din localitate (Crevedia, jud. Ilfov) ne-au semnalat această pronunțare la elevi.

²⁷ Cf. Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 181, despre dispariția lui *-c* din sufixul *-esc* în megle- noromână și istroromână.

²⁸ Cf. E. Petrovici, *op. cit.*, p. 59; M. Sala, *op. cit.*, p. 235–236.

— la fo... patru **lan** a primit-o, TDM III, 191/26;

— **adă-m** aici ~~um~~ chil de vin / adu-**m** sifon, TDM III, 665/1.

Și în acest caz, utilizarea în notație a legăturii /_/_/ ar trebui condiționată de o cunoaștere aprofundată a morfologiei graiului respectiv. În practică, o parte dintre colaboratorii volumelor de texte dialectale publicate de Centrul de cercetări fonetice și dialectale s-au ghidat, în această chestiune, exclusiv după impresia auditivă, distingînd grafic secvențele continue de cele discontinue, în timp ce alții au notat de preferință finale dure urmate de pauză, considerîndu-le elemente de sistem. În mod analog a fost interpretată existența, relativ frecventă în Muntenia, a lui *e*- fără preiotare, atestat atît după o consoană finală, cu care, în vorbire, formează o singură silabă (exemplu: *cînd_ei învia*, TDM III, 119/19), cit și după vocale (ex.: *nu prea e*, TDM III, 168/7).

4. O ultimă chestiune pe care o semnalăm (fără a discuta toate situațiile particulare) este aceea a dificultăților de grafie suscitată de grupurile de cuvinte în care *a m b e l e* *s u n e t e* (de obicei, vocale) aflate în contact — finala celui dintîi și inițiala celui de al doilea — se modifică.

M. Sala ²⁹ citează un mare număr de exemple (extrase din ALRT) oglîndind faze succesive ale evoluției: hiat > diftong > diftong cu acomodarea vocalei la timbrul semivocalei > eliziunea semivocalei. Completăm lista cu un fenomen curent în graiurile muntenesti ³⁰, manifestat în sintagme de tipul: subst. masc. articulat + pron. demonstrativ (sau articol adjectival): *băgătu-ă! mare* (TDM III, 3/8) → *băgătu-ôsta* (TDM III, 666/4) → *capu-ôla* (TDM III, 286/11) → *băiețel^u-ôla* (TDM III, 410/27) → *ân-ôstîlaltu* (TDM III, 607/17).

Fazele intermediare atestate justifică grafia (consecvent adoptată în TDM ³¹) de tipul *ân-ôstîlaltu*; sunetul *o* din secvențele de acest fel poate fi însă interpretat și ca o reducere a diftongului *uă* și, ca atare, el 'ține', în aceeași măsură, de primul, ca și de al doilea cuvînt.

Nu întotdeauna, sunetul nou, apărut la limita a două cuvinte, poate fi atribuit în mod plauzibil unuia dintre acestea. În aromână ³², caracterizată printr-un debit verbal rapid, *-u* final este adesea în contact cu *a*- protetic. Evoluția diftongului rezultat la *o* este atestată încă din secolul al XVIII-lea, la Daniil Moscopoleanul. Secvența *λοφ-σσηνε*, notată de Daniil ³³ în *scriptio continua*, reprezintă contragerea sintagmei *l'u arșine* „îi e rușine”; transcrierea lui Papahagi ³⁴, *l'-o-rșine*, sugerează faptul că *o* nu aparține nici unuia din cei doi termeni — cînd, de fapt, el ține de amîndoi. Graiurile aromânești contemporane oferă numeroase exemple de acest fel.

²⁹ *Op. cit.*, p. 225—227.

³⁰ Deși M. Sala, în *op. cit.*, p. 226, îl citează ca pe un caz particular.

³¹ Din exemplele citate de Sala, p. 225 *passim*, reiese că notația din ALRT este puțin consecventă; cf. *acól-om stat*, *s-ôpucăt*, dar *o prîndê*, *s-o-dunăt*.

³² Exemplele, ca și explicația lor, ni le-a comunicat colegul Nicolae Saramandu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

³³ Vezi *Das Lexikon Tetraglosson des Daniil Moschopolitis*. Neu ediert von J. Kristophson, în „Zeitschrift für Balkanologie”, X, 1974, nr. 1, p. 80/959.

³⁴ P. 175, apud *ibidem*.

5. Concluzii.

5.1. Luind în discuție cîteva situații particulare, ivite în procesul transcrierii fonetice a materialului dialectal, am urmărit să demonstrăm faptul că, uneori, simpla identificare a sunetelor vorbirii și a nuanțelor lor se dovedește insuficientă; dialectologul se vede obligat să procedeze, încă înaintea transpunerii sunetelor în semne grafice, la o analiză lingvistică și să opteze pentru una din mai multe interpretări posibile³⁵.

5.2. Dificultățile semnalate sînt legate fie de segmentarea continuului sonor în unități lexicale discrete — cercetătorul trebuie, în acest caz, să le determine numărul (vezi sub 1.) sau limitele (vezi sub 2. și 4.) —, fie de stabilirea prezenței sau a absenței unor fenomene de *sandhi* (vezi sub 3.).

Situațiile care solicită participarea 'filtrului interpretativ' al dialectologului încă din faza transcrierii materialului pot fi rezultatul unei contradicții dintre principiul notației strict fonetice și o anumită tradiție etimologizantă, în virtutea căreia unitățile lexicale dialectale trebuie corelate cu corespondentele lor literare (vezi discuțiile de sub 1.1.2., 1.2.2., 1.2.3. și 4.).

5.3. Opțiunea pentru una din soluțiile grafice posibile trebuie să țină seama de particularitățile lingvistice ale subcodului local dat. Pe de altă parte, soluția adoptată influențează imaginea pe care un cercetător și-o face, pe baza materialului, despre structura morfonologică, sintactică și lexicală a graiului respectiv. Ieșirea din acest cerc vicios este posibilă numai cu condiția specificării detaliate a normelor grafice urmate³⁶, norme care funcționează ca o ipoteză de lucru³⁷.

5.4. Comentate, aici, din unghiul metodologiei transcrierii fonetice, exemplele prezentate de noi pot servi ca punct de plecare pentru cercetări asupra unor probleme de lingvistică generală ca omonimia la nivel sintagmatic (condiții de apariție, tolerabilitate, soluționare), rolul foneticii sintactice în inovația lingvistică sau coexistența, în același sistem, a inovației cu tradiția.

Mai 1975

*Institutul de cercetări etnologice și dialectologice
București, str. Nikos Beloiannis, 25*

³⁵ Cf. K. Jaberg und J. Jud, *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument. Kritische Grundlegung und Einführung in den Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Halle (Saale), 1928, p. 202—207.

³⁶ Cf. Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier”*. I. Textele. *Sintază*, București, 1973, p. XXVI—XXIX.

³⁷ Cf. K. Jaberg und J. Jud, *op. cit.*, p. 207.

ÎN LEGĂTURĂ CU TEORIA EXPANSIUNII A LUI A. MARTINET (I)

DE
VIOREL HODIȘ

Ocupîndu-se de procesul constituirii mesajelor, André Martinet consideră că mecanismul dezvoltării acestora îl constituie *expansiunea*:

„Numim *expansiune* orice element adăugat unui enunț care nu modifică raporturile reciproce și funcția elementelor preexistente. Dacă enunțul [primar, n.n., V.H.] constă dintr-un monem¹ predicativ izolat, orice adăugare a altor moneme care nu modifică caracterul predicativ al monemului primitiv reprezintă o expansiune a predicatului inițial; [...] pornind de la enunțul românesc *mergi!* obținem prin expansiune *mergi repede!* cu un monem autonom, *mergi să-l cauți* cu o sintagmă dependentă cu bază predicativă, *mergi la vecină!* cu o sintagmă autonomă, *mergi repede să-l cauți la vecină!* cu trei din aceste elemente reunite. Într-un anumit sens, putem spune, deci, că totul într-un enunț poate fi considerat ca expansiune a monemului predicativ [...]”².

Constatăm, dincolo de terminologia autorului, mai mult sau mai puțin personală, că expansiune este numită orice dezvoltare, sporire a mesajului cu unități lingvistice subordonate unui element regent preexistent. Mai precis, după o definiție mai scurtă a autorului citat, expansiune este „tot ceea ce nu e indispensabil”, considerînd indispensabil doar predicatul și „subiectul acolo unde există”³. Ajungem astfel la concepția tradiționalistă a clasificării unităților sintactice în principale (subiectul și predicatul) și secundare (celelalte toate), părțile secundare urmînd a fi considerate expansiuni ale celor principale sau ale altor părți de propoziție secundare.

„Este bine ca de la început să distingem între două tipuri de expansiune: expansiunea prin *coordonare* și expansiunea prin *subordonare* [s.n., V.H.]”⁴.

Cît privește augmentarea mesajelor prin subordonare, asupra căreia s-a teoretizat și exemplificat pînă aici, termenul *expansiune* ni se pare impropriu, inadecvat, cîtă vreme expansiunea predicatului, spre

¹ Prin *monem* A. Martinet denumeste, aici, părțile de propoziție din sintaxa tradițională. Pentru teoria integrală asupra monemului, vezi A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970, p. 135–168.

² *Ibidem*, p. 168–169.

³ *Ibidem*, p. 169.

⁴ *Ibidem*.

exemplu, nu este de aceeași natură sintactică — cum ar fi firesc —, adică tot predicativă, ci... completivă sau circumstanțială (pentru „expansiunea atributivă” autorul citat nu dă exemple). Nu aceeași rezervă se poate formula cind este vorba despre celălalt tip de dezvoltare a mesajului — prin coordonare.

„Avem a face cu expansiunea prin *coordonare* [s.a.] cind funcția [sintactică, n.n., V.H.] elementului adăugat este identică cu aceea a unui element preexistent în același cadru, astfel încît am regăsi structura [sintactică, n.n., V.H.] enunțului primitiv dacă am suprima elementul preexistent (și marca eventuală a coordonării) și dacă nu am lăsa să subziste decît elementul adăugat: fie enunțul *el vinde mobile*, va exista expansiune prin coordonare dacă după *vinde* se adaugă *cumpără*, precedat de [...] și, care marchează un anumit tip de coordonare; rezultatul va fi: *el vinde și cumpără mobile*, în care *cumpără* are exact același rol [sintactic, n.n., V.H.] ca *vinde*, adică rol predicativ, și în același cadru, adică în aceleași raporturi cu celelalte elemente ale enunțului [...]. Expansiunea prin coordonare poate afecta oricare din unitățile luate în considerare pînă aici [...]: *astăzi și mîine, roșu și negru, bărbat și femeie* [...]”⁵. Regăsim aici una dintre ideile îndrăgite ale autorului privitoare la unitățile coordonate, fenomen sintactic de care s-a ocupat în mai multe lucrări:

„[...] la coordination est le procédé qui permet de faire figurer dans un même énoncé deux segments linguistiques de fonctions ou de statut identique [...]”⁶, idee ce revine și în prestigiosul „*Le langage*, volume publié sous la direction d'André Martinet”, Paris, 1969, volum în care, în loc de „funcții identice”, se utilizează formula „les fonctions équivalentes”⁷, termen central, cum se va vedea, în această dezbatere privind fenomenul coordonării.

Expansiunea prin coordonare ni se pare mai bine construită ca teorie, avînd și meritul că din punct de vedere terminologic nu încap rezerve, expansiunea predicatului (respectiv a unei propoziții) este de natură predicativă (propoziție), expansiunea complementului este completivă, a atributului, atributivă etc. A. Martinet prinde aici prin termenul *expansion* ceea ce matematica și — după ea — lingvistica matematică numesc *funcție recursivă*. Recursivitatea limbii (ca și aceea a oricărui cod) constă tocmai în caracterul nelimitat (teoretic) de aplicabilitate a unor reguli limitate ca număr. Utilizînd aceeași regulă, același algoritm, spre exemplu regula coordonării, poți să amplifici orice membru al enunțului la infinit (teoretic); practic, acestui proces i se impune o limită din cauza caracterului finit al locvacității și, în egală măsură, al receptabilității locutorului și, respectiv, a interlocutorului. Este aici, credem, și un ecou al sintaxei tradiționale, care vorbește despre unitățile coordonate „care stau pe același plan”⁸, expresia „același plan” însemnînd, după opinia noastră, și „construite recursiv”, adică prin reapli-

⁵ *Ibidem*, p. 169—170.

⁶ *Idem*, *La linguistique synchronique. Études et recherches*, Paris, P.U.F., 1968, p. 226.

⁷ Vezi *Le langage*, Paris, 1969, *passim*.

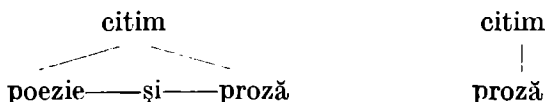
⁸ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a II-a revăzută și adăugită, București, 1963, p. 240.

care a aceleiași reguli, avînd în consecință aceleași funcții sintactice sau funcții echivalente.

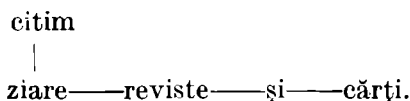
Privită din aceste puncte de vedere, teoria lui A. Martinet, în afara noutății terminologice, nu aduce, după părerea noastră, decît puține contribuții esențiale, originale, față de celelalte orientări în studiul gramaticii. S-ar putea cita, astfel, ca originală ideea lui A. Martinet de a introduce criteriul relației de echivalență în definirea expansiunii prin coordonare, criteriu care scoate în evidență mai pregnant ceea ce este esențial în relația de coordonare și prin ce anume se deosebește aceasta de subordonare. Din păcate, însă, autorul nu-și duce mînoasa idee pînă la capăt, mulțumindu-se să afirme doar, să deschidă o perspectivă.

Din această perspectivă, a cercetării expansiunii prin coordonare ca relație de echivalență, ne propunem să facem cîteva sumare aprecieri în continuare :

1. Termenii coordonați, obținuți prin expansiunea de tip coordonativ, sînt investiți cu *funcții sintactice echivalente*, adică de aceeași valoare, de aceeași natură sintactică, „astfel încît am regăsi structura [și funcția sintactică a] enunțului primitiv dacă am suprima elementul pre-existent [...] și dacă nu am lăsa să subziste decît elementul adăugat”⁹ :

Această precizare a lui A. Martinet este necesară și binevenită, în contra părerii acelor care consideră că dintr-un lanț de elemente coordonate numai primul ar fi angajat în relația de subordonare față de termenul regent și, în consecință, numai acesta ar fi investit cu o funcție sintactică provenită din relația de subordonare, celelalte elemente, expansiunea propriu-zisă, nemaiaivînd decît funcția sintactică de coordonate ale primului¹⁰, conform structurării :

După o asemenea optică, suprimarea primului termen subordonat, care, singurul, îl face joncțiunea între lanțul realizat prin coordonare și cel realizat prin subordonare, ar trebui să ducă la dizolvarea respectivei fraze ; or, realitatea lingvistică — aici de partea lui A. Martinet — este alta : propoziția rămîne corectă chiar suprimîndu-se primul termen coordonat sau primul și al doilea ; altfel spus, chiar păstrîndu-se un singur termen (indiferent de poziția pe care o ocupă în lanțul coordonator), inventarul funcțiilor obținute din sub(supra)ordonare rămîne (subiect—predicat—complement direct). Altceva se pierde, și anume : cu fiecare ter-

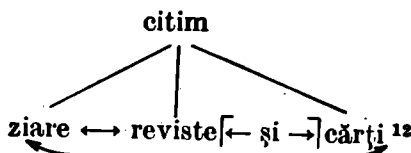
⁹ Vezi A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970, p. 169.

¹⁰ Vezi o opinie originală asupra fenomenului, în D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971 nr. 2, p. 332 : „[...] un al doilea T', coordonat cu un altul, practic nu se subordonează unuia și aceluiași T [...], ci lui T subînțeles ca repetat [...] ; dacă nu-l subînțelegem, atunci al doilea T' nu se subordonează lui T [...], iar calificarea sa de subordonat se explică numai prin coordonarea cu primul ”.

men coordonat suprimat se pierde cite un complement direct, dar fără a dispărea însăși funcția de complement direct din lanțul subordonator cită vreme relația de subordonare se păstrează. De asemenea se mai pierde, cu fiecare termen suprimat, cite o funcție coordonată (noi considerăm calitatea de coordonat drept funcție sintactică, deosebită de cea provenită din subordonare, cum demonstrăm în alt loc¹¹); iar odată cu dispariția penultimului termen din lanț se elimină însăși relația de coordonare. Se mai poate menționa faptul că prin suprimarea cite unui termen din lanțul obținut prin expansiunea de tip coordonativ se pierde cite un obiect al „citirii” (în exemplul concret pe care operăm), obiect care reprezintă un alt referent, distinct față de referenții „reviste” și „cărți”.

2. Considerăm că ar fi necesară și observația că, dacă — așa cum afirmă A. Martinet — toți termenii coordonați sînt echivalenți, aceștia posedă în egală măsură funcția provenită din coordonare, deci toți sînt coordonați între ei. Aceasta este o consecință a simetriei și a tranzitivității, proprietăți ce caracterizează relațiile de echivalență, indiferent de natura fizică a elementelor angajate. (În relațiile: „egal cu...”, „frate cu...”, „coleg cu...”, „paralel cu...” etc. — spre a lua ca termeni de comparație doar citeva concretizări ale relației de echivalență din afara domeniului limbii — toți „partenerii” unor asemenea relații sînt, axiomatice, „egali”, „frați”, „colegi”, „paraleli” etc. cu fiecare dintre ei și cu toți în același timp.)

Astfel, complementele directe (expansiunea de tip coordonativ) din propoziția *citim ziare, reviste și cărți* învederează schema:

Sublinierea aceasta nu ni se pare superfluă cită vreme mai persistă ideea, neconformă realității sintactice desigur, că primul termen al unui lanț de tip coordonare n-ar fi și el coordonat cu următorii, ci numai aceștia (b, c, d etc.) cu primul, că relația de coordonare ar vehicula informația funcțională „coordonat cu...” doar de la dreapta spre stînga, nu și invers, primul termen (*ziare*) rămînînd doar subordonat, în timp ce toți ceilalți (*reviste*, *cărți*) ar fi exclusiv coordonați¹².

3. O consecință a expansiunii prin coordonare, consecință care nu a atras atenția lui A. Martinet, este cea privitoare la *multiplicitatea funcțiilor*. Un anumit membru sintactic realizînd o expansiune prin coordonare ajunge la multiplicitatea respectivei funcții subordonate; astfel, în exemplul mai sus citat, *ziare—reviste—cărți* sînt considerate indeobște un complement direct multiplu¹⁴.

¹¹ Vezi studiul nostru *Dintr-un vîitor lexicon de terminologie sintactică: funcția*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Philologia, XXI, 1976, p. 32–42.

¹² Prin semnele $\longleftrightarrow$ dorim să sugerăm că informația sintactică „coordonat cu...” este multidirecțională și vehiculată în ambele sensuri ale unei direcții.

¹³ A se vedea *supra*, 1.

¹⁴ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 85 și D. D. Drașoveanu, *op. cit.*, p. 325.

Facem aici observația că nu același lucru se întâmplă cu expansiunea prin subordonare, procedeu prin care, cum am văzut mai sus (exprimându-ne rezerva în ce privește termenul), expansiunea unei anumite funcțiuni sintactice nu multiplică respectiva funcție, ci duce la alte investiții sintactice, ceea ce constituie punctul vulnerabil, după părerea noastră, al teoriei expansiunii prin subordonare. Am putea formula, credem, astfel această observație : un proces de expansiune trebuie, în mod firesc, să ducă la consecința multiplicității respectivei funcțiuni sintactice și credem că nu greșim afirmând că augmentarea unui text care nu duce la multiplicitate nu și-ar merita numele de expansiune.

4. Exploatănd pînă la capăt considerațiile anterioare, sugerate sau nesugerate de A. Martinet, realitatea lingvistică ne obligă să constatăm că din orizontalitatea expansiunii prin coordonare și din verticalitatea lanțului realizat prin subordonare, relații întemeindu-se pe unii și aceiași termeni, se ivește consecința *cumulului de funcțiuni sintactice*, în sensul că „peste” funcțiunea obținută în virtutea subordonării față de un anumit regent fiecare termen va mai primi și o funcție sintactică provenită din relația de coordonare¹⁵. Astfel, în exemplul nostru, *ziare—reviste—cărți*, fiecare unitate va îmbina următoarele două funcțiuni sintactice :
— complement direct (funcție provenită din subordonare);
— coordonat copulativ (funcție provenită din expansiunea prin coordonare)¹⁶.

Explorînd perspectiva deschisă de A. Martinet, mai constatăm că cele două tipuri de expansiuni, respectiv cele două relații sintactice, sînt diferite, opuse chiar, și din alte multe puncte de vedere :

5. După cum afirmă A. Martinet, subordonarea cunoaște expansiunea unui termen (spre exemplu predicatul) prin alți termeni sintactici (complemente), adică prin unități neechivalente gramaticale. Mai precis, putem face mențiunea — inexistentă în textul lui A. Martinet — că într-o relație de subordonare neechivalența termenilor merge pînă acolo încît regentul este considerat la valoarea sa *morfologică*, indiferent de funcțiunea sintactică realizată, în timp ce subordonatul este întotdeauna considerat în *rolul său sintactic*, indiferent prin ce valoare morfologică este concretizat. Spre exemplu, în propoziția analizată mai sus, *citim* își actualizează exclusiv valențele sale morfologice (verb, tranzitiv etc.), în timp ce subordonații săi sînt cotați la funcțiunea lor sintactică impusă de regent (complemente directe).

Aici își au sorgintea definițiile termenilor (și funcțiilor) subordonați (subordonate) :

- complementele : părți de propoziție subordonate, care determină verbe, adverbe, adjective, interjecții ;
- attributele : părți de propoziție subordonate, care determină substantive, pronume, alte substitute de substantive ;

¹⁵ Fac excepție, în conformitate cu sintaxa tradițională, părțile de vorbire fără funcțiuni sintactice (articole, prepoziții, conjuncții).

¹⁶ Vezi în extensiune problema cumulului de funcțiuni sintactice în studiul nostru mai sus citat, p. 37, 39, 41.

— elementul predicativ suplimentar (în măsura în care se poate vorbi de o specie sintactică distinctă, dublu subordonată): partea de propoziție care determină un nume și un verb ¹⁷.

Spre deosebire de expansiunea de tip subordonativ, cea realizată prin coordonare presupune, cum s-a văzut mai sus, termeni ce își actualizează valoarea sintactică, omogenă, în ciuda valorilor morfologice, care pot fi fluctuante; în propoziția *merg cu tine, cu președintele și cu încă trei dintre cooperatori*, cele trei circumstanțiale sociative (*cu tine—cu președintele—cu trei*) își actualizează valori morfologice eterogene (pronume—substantiv—numeral).

Chiar și în așa-numita falsă coordonare ¹⁸, funcția sintactică de coordonare au toți termenii în egală măsură, sint, adică, echivalenți, deși funcțiile sintactice provenite din subordonare sint diferite: „*Altădată și alții* [...] ar fi căutat un făgădău bun” ¹⁹. „[...] *niciodată și cu nici un preț* n-a vrut să le vîndă” ²⁰.

6. Mergînd pe linia deosebirilor frapante înregistrate între cele două tipuri de expansiuni (respectiv de relații sintactice), se mai poate observa că relația de subordonare este *binară*, în timp ce coordonarea este *plurală*, adică se poate realiza și între mai mult decît doi termeni (numărul lor fiind teoretic infinit), ca expresie a tranzitivității coordonării, fenomenalizare a echivalenței ²¹.

Subordonarea este obligatoriu binară, în virtutea caracterului netranzitiv al acesteia, fenomenalizare a relației de dependență. Chiar avînd mai mulți termeni într-un lanț realizat prin subordonare, ca în *obiectivul educației politice*:

obiectivul (a)

↑

educației (b)

↑

politice (c),

vom putea constata că subordonarea se va realiza de fiecare dată exclusiv între doi membri:

a ← b : *obiectivul educației*

b ← c : *educației politice*.

Nicidecum, însă, nu vom putea considera realizată relația:

a ← c : **obiectivul politice* ²², din cauză că relația de subordonare, fiind netranzitivă, nu permite „tranziția” informației de „termen subordonat” peste un altul, intermediar.

Îmbinările de subordonare sint, cum spuneam, cupluri organizate întotdeauna binar. Realizează o aparentă excepție construcțiile cu ele-

¹⁷ Vezi o bibliografie a problemei și comentarii în studiul nostru *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*, în LR, XVI, 1967, nr. 6, p. 485–489 și LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 139–145.

¹⁸ Vezi Em. Vasilii [și] Sanda Golopenția Eretescu, *Sintaxa transformasională a limbii române*, București, 1969, p. 161.

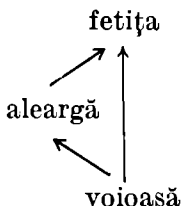
¹⁹ Exemplu din *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 212.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Despre coordonare ca relație de echivalență, vezi mai pe larg studiul nostru *Coordonarea — relație de echivalență*, în „Buletin științific”, seria A, Filologie, Pedagogie, Marxism-Leninism, vol. IV, Baia Mare, 1972, p. 74–82.

²² Vezi exemplul și comentariul în studiul nostru *Natura sintactică a relației apozitive. Coordonarea și relația apozitivă în opoziție cu subordonarea*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 307–308.

ment predicativ suplimentar, respectiv cu unele din așa-numitele macrostructuri sau structuri ternare. Excepție aparentă, considerăm noi, pentru că și aici — spre exemplu în *fetița aleargă voioasă*²³ — relațiile de subordonare sint binare; specificitatea fenomenului constă în faptul că un anumit termen sintactic (*voioasă*), în loc să aducă o singură determinare, față de un singur regent, aduce (sau unii presupun aceasta) două determinări — tot binare, considerăm noi — față de doi termeni regenți distincți, unul nume, celălalt verb²⁴:

Problema fiind încă în discuție, nu ne putem institui în posesori ai unei concluzii definitive; cercetările viitoare vor aduce, sperăm, un argument în plus în favoarea tezei ce-o ilustrăm aici.

7. Din punctul de vedere al direcțiilor și sensurilor de vehiculare a informației sintactice pe care tipul de relație o conferă „partenerilor” — problemă nementionată în textele lui A. Martinet —, vom putea constata, în final, că subordonarea vehiculează informațiile „termen subordonat” (cu subvalorile „complement”, „atribut” etc.) doar de la termenul regent spre termenul (sau termenii) din subordine, nu și invers; astfel, în *citim ziare, reviste și cărți*, regentul *citim* impune fiecărui subordonat (din lanțul coordonat) sensurile sintactice „subordonat complement direct”, dar invers, nu! Spunem, astfel, că sensurile și valorile sintactice în relația de subordonare se vehiculează *unidirecțional* și într-un *singur sens*, doar de la regent la subordonat (subordonați).

Altfel stau lucrurile în coordonare (respectiv în expansiunea prin coordonare): reluind o idee abia atinsă (*supra*, 2.), trebuie să precizăm că aici informația sintactică „termen coordonat” (cu subvalorile: „copulativ”, „disjunctiv”²⁵) este vehiculată *bidirecțional* (respectiv *multi-direcțional*) și în ambele sensuri, de la fiecare membru al relației (expansiunii) spre toți coordonații săi, și invers. O dovadă în acest sens ne-o oferă proprietatea numită tranzitivitate, ce caracterizează, cum prefiguram *supra*, 2., relația de echivalență indiferent de natura fizică concretă a obiectelor angajate în relație: dacă un element *a* (sau obiect, luat în sens abstract) se află în relația *R* cu elementul *b* și acesta în aceeași relație *R* cu elementul *c*, atunci și *a* se va afla în relația *R* cu *c*. În termenii sintaxei tradiționale: dacă un complement *a* (în textul nostru: *ziare*) este în relație de coordonare cu complementul *b* (*cărți*) și acesta în aceeași relație (de coordonare) cu complementul *c* (*reviste*), atunci —

²³ Exemplu citat după Silvia Niță, *Predicatul circumstanțial*, în LR, VII, 1958, nr. 4, p. 95.

²⁴ Pentru opinia simplei subordonări a elementului predicativ suplimentar, vezi D. D. Drășoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 235–242 și idem, *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 256–277.

²⁵ A se vedea rezervele formulate în legătură cu coordonarea adversativă și cea concluzivă în studiul nostru *Coordonarea — relație de echivalență*, citat *supra* (nota 21), p. 81.

în virtutea tranzitivității — vom afirma existența relației (de coordonare) și între complementele *a* și *c* ²⁶.

Toate aceste trei (sau mai multe) direcții ale relației de coordonare trebuie, firește, văzute ca valabile și în sens invers, „deoarece ele vehiculează coordonarea simultan în ambele sensuri” ²⁷.

Ajunși la capătul acestor considerații, drept concluzii precizăm că :

— A. Martinet pornește de la faptele cîștigate de gramatica tradițională, dar și de la unele informații furnizate de noile orientări în lingvistică, contopindu-le într-o teorie a dezvoltării mesajului, numită *expansiune*. Fără a aduce remarcabile contribuții originale — ne referim doar la fenomenul sintactic luat în discuție —, A. Martinet *afirmă caracterul de relație de echivalență al expansiunii prin coordonare*, fapt important, și sugerează caracteristicile coordonării ca ilustrare lingvistică a relației de echivalență, precum și opozițiile esențiale ale acesteia față de așa-numita expansiune prin subordonare.

— Caracteristicile coordonării ca relație de echivalență sînt următoarele : *unitățile sintactice* din lanțul coordonator (provenit din expansiunea prin coordonare) *sînt echivalente* din punctul de vedere al valorii lor sintactice ; din imbinarea în aceiași termeni a unor funcții sintactice provenite din subordonare cu altele, provenite din coordonare, se ajunge la *consecința cumulului de funcțiuni* sintactice ; în expansiunea prin coordonare *caracterul de unicitate al unei funcții* sintactice se realizează prin *multiplicitatea* acesteia.

— Opozițiile caracteristice ale coordonării față de subordonare sînt — în virtutea criteriului echivalenței — următoarele : în timp ce subordonarea presupune *termeni neechivalenți* sintactic, toți termenii coordonați învederează *echivalența funcțiilor* lor ; subordonarea este o *relație binară*, coordonarea este (sau poate fi, adică este virtual) una *plurală* ; din punctul de vedere al direcțiilor și sensurilor de vehiculare a informației sintactice, avem de-a face cu o mișcare *unidirecțională* și *într-un singur sens* în subordonare, și anume de la termenul regent către cel subordonat, în timp ce în coordonare aceasta este *bi(multi)direcțională* și *în ambele sensuri*, adică de la termenul prim spre cel de-al doilea (al treilea etc.) și viceversa.

— Expansiunea prin coordonare este mai productivă decît cea zisă prin subordonare.

— Posibilitatea amplificării unui termen sintactic prin expansiune este teoretic infinită, dar practic limitată de faptul că puterea de construcție, ceea ce în alte orientări lingvistice se numește performanță, a autorului mesajului (locutorului), cit și cea de receptare a destinatarului (interlocutorului) sînt finite ²⁸.

Decembrie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

²⁶ Vezi demonstrația mai pe larg, însoțită de o bibliografie a problemei, în studiul nostru *Natura sintactică a relației opozitive. Coordonarea și relația pozitivă în opoziție cu subordonarea*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 302—317.

²⁷ *Ibidem*, p. 306.

²⁸ Idei din acest studiu au constituit obiectul unei comunicări ținute în decembrie 1975 la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca.

CORESII, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*. Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, 779 p.

Filologia românească înregistrează un nou succes prin apariția, în condiții editoriale excelente, a unuia dintre cele mai importante texte coresiene, *Psaltirea slavo-română* din 1577 (CP) în comparație cu *Psaltirea românească* (CP₁) din 1570 și cu *Psaltirea slavo-română* din 1589 (CP₂). Ediția de față, cuprinzând o introducere bogată, textul Psaltirilor și un indice exhaustiv, este rezultatul strădaniilor de ani ale Stelei Toma. Editarea — cărcia i se datorește și stabilirea textului și elaborarea indicelui din *Istoria hieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir (Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973) — face parte din grupul de cercetători format și îndrumat, încă din anii studenției, de regretatul profesor J. Byck, căruia, dealtfel, îi este dedicată ediția în discuție.

Nu este prima dată când se editează textul psaltirilor coresiene: prima ediție a *Psaltirii* din 1577 îi aparține lui Hasdeu (1881), iar I. A. Candrea a avut-o în vedere în ediția *Psaltirii Scheiene* (1916). O cercetare atentă, ca cea întreprinsă de Stela Toma în lucrarea de față, scoate la iveală (vezi *Introducere*, p. 5—6), o serie de carențe în transcrierea lui Hasdeu a textului *Psaltirii*: omisiuni, cuvinte în plus, lecțiuni eronate, forme gramaticale înțelese greșit; câteva exemple: *căciu datu* pentru *că ciudatu* (ps. 8/2), *miinilor sale* pentru *miinile sale* (ps. 124/3), *topise* pentru *topi-se* (ps. 74/3). În ediția sa, după cum se știe, I. A. Candrea prezintă un text reconstituit al *Psaltirii Scheiene*, pe care îl compară cu alte psaltiri, printre care și cele coresiene. Nu întotdeauna însă (vezi *Introducere*, p. 6—7) I. A. Candrea a consemnat variantele prezente în Psaltirile coresiene. Din cele arătate mai sus, se poate deduce că deabia acum, după patru veacuri de la data apariției *Psaltirii slavo-române* din 1577, textul acesta se bucură de o ediție critică realizată conform cu exigențele științifice.

Ediția de față are în vedere, așa cum am mai amintit, trei psaltiri, tipărite într-un răs-timp de 20 de ani:

1) *Psaltirea românească* scoasă de Coresi la Brașov în 1570, prima psaltire tipărită în limba română, apărută din necesitatea ca românii să aibă „cuvintul lui Dumnezeu în limba lor”, după cum declară Coresi în epilogul lucrării sale,

2) *Psaltirea slavo-română* din 1577, una dintre primele scrieri bilingve, apărută pentru a pune la îndemina preoților — care cunoșteau din ce în ce mai puțin slavona — textul Psaltirii în ambele limbi, și

3) *Psaltirea slavo-română* tipărită în 1589 de fiul lui Coresi, Șerban, prezentând o versiune românească îmbunătățită (vezi mai departe observațiile privitoare la *Anează*).

Dintre aceste trei texte, editoarea a luat ca text de bază *Psaltirea slavo-română* din 1577 din două motive: deoarece unul din exemplarele *Psaltirii* din 1577 aflate în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România are pagini mai multe și este mai bine păstrat în raport cu celelalte două ediții și din cauză că, situându-se cronologic între Psaltirile din 1570 și 1589, scoate mai evident în valoare diferențele dintre prima și ultima psaltire coresiană.

Din *Psaltirea slavo-română* sînt cunoscute două exemplare și, cum exemplarul de bază (de la Bistrița) are câteva lacune (vezi tabelul de la p. 12—13), editoarea a trebuit să-l reconstituie cu ajutorul celui de-al doilea exemplar, existent la Biblioteca Academiei. Astfel, ca-tetul 34, în manuscris în exemplarul de la Bistrița, a fost completat — în facsimile — cu paginile corespunzătoare din dublete. Considerăm că ar fi trebuit să se procedeze în aceeași manieră cu paginile deteriorate din exemplarul de la Bistrița — de exemplu 1^v sau 2^r —, ale căror corespondente erau mai bine conservate în dublet.

Ne aflăm în fața unei ediții elaborate după o metodă riguroasă, singura care poate satisface cerințele actuale; punerea în pagină a textului este excelentă: fiecare pagină cuprinde trei porțiuni distincte: în partea superioară a paginii — a) facsimilele textului din 1577 — cu completările menționate — în general clar lizibile (excepțiile nu sînt foarte numeroase: 303^v, 201^v, 146ⁱ, 65^v, 66^r, 49^v) și b) consemnarea diferențelor față de textele din 1570 și 1589, deosebit de prețioase pentru ulterioare cercetări comparative (puținele cazuri în care secțiunea dedicată comparației nu cuprinde nici o indicație — de exemplu p. 4^v — se explică

prin împrejurarea că în CP₁ și CP₂ pagina respectivă lipsește) și, în partea de jos a paginii, c) transcrierea interpretativă a textului românesc din pagina corespunzătoare.

Sistemul de editare folosit prezintă avantajul că prin transcrierea interpretativă se pune textul la îndemâna unui cerc mai larg de cititori, care-i pot face o lectură cursivă, iar prin prezentarea facsimilelor și a notelor comparative se dă specialiștilor — lingviști și filologi — posibilitatea să opereze confruntarea cu originalul și să întreprindă cercetări variate de grafie, de fonetică, de istorie a vocabularului etc. Nu putem decât să ne manifestăm satisfacția că ceea ce preconizăm, în linii mari, în 1972 (vezi SCL, XXIII, nr. 2, p. 202) s-a putut concretiza în ediția de față, care reprezintă un progres în comparație cu toate edițiile de texte vechi elaborate în ultimii 15 ani în țara noastră, datorite, cele mai multe, eforturilor Editurii Academiei Republicii Socialiste România.

Două inovații binevenite a adus Stela Toma în modalitatea de alcătuire a indicelui, lucrat cu multă acribie: a) a indicat, între paranteze drepte, la fiecare cuvânt în parte frecvența lui în text, operație extrem de utilă pentru viitoare studii statistice, și b) a separat numele comune de numele proprii (făcând, uneori, distincțiile necesare, de exemplu între *Hristos* n.pr. și *hristos* „uns”, „ales”). Trebuie, de asemenea, salutată ideea de a diferenția, în indice, cuvintele din textul psaltirii propriu-zise de cuvintele din textul nebiblic al lui Coresi. Din acest ultim punct de vedere este vorba de cele trei rinduri scrise de Coresi la sfârșitul psalmului 76 (vezi p. 323) și de epilog (vezi p. 662). Toate cuvintele cuprinse în aceste două texte de limbă română *curentă* sînt prezentate separat de celelalte cuvinte ale textului *tradus*, prin notarea atestărilor respective cu litere și cu cifre cursive.

Considerăm că în indice sistemul glosării cuvintelor ar fi trebuit extins. Astfel, poate nu ar fi fost inutil ca, pentru cei mai puțin familiarizați cu limba română veche, ca și pentru unii cercetători străini, să se menționeze sensul unor termeni din limba veche, precum *bucina*, *ogodil*, *ogoditor*, *săblaznă*, *zăprăți*, *zăpretire*, *zăstîmpi* sau chiar al unor cuvinte care circulă astăzi, dar în limba veche aveau o altă semnificație, de exemplu *ciudă* „minune”. Uneori, însă, credem că n-ar fi fost necesară glosarea, de exemplu *clătire* „mișcare”, *domn* „stăpîn”, *feri* „păzi”, *lunecare* „cădere” etc. Tot în privința notării sensurilor în indice, considerăm că ar fi fost bine să se indice separat în ce contexte unele cuvinte au un sens și în care altul, de exemplu *intuneric* „lipsă de lumină” și „zece mii”, sau *judef* „judecată” și „judecător” etc. Indicele are un deosebit preț pentru că pune definitiv în lumină relațiile dintre *Psaltirea Scheiană* și *Psaltirea Coresi*, relații evidente, de exemplu, prin cuvintele *rare* care apar — cu aceeași frecvență — în cele două texte: *barnee*, *cucură*, *gimf*, *hălăstui*, *irie*, *istacle(e)*, *impremieză*, *incurfi*, *inlort*, *mojdan*, *năvod*, *onagru*, *pazie*, *pănătos*, *peleş*, *pogrăzi*, *po-velnic*, *poveli*, *povelire*, *prămândi*, *premiezan*, *slonovni*, *șchiopa*, *troscol*, *vihor*, *zăstîmpi*, *zăpretire*, *zăprăți*.

Prin realizarea acestei importante editări, Stela Toma a răspuns celor trei scopuri pe care și le-a propus (vezi p. 8). Într-adevăr, ediția de față

1) oferă posibilitatea să se contureze mai precis profilul celei mai importante personalități a culturii românești din secolul al XVI-lea, Coresi,

2) scoate în relief drumul parcurs de limba română în decurs de aproximativ două decenii¹: în CP₂ limba este ceva mai cursivă, topica mai firească, construcțiile perifrastice verbale — de obicei mai greoaie — mai rare, ca să nu mai amintim de cele 198 de cuvinte în plus în comparație cu textele precedente, și

3) pune la îndemîna specialiștilor un material variat de studiu pentru începuturile limbii literare. Ediția de față oferă un cîmp vast cercetării lingvistice, textul/textele punînd numeroase probleme atât în planul limbii literare, cît și în acela al traducerii. Un „subiect” este sugerat de autoarea ediției în *Introducere* (p. 16 ș.u.): raportul între textul român și textul slav al *Psaltirii*, „fidelitatea” sau „infidelitatea” traducerii, despre care s-au făcut afirmații contradictorii. Dealtfel, chiar Stela Toma a schițat principalele probleme ale traducerii psaltirilor coresiene într-o comunicare ținută în ianuarie 1976 la simpozionul „Coresi” dedicat traducerii, organizat de Facultatea de limbi române a Universității din București.

¹ 20 de ani pot reprezenta o etapă în dezvoltarea unei limbi, în special a vocabularului ei; o dovadă o poate constitui împrejurarea că unele lucrări actuale iau în considerație dezvoltarea limbii în perioade chiar mai reduse, de exemplu 17 ani (1955—1971), în P. Gilbert, *Dictionnaire des mots nouveaux*, Hachette, 1971, sau chiar 10 ani (1949—1960), în J. Dubois, L. Guilbert, N. Mitterand et J. Pignon, *Le mouvement général d'après un dictionnaire d'usage* (vezi J. et Cl. Dubois, *Introduction à la lexicographie. Les dictionnaires*, Paris, 1971, p. 111—132).

Un loc aparte îl deține în ediția discutată *Anera* de la p. 774–778, care conține cele 198 de unități lexicale aflate în CP₂ (plus 2 din CP₁) în plus în raport cu textul de bază; într-adevăr, aceasta reliefează atât evoluția vocabularului limbii române în 20 de ani, cât și strădania pentru o cit mai bună redare în românește a cuvintelor din original. Astfel, trebuie observat că sint relativ rare situațiile când se înregistrează în CP₂ o serie de arhaisme de proveniență slavă în raport cu termenii de origine latină din CP₁, de exemplu: *dosădi*, *zăstăvi*, *znamenie* pentru, respectiv, *învăța*, *pune*, *semn*.

În majoritatea cazurilor, în CP₂ se utilizează forme și cuvinte pe care limba română le-a reținut, indiferent de originea lor. Astfel, în CP₂ se înregistrează *adăpost* față de *pristanishte* în CP₁, *adinc* față de *adincal*, *băutură* față de *bere*, *fecioară* față de *fie*, *biruitură* față de *vlădicie*, *boală* față de *lingoare*, *mintuire* față de *spăsenie*, *moșie* față de *ocină*, *oprire* față de *zăpreșlenie*, *slăbiciune* față de *slăbăznă*, *mustra* față de *oblici* etc.

Înlăturarea din CP₂ a unor cuvinte arhaice sau a altora de tipul celor semnalate, introduse printr-o traducere servilă, demonstrează că *Anera* merită un studiu aprofundat, edificator pentru progresul limbii române în cei 20 de ani avuți în vedere.

De asemenea, *Anera* prilejuiește studiul unor sinonime. De exemplu, lui *rost* (CP) îi corespunde în CP₂ atât *gură* (36^v₁₀), cât și *buză* (58^r₁₀) și în ambele cazuri contextul dovedește că alegerea cuvintului este foarte adecvată. Evident însă (vezi *Indicele*), *rost* are o mare frecvență în toate cele trei texte. Socotim că, odată ce s-a indicat categoria gramaticală a cuvintului din CP₂, ar fi fost firesc să se noteze și categoria gramaticală a celui atestat în CP, cu atât mai mult cu cât cuvintele diferă nu numai ca gen (de exemplu *buză* – *rost*) sau conjugare (*cerca* – *socoli*), ci și din alte puncte de vedere, unor unități lexicale corespunzându-le unități sintactice (*batjocoril* – *a-și bate joc*, *biruitoriu* – *ce ține*, *idumeesc* – *lu Idumei* etc.).

Trebuie observat că uneori autoarea arată că diferențele dintre cele două psaltiri se explică prin traducerea textului slav; vezi de exemplu: 125^v *line* (pluralul substantivului *lină*) față de *lut*, traducând sl. *спелѣ* sau 23^r *lumea* (*ochiul*) față de *geanele*, pentru sl. *стѣны* „pupila”. Considerăm că ar fi fost deosebit de interesant dacă și în alte cazuri editoarea ar fi dat astfel de explicații, deși sintem de acord că aceasta ar fi echivalat, în fond, cu începutul unui studiu amănunțit asupra lexicului, pe care – cel puțin în această ediție – nu și l-a propus.

De asemenea regretăm că într-o ediție ca aceasta, rod al unei activități de o excepțională mîgălă, s-a acordat unui singur semn, asteriscului, valori multiple (vezi p. 31). Mult mai clar ar fi fost dacă s-ar fi păstrat asteriscul pentru o singură situație, de exemplu pentru 1, iar pentru cazurile de sub 2, 3 și 4 s-ar fi utilizat alte semne. În această ordine de idei semnalăm absența asteriscului de la p. 158^v (scris *лѣнѣ* *лѣнѣжѣ*).

Trebuie menționat, de asemenea, că în ediția discutată s-au strecurat unele erori, cele mai multe de literă, care, probabil, s-ar fi putut rezolva într-o erată. De exemplu, la *Indice*, la p. 682, r. 4 (col. 1) în loc de *креднѣоасе* trebuia scris *креднѣоасе*; la p. 688, r. 16 (col. 1) în loc de *дѣшнѣшѣ* trebuia scris *дѣшнѣшѣ*; la p. 689, r. 3 de jos (col. 1) în loc de *дѣлѣнѣ* trebuia scris *дѣлѣнѣ*; la p. 754, r. 2 (col. 1) apare forma *ѣнѣ*, dar în contextele respective (1^r, 12^r₁₁ etc.) apare forma normală așteptată *ѣнѣ*; la p. 763, r. 24 (col. 1) în loc de 2 *ѣдѣнѣ* trebuia notat 5 ~.

Același tip de greșeli apare și în *Introducere*, la p. 25, r. 17, unde în loc de *вѣдѣнѣ* este clar că trebuia citit *вѣдѣнѣ*; la p. 26, r. 7 apare *ѣтѣ* și *дѣмѣнѣнѣ*, când, de fapt, este *ѣтѣ* și *ѣмѣнѣнѣ*.

Alături de greșeli de literă (de exemplu la p. 243, r. 4 de jos, *dcept* pentru *derept*), de natură puțin diferită sînt unele erori de transcriere; de exemplu, la p. 85, r. 2 de jos, apare *silnic*, iar în facsimil *сѣмѣнѣнѣ*, deci *silnici* (dealtfel la *Indice* apare, corect, forma *silnici*), sau la p. 330, r. 5–6 *greră*, în loc de *greșiră*.

Alteori însă în *Indice* apar interpretări greșite, după părerea noastră, ale valorii gramaticale a cuvintelor; de exemplu *au* (92^v₁₆), considerat adverb, este de fapt conjuncție. În privința înțelegerii lui *încungiuru* (229^r₁₇), ca gerunziu (notat cu semn de întrebare), considerăm că mai curînd poate fi interpretat ca adverb – „împrejur”.

Evident însă că astfel de observații nu sînt în măsură să pună în îndoială valoarea ediției de față. Avînd în vedere proporțiile acestora, ele nu sînt prea numeroase, iar unele dintre ele pot fi supuse unor interpretări diverse. Oricum, așa cum a arătat D. Cantemir în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, p. 316, „Cătră cèle aflate pre lesne iaste a adaoge”.

Concluzia este că ediția Psaltirilor coresiene, elaborată sub egida Comisiei de texte românești vechi a Academiei, reprezintă o reușită a școlii de filologie românească, a cărei reprezentanță competentă se dovedește a fi Stela Toma.

Decembrie 1976

Florica Dimitrescu
Universitatea din București
Facultatea de limba și literatură română
str. Edgar Quinet, 7

FLORA ȘUTEU, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, 244 p.

Lucrarea este de o deosebită importanță prin faptul că abordează, pentru prima oară la noi, relația dintre norma ortografică și cea ortoepică în toată complexitatea ei. Din prezentarea preocupărilor anterioare pe plan european în această materie, cititorul are prilejul să cunoască un capitol mai puțin studiat al istoriei filologiei. Capitolul 1., *Bazele teoretice ale constituirii normelor ortografice și ortoepice ale limbii române literare moderne*, este cu mult mai cuprinzător decât s-ar crede după titlu. În 12 pagini din cele 29, cite are acest capitol, autoarea face un tur de orizont privind „concepția și activitatea lingvistică europeană în perioada primei mișcări filologice românești, deci la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui imediat următor” (p. 35), cu scopul de a înțelege sistemele de norme ortografice ale limbii române moderne. Autoarea urmărește, cu multă competență și în lumina celor mai recente cercetări, evoluția concepțiilor filozofice care au determinat orientările în lingvistică, oferindu-ne un tablou, cu multe detalii, de la raționalism pînă la dialectica hegeliană, iar pe plan lingvistic ajungînd pînă la F. de Saussure (p. 35—46), ocupîndu-se, în cîte un subcapitol, de studiile consacrate raportului dintre scriere și limbaj și de preocupările pe plan european pentru îmbunătățirea ortografiei. Cea de-a doua parte a acestui capitol este rezervată problemelor teoretice ale scrierii cu litere latine în țările românești. Faptele de limbă, momentele de seamă din istoria unei limbi nu pot fi corect apreciate decît în context social-politic, cerință pe care lucrarea de față o îndeplinește. Interpretarea condițiilor social-politice în care a fost adoptat alfabetul latin în cele trei provincii românești este convingătoare.

Adepții curenților ortografice etimologic și fonetic se situau pe poziții adeseori contradictorii în ce privea problema ortografiei cu litere latine, dar exista între ei unitate de vederi în ce privește continuitatea etnică a poporului român, a latinității limbii române. Autoarea ajunge la concluzia că, „oricît ar părea de paradoxal, ambele curente au determinat în egală măsură o creștere a prestigiului anumitor forme grafice. Principiul fonetic a creat în rîndul intelectualității impresia falsă că scrierea reproduce fidel pronunțarea și a creat o mai puternică nevoie de acomodare la această formă scrisă. Principiul etimologic a accentuat prestigiul formei scrise prin identificarea ei cu *esența, geniul, firea, natura* limbii, dînd astfel intelectualilor posibilitatea să se considere îndreptățiți de a-și modifica pronunțarea după aceste forme grafice mai apropiate de «adevărata limbă românească»” (p. 63).

Considerăm binevenită sublinierea momentului Titu Maiorescu în istoria ortografiei românești, moment care dă prilej autoarei să demonstreze poziția avansată a filozofului român în probleme de teoria limbii. În materie de ortografie „Maiorescu construiește pentru prima dată, la noi, o teorie ortografică funcțională” (p. 58). El susținea lipsa de identitate între sunet și literă.

Flora Șuteu descoperă la T. Maiorescu ideea hjelmsleviană „că litera nu-și justifică genealogic existența decît ca corespondent grafic al unui fonem” (p. 58).

Capitolul 2., *Sistemele ortografice cu litere latine aplicate în cele trei provincii românești după anul 1860*, este menic capitolului precedent, începe cu recapitularea cercetărilor anterioare. Fără să facă un isoric al sistemelor ortografice în ansamblu, prezintă „cele mai semnificative momente din evoluția normelor de aplicare la limba română a alfabetului latin” (p. 64), începînd cu lista alfabetică tipărită în anul 1779 la Viena de Samuil Micu. După ce Eforiile școalelor din Muntenia și Moldova decid, în 1858 și 1859, introducerea generală în școli a alfabetului latin, iar în Transilvania comisia de la Sibiu oficializează și generalizează în 1860 sistemul ortografic al scrierii româno-latine, problema ortografiei trece, în anul 1867, din domeniul învățămîntului în sfera academică. Sistemul ortografic academic nu devine oficial

decit în 1881, dată când se decretează sistemul ortografic propus de o comisie al cărei raportor a fost T. Maiorescu.

În continuare, Flora Șuteu prezintă, în lumina doctrinei lingvistice structurale, acceptată în înțelesul ei mai general, sinteza normelor ortografice și ortoepice ale limbii române din ultimii o sută de ani, 1860–1970. Acestea sînt privite în relații dinamice, ca o structură aflată în proces evolutiv.

La nivel strict grafic, autoarea constată existența a două serii de grafeme :

a) simple, formate dintr-o singură literă, « m » de exemplu,

b) compuse, formate din grupuri de litere, ca de exemplu « chi ». În ambele serii distinge alte două serii : grafeme nemarcate și grafeme marcate. „Deosebirea dintre un grafem nemarcat și un grafem marcat constă, în linii mari, în această deosebire dintre un sunet latin nealterat în română și un sunet latin modificat” (p. 77).

Aplicînd principiul structuralist-funcțional și operînd cu noțiunile de mai sus, autoarea a reușit să facă o descriere succintă și clară a inventarului de grafeme și alografe din diferitele sisteme ortografice, începînd cu sistemul ortografic din 1858 pînă la sistemele ortografice de azi. Bineînțeles, pentru autoare nu prezintă interes întregul inventar de grafeme, ci numai cele care se află în concurență de valori.

În încheierea capitolului se ocupă de omonimii eterografice și omografii, de echivalențe și sincrisme grafematice.

Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești este aprofundat analizată în capitolul 3., *Consecințele fonetice și morfologice ale aplicării sistemelor ortografice româno-latine*.

Mijlocul secolului al XIX-lea, când se oficializează scrierea româno-latină, reprezintă un moment important în istoria limbii române moderne. „La 1866 Titu Maiorescu observă pe bună dreptate că, pentru limba română, la acea dată, nu se poate vorbi de un *uz general al limbii*” (p. 125). Oscilațiile care există în pronunțarea oamenilor culti au impus necesitatea regularizării sistemului fonetic și morfologic al limbii literare românești. Etimologiștii, Cipariu și adepții săi, consideră că *la baza unei pronunțări regulate trebuie pusă o ortografie regulată*. Adepții principiului fonetic văd invers lucrurile. Scrișul se unifică pe măsură ce pronunțarea devine mai unitară, deoarece scrișul urmează pronunțarea.

După ce prezintă pe scurt observațiile ortoepice din jurul anului 1840 la Timotei Cipariu, Iordache Goleșcu și Gheorghe Seulescu, autoarea se ocupă pe rînd de normele de pronunțare a vocalelor și consoanelor în lucrările cu caracter normativ de pînă la 1970. Nu ne putem opri la acestea, ci menționăm doar că Flora Șuteu are în vedere permanent rolul grafiei în tendințele de pronunțare a vocalelor velare, palatale, labiale și a diftongilor (p. 132–139). Astfel, de exemplu, ajunge la concluzia că „tratamentul suferit de grupurile vocale în hiat în pronunțarea literară actuală trebuie pus în legătură cu tendința generală pe care a determinat-o grafia în pronunțarea literară a vocalelor inițiale de cuvînt sau de silabă : rostirea lor pură, fără element fricativ inițial” (p. 139). Trecînd la normele de pronunțare a consoanelor, menționează că „scrierea etimologică româno-latină a dat o lovitură de moarte, în sistemul fonetic-literar, *palatalizării labialelor și dentalelor*” (p. 139).

În tratarea oscilațiilor de pronunțare urmărește dacă ele duc la sistem. Astfel oscilația între [e] și [i] este atestată de cele mai vechi texte (*fecior-fictor, nece-nice-nici*), dar cazurile de oscilație între aceste vocale în secolul al XIX-lea se înmulțesc, permițînd organizarea în serii. Se referă la o oscilație a segmentelor inițiale *des-/dis-* sau finale *-eci/-ic, -ență/-înță*, dintre care primele două apar și azi chiar și în pronunțarea scenică (p. 171).

În legătură cu oscilațiile fricativei laringale [h] întâlnite mai des în neologisme, ajunge la concluzia că menținerea lui *h-* în pronunțare se datorește modelului grafic al limbii franceze (p. 213).

Ne-am oprit numai la cîteva fenomene de influență a ortografiei asupra pronunțării literare a consoanelor. Autoarea se ocupă de 22 de tipuri de oscilații ale sunetelor-tip, de hiat și de diftongi. Descrierea acestora, sprijinită pe un material ilustrativ bogat, interpretările date au dus la formularea unor concluzii valabile, de mare importanță pentru studierea istoriei limbii române literare. Dintre acestea consemnăm aici numai cîteva. Primul rezultat al influenței ortografiei asupra ortoepiei limbii române literare îl constituie „*slăbirea poziției vocalelor neutre în sistemul fonetic al limbii literare [...] norma de scriere a determinat un regres al rezultatului velarizării*” (p. 219). El : „se mențin într-o poziție puternică în sistem numai în virtutea trăsăturii caracteristice a limbii române de a marca formele flexionare prin alternanțe în care aceste vocale joacă rolul de elemente variabile în radical” (p. 220). În privința grupurilor vocale, grafia a contribuit la diminuarea anumitor tipuri de alternanțe fonologice. Astfel alternanța *o~ga, e~ga* nu mai apare în cuvinte ca *snob – snobă, analog – analogă, grotesc – grotescă* etc. Dar grafia permite și confuzia între grupul vocalic în hiat și grupul vocalic cu ele-

ment semiconsonantic. În privința sistemului consonantic se creează prin scriere o oscilație de pronunțare [s~z] în pozițiile în care sonorizarea nu este obligatorie: *glesnă, lesne, trăsnet*.

Reluând și dezvoltând afirmațiile făcute de Ion Gheție, autoarea aduce precizări importante cu privire la formarea limbii române literare moderne. „Formele «munteneste» ale normei ortoepice actuale s-au impus și s-au generalizat pe calea scrisului, dar nu numai fiindcă au fost preluate din texte tipărite, ci fiindcă întregul sistem grafematic al ortografiei româno-latine, în structura sa internă de funcționare, a fost astfel constituit încât a creat un model eufonic, de tip muntenesc” (p. 222).

Lucrarea Florei Șuteu umple un gol în lingvistica noastră. Interpretările date fenomenelor de ortoepie, corelate de cele mai multe ori cu ortografia, sînt convingătoare și le considerăm un bun științific cîștigat. Un singur lucru i-am putea reproșa, după părerea noastră: corelarea fenomenelor de ortoepie aproape exclusiv la pronunțarea scenică.

Decembrie 1976

Bela Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară,
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

PAULA DIACONESCU, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, partea I și a II-a, București, 1974—1976.

Abordarea problematicii limbii române literare a secolului al XIX-lea într-un curs universitar reprezintă o veritabilă verificare a metodelor cu care s-a studiat, de-a lungul timpului, faptul lingvistic. Fiind și secolul hotărîtor în destinele limbii române literare, cu cele mai diverse tendințe de dezvoltare, conducerea discuției lor presupune o deosebită forță de sinteză, o selecție a problemelor reprezentative, precum și o informație exhaustivă atît în domeniul teoriei, cit și în cel al practicii analizelor. Sînt exact exigențele pe care cele două părți ale *Elemente[lor] de istorie a limbii române literare moderne* de Paula Diaconescu le întrunesc plenar, dublate de o rigoare filologică deosebită. Cu atît mai mult se impune materialul cursului cu cît îndeplinește cu remarcabil succes un vechi deziderat al celor ce se ocupă de problemele limbii române literare, și anume completarea armonioasă a primului volum, aflat la cea de-a doua ediție, de *Istoria limbii române literare*, Editura Academiei R. S. România, București, 1971, de Al. Rosetti, Boris Cazacu și Liviu Onu.

Ceea ce surprinde plăcut cititorul volumelor este modernitatea rezolvării problemelor unui secol atît de dificil și cercetarea acestora potrivit cu specificul evoluției lor.

După o *Introducere* care amintește cadrul social-politic, economic și cultural al celor trei provincii românești, partea I discută problemele de normare a variantei cultivate a diastemului limbii, dealtfel cea mai acută problemă a secolului, în funcție de soluțiile care s-au propus și în funcție de rezultatele lor. Obiectivitatea științifică impusă de problema în discuție face ca această parte să fie una din sintezele cele mai bune de pînă acum în literatura de specialitate. Totuși, ni se pare că extensia dată capitoului valorificării folclorului de către V. Alecsandri în ciclul *Doine*, prin comparație cu caracteristicile de ansamblu ale limbajului folclorului literar, nu este oportună, mai cu seamă că afectează aspectul general teoretic al volumului printr-o cercetare monografică a unui ciclu de poezii.

Tot în această parte, credem că ar fi fost necesară o privire mai apropiată de realitate asupra *Dicționarului limbii române* elaborat de Massim și Laurian, cu adresă specială la părțile pozitive, interpretate pertinent de Mircea Seche în *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I, Editura științifică, București, 1966, p. 140—180.

Cum secolul al XIX-lea este secolul în care stilurile funcționale își delimitează mai pregnant trăsăturile, pentru a nu mai aminti creșterea lor numerică, o discuție teoretică asupra lor, cu valorificarea cercetării proprii, este binevenită. În organizarea generală a cursului, însă, aceste discuții sînt plasate de obicei la început, împreună cu definirea conceptului de limbă literară, cu normele etc. Pentru secolul al XIX-lea poate era suficientă doar înregistrarea diferitelor accepții pe care le are termenul de stil (înțelegînd stil funcțional) în concepția unui I. H. Rădulescu sau C. Diaconovici-Loga, cînd se observă diferențieri de felul: stil filozofic, stil istoric, stil retoric, stil poetic sau stil epistolar, curial etc. În acest sens, n-ar fi fost lipsită de interes o discuție a activității de cultivare a limbii inițiate de I. H. Rădulescu, în prima parte a activității sale, continuată atît de eficient de Titu Maiorescu, pentru a se releva și varietatea preocupărilor secolului, dar și vechimea acestei activități atît de actuale.

Prima parte a cursului profită de o unitate a organizării materialului după principiul concentric, ceea ce mărește gradul ei de discuție teoretică.

Cercetării stilului literar-artistic îi este rezervată partea a II-a a cursului. Precedată de un succint excurs în domeniul diverselor modalități de abordare a textului artistic, această parte se prezintă, tocmai din această cauză, mai eterogenă, în sensul că metodele moderne (analiza structurilor narative, de exemplu) coexistă cu cele tradiționale (analiza monografică a unor opere literare prin limba și stilul lor) în explicarea aspectului estetic-literar al acestui secol. Credem totuși că cercetarea lingvistică a textului literar este o necesitate ce se impune cercetătorului acestui secol, ce-și caută norina supradialectală, și, cum scriitorii erau și publiciști militanți în domeniul unificării limbii literare, această metodă se justifică în plus. Dar faptul l-am fi dorit explicat mai amplu, pentru că o altă justificare a planului lingvistic va sta la baza cercetării unui text din secolul al XX-lea, dacă nu cumva ea va putea fi exclusă, așa cum preconizează M. Riffaterre¹. Dealtfel metodele cu care se investighează un material sînt impuse adesea de acesta, de obiectul cercetării, lucru pe care prezentul volum îl sugerează.

Predilecția pentru analiza straturii lingvistice ca materializare a celui estetic se prelungește și în cazul studiului structurilor narative cînd se are în vedere mai ales planul discursului, cel al narației fiind mai puțin explorat. Deoarece studiul semiotic al narației nu are o vechime prea mare, autoarea se vede din nou obligată să-și explice noțiunile cu care va opera: narație și reprezentare; unități independente și unități integrative; persoană, mod, timp, aspect, ca elemente ale discursului, dar exemplificînd din proza secolului, astfel încît cursul cîștigă în varietate, pe terenul stilului literar-artistic, probleme teoretice și analize textuale. Un fapt ce ar justifica mai mult atenția dată planului discursului este și analiza monografică a unui text de proză poetică, *Cîntarea României*, cu care se încep analizele narative, care ilustrează perfect narația prin nonnarație. În general, toți scriitorii pașoptiști sînt priviți sub acest unghi, al realizărilor discursului, și prezența ca atare.

De cercetări monografice se bucură scriitorii postpașoptiști (Al. Odobescu, N. Filimon) și clasicii M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, cărora li se subliniază aportul într-un domeniu sau în altul al stilului², întărindu-se ideea că faza precumpănitor estetică atinge perfecțiunea prin clasici.

Analiza monografică pune în valoare persistența fluctuațiilor în ce privește norma unificării limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fluctuații identificate și în stilul literar-artistic. Deși am fi optat pentru o reliefare a notei dominante a stilului individual al clasicilor, problemele de normare fiind în general rezolvate, prezentarea globală a caracteristicilor de limbă și stil, precum și a concepțiilor despre limba literară, oferă un material de o densitate informațională deosebită.

În felul acesta, un curs ce tratează problema instrumentului principal de cultură într-o anumită perioadă — limba literară — se distinge atît prin varietatea metodelor prin care poate fi studiat acest instrument, cît și prin sublinierea implicațiilor formative date de o mobilitate de tratare. Studenții pot astfel să studieze și alte fenomene ale secolului, eventual alți scriitori, opinînd pentru una sau alta dintre metode. Mai cu seamă se impune această varietate pentru munca din seminar.

Privit în ansamblu, cursul conf. univ. dr. Paula Diaconescu se impune prin soliditatea informației, mergînd uneori pînă la epuizarea surselor, prin mobilitatea metodelor, prin pozițiile personale în diverse probleme, precum și prin cunoscutul stil antrenant, plăcut, al autoarei. Este un model de felul în care trebuie studiată limba literară.

Numai cuvinte bune pentru prezentarea grafică excelentă asigurată de tipografia Universității din București cursurilor universitare.

Decembrie 1976

Elena Dragoș
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

¹ M. Riffaterre, *Essais de stylistique structurale*, Paris, 1971, p. 95—112.

² Faptul că stilul indirect liber apare și la N. Filimon credem că exclude caracterul de inovație la I. L. Caragiale, dar impune perfecționarea procedurii.

JOAN GUȚIA, *Storia del nome Dracula e di altre parole d'oggi*, Roma, Bulzoni editore, 1976, 144 p.

Prezenta lucrare a lui Ioan Guția, profesor de limba și literatura română la Universitatea din Roma, reunește cinci studii de lexicologie, apărute în diverse publicații, greu accesibile cititorilor. Toate cele cinci studii, revăzute și adăugite, interesează direct sau indirect, limba română.

În primul dintre ele, autorul se ocupă de istoria și originea numelui *Dracula*. Folosind numeroase surse bibliografice, urmărește răspindirea acestui nume, atribuit lui Vlad Țepeș, și circumstanțele în care și-a dobândit „celebritatea” de astăzi. Utilizat de scriitorul irlandez Bram Stoker ca titlu al romanului său (apărut în 1897) și, totodată, ca nume al personajului principal, în care nu mai poate fi recunoscut voievodul muntean, *Dracula* ajunge un simbol al ororii. Multe piese de teatru și foarte numeroase filme, în care se fabulează cu o imaginație nelămurită, îl răspindesc în lume. Luând în discuție originea cuvintului, autorul respinge, pe bună dreptate, explicarea lui din lat. *draco* „zmeu, balaur” și admite că *Dracula* reproduce forma populară românească *Drăculea*, care se explică din *Dracul*, supranumele lui Vlad II, domnul Munteniei, tatăl lui Vlad Țepeș (cu originea în apelativul *drac* „diavol”), la care s-a adăugat sufixul diminutiv al -ea. Diminutivul s-a creat din necesitatea de a marca opoziția dintre tată și fiu. *Dracula* a primit sensul de „persoană îngrozitoare, care săvârșește cele mai mari cruzimi, monstruoasă prin faptele sale” mai întâi în engleză, apoi și în alte limbi. În italiană, cuvântul e atestat pentru prima oară în 1963 de B. Migiorini. *Dracula* e încă un exemplu de trecere a unui nume propriu în nume comun (ca și *Attila* > it. *áttila* „barbar, crud, inuman”).

De pe pozițiile cultivării limbii, I. Guția opinează pentru distincția, în limba italiană, între *documentarista* „autor de filme documentare” și *documentalista* „persoană care se ocupă cu documentarea științifică”. Din exemplele citate, reiese că și în limba română se confundă *documentarist* și *documentalist*. Se întrebuințează adică *documentarist* alături cu sensul de „autor de filme documentare”, cit și cu cel de „persoană care se ocupă cu documentarea științifică”, deși în limba franceză se face distincția între *documentariste* și *documentaliste*, distincție care se impune și în limba română.

În studiul *Parole della guerra fredda*, autorul atrage atenția asupra unor cuvinte și sintagme apărute în limba italiană în timpul celui de-al doilea război mondial și în perioada postbelică, ca *guerra fredda* (război rece), *guerra totale* (război total), *quinta colonna* (coloana a cincea), *resistenza* (rezistență), *colaborazionisti* (colaboraționiști), *nuovo ordine* (noua ordine), *guerilla* (gherilă), *partigiani* (partizani), *superpotenze* (supraputeri), *cortina di ferro* (cortina de fier), *liberazione* (eliberare), *democrazia popolare* (democrație populară), *coesistenza pacifica* (coexistență pașnică) ș.a. Studiul citat pune în evidență importanța studierii vocabularului politic, care se îmbogățește în zilele noastre datorită complexității vieții politice internaționale. Termeni ca cei comentați de autor există și în limba română (cum se poate observa din echivalentele românești, menționate în paranteză) și, desigur, și în alte limbi. Ele au așadar un caracter internațional. E dificil a stabili în care limbă au apărut mai întâi.

Din diverse surse (dicționare, studii, traduceri literare, ziare, reviste etc.), I. Guția a adunat o seamă de cuvinte românești atestate în limba italiană, precum: *caciula*, *conducator*, *aromeno*, *dacoromeno*, *isloromeno*, *meglenoromeno*, *bors*, *bucium*, *colinda*, *doina*, *dor*, *horă*, *iobăgia*, *leo*, *opinca*, *pelin*, *sarmale*, *mamaliga*, *iunimisti*, *seminatorismo*, *vicleim*, *zuica* ș.a.

Cel din urmă și cel mai extins dintre studiile cuprinse în volum e consacrat cuvintelor englezești intrate în limba română prin intermediul filmelor americane, ca de exemplu: *auto-stop*, *baby* (pronunțat *bébi*), *bye-bye* (pronunțat *bai-bai*), *cinemascope*, *cinerama*, *cowboy*, *flash*, *gag*, *gangster*, *hobby*, *mickey mouse* (pronunțat *michtmaus*), *miss*, *muzical*, *okay*, *serial* (film), *sex-appeal* (pronunțat *sexapil*), *sexy*, *striptiz*, *story*, *superfilm*, *șerif*, *western* și multe altele. Pe lângă aceste împrumuturi, sînt și unele calcări, ca: *afară din lege*, *desen animat*, *păpușă*, *stea* (de cinema) ș.a. O documentare mai bogată, în măsură să permită o mai detaliată cunoaștere a istoriei acestor cuvinte, va putea lămurii dacă *viziona*, *vampă*, *sexappeal*, *speaker* ș.a., considerate de autor ca fiind de origine englezo-americană, nu cumva au intrat în limba română din franceză. Menționez că *visionner* și *vamp* sînt atestate în franceză din 1921, iar *sex-appeal* și *speaker*, cu sensul curent din 1933; ultimul citat, cu alte sensuri, e mult mai vechi (v. P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, [Paris], 1970).

Fie că e vorba de cuvintele românești atestate în italiană, fie de cele englezo-americane pătrunse în română, așa cum observă I. Guția, cele mai multe dintre ele sînt încă „în ro-

daj". Timpul va decide care vor rămâne și cum se vor adapta, ortografic și ortoepic, sistemului limbii române.

Raportarea cuvintelor discutate la factorii socio-culturali este un merit deosebit al autorului, care se impune a fi subliniat.

Decembrie 1976

R. Todoran
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

JÁNOS S. PETŐFI, *Vers une théorie partielle du texte*, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1975, 148 p. (*Papire zur Textlinguistik*, vol. 9)

În ansamblul preocupărilor recente consacrate cercetărilor *textului*, lucrarea lui János Petőfi reprezintă o contribuție dintre cele mai valoroase. Într-un spațiu restrâns — doar 148 de pagini — sînt puse în dezbatere, într-o manieră deschisă, nedogmatică, unele aspecte ale teoriei și metodologiei textuale. Cartea nu este (autorul o sugerează chiar prin titlu) o teorie construită în toată complexitatea ei, cu toate componentele perfect articulate și în mod egal dezvoltate, ci concentrează și sistematizează o bună parte dintre problemele fundamentale cu care se confruntă teoria însăși, în propriile ei demersuri de elaborare. Ne găsim deci în fața unei lucrări în care aspectele teoretice devin suportul și, adesea, argumentele unor considerații metateoretice.

Cele cinci capitole: *Aperçu de l'état actuel d'élaboration d'une conception de la théorie du texte*, *Description grammaticale, interprétation, intersubjectivité*, *'Modalité' et 'topie — comment' dans une grammaire textuelle à base logique*, *Sémantique — pragmatique — théorie du texte* și *Une théorie partielle du texte (TeSWeST) et quelques aspects de son application* (la care se adaugă o *Bibliografie* a lucrărilor autorului în domeniul *textului*, începînd din 1967) prezintă o oarecare autonomie structurală — provenind din caracterul de studiu publicat și independent —, dominată însă de evidenta unitate de concepție și de aceeași rigoare metodologică.

Cînd te găsești în fața unei lucrări dense, dificultatea prezentării ei constă fie în efortul de a rezuma un material deja concentrat, fie în greutatea de a opta pentru relevarea unor aspecte, considerate mai importante. În ce ne privește am ales cea de-a doua alternativă, iar criteriul care ne-a călăuzit a fost selecția problemelor de maximă generalitate și de interes cît mai larg.

1. Avînd obligația de a descrie „tous (s.a. — J.P.) les aspects d'un texte en tant qu'objet linguistique” [p. 1], o *teorie a textului* conține, conform concepției lui Petőfi, două componente: a) componenta *co-textuală* și b) componenta *con-textuală*, necesare pentru descrierea aspectelor co- și con-textuale. Țin de domeniul *aspectelor co-textuale*: problemele structurii gramaticale (sintaxă, semantică intensională și fonologie/grafi-), ca și problemele structurii formale non-gramaticale, dar aparținînd obiectului verbal (metrică, ritm, eufonie). Ca un amănunt am semna că ni se pare nejustificată tratarea metricii și a ritmului în afara fonologiei — și, implicit, a gramaticii —, de vreme ce descrierea lor are la bază unități *fonologice* supra-segmentale.

Aparțin *aspectelor con-textuale*: problemele interpretării semantice extensionale, producerea textelor, receptarea textelor etc. [cf. p. 1].

Descrierea gramaticală sau *gramatica textului*, ca o subcomponentă a componentei co-textuale, împreună cu *atribuirea interpretărilor semantice extensionale* textelor descrise, ca o subcomponentă a componentei con-textuale [cf. p. 9, 104], alcătuiesc o *teorie parțială a textului* (TeSWeST = Textstruktur — Weltstruktur — Theorie, adică teoria structurii textului — structura lumii). Sensul termenului *lume* este cel din logică: „une liste d'objets plus un nombre de propositions fournies de valeurs logiques (valeurs de vérité ou de fausseté)” [p. 52]. Teoria este *parțială* pentru că, din mulțimea aspectelor posibile ale unui corpus infinit de texte posedînd caracteristici structurale particulare, ea urmărește să analizeze și să descrie doar *relația* dintre *reprezentarea* structurii semantice a textului și *reprezentarea* structurii semantice a lumii. În acest sens teoria acordă prioritate examinării *funcției referențiale* a textelor, din ansamblul funcțiilor verbale, asemănîndu-se cu o semantică de tip sintagmatic a limbii naturale, mai ales în faza operării cu *unități verbale idealizate* (U), considerate în afara con-

textului de comunicare [cf. p. 82], distincte la nivel metateoretic de unitățile verbale (OU) considerate în contextul lor de comunicare.

2. Concepția asupra teoriei, așa cum am schițat o mai sus, explică rolul hotărâtor acordat *lexicului*, socotit instrumental fundamental al componentei gramaticale, deoarece, cu ajutorul lui, *elementelor verbale* sau, mai exact, diverselor interpretări, „lecturi” date lor, li se atribuie constructe teoretice, o *definiție* în lexic având forma următoare [cf. p. 103 și 118]:

DEFINIENDUM
(construcție teoretică
non-elementară)

=

Def DEFINIENS

(ansamblul ordonat al construcțiilor teoretice elementare care determină intensiunea construcției non-elementare de definit; este o reprezentare semantică textuală (TSeR) elementară)

Pentru că *reprezentările intenționale* „sont les liens connectant les opérations grammaticales avec les opérations sémantiques extensionnelles” [p. 103], importanța *lexicului* pentru *teoria parțială a textului* devine evidentă.

3. Ca o condiție a elaborării teoriei textuale, J. Petőfi subliniază necesitatea de a avea în vedere, înaintea altor aspecte, pe cele co-textuale, în speță reprezentările intenționale (R_i). Cu toate acestea, când interesul se deplasează spre posibilitatea *aplicării* unei teorii de tipul lui *TeSWeSt* în diferite domenii ale cunoașterii și interpretării textelor, autorul remarcă utilitatea modificării strategiei pentru caracterizarea lor semantică. În condițiile *operării* cu o *TeSWeSt* în limitele unei clase textuale oarecare, se va porni tocmai de la *reprezentările extensionale* (R_e), „car elles constituent les unités les plus importantes de point de vue de presque toutes les applications (s.n. – C.V.) de la théorie du texte” [p. 102]. Evident, se va opera în acest stadiu inițial cu un lexic minimal al unei WeSe (= semantica lumii) [cf. lista *funcțiilor de predicat elementare*, p. 16], răspunzând nevoii de a corela textele cu o anumită stare de fapt: „Les théoriciens de la littérature, les juristes, les théologiens et les théoriciens de la documentation sont avant tout (plus précisément, il la devraient être, même) intéressés par la question de savoir quel genre d'interprétation extensionnelle ils doivent assigner au texte qu'ils analysent; et une R_e en est justement la représentation.” [p. 102]. Am insistat asupra acestei idei din lucrarea lui Petőfi deoarece ea ni se pare relevantă pentru acea orientare a cercetărilor textuale care încearcă să coboare de la altitudinea teoriei pure, total abstracte, pe teritoriile mai concrete ale unor aplicații la categorii specifice de texte. Iar soluția propusă de autor, prin corelare cu sugestii similare ca scop, ar putea conduce la rezultate fertile.

4. Modul de înțelegere și tratare a *pragmaticii* de către J. Petőfi nu este, cum ar părea la prima vedere, complet diferit față de acela pe care îl întâlnim la alți autori (de exemplu, la Teun A. van Dijk, *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague, 1972). Este adevărat că *pragmatica* nu mai apare ca o componentă distinctă a teoriei semiotice a textului, ceea ce nu echivalează însă cu totala ei eliminare. Două argumente, unul de ordin teoretic, iar celălalt de natură programatică conduc spre o altă rezolvare a problemelor *pragmaticii*.

4.1. După ce examinează cele mai importante contribuții din domeniul lingvisticii și al semioticii verbale interesate de delimitarea și precizarea relațiilor dintre *sintaxă*, *semantică* și *pragmatică* (comentind opiniile lui R. Montague, R. Carnap și J. Lyons), Petőfi ajunge la concluzia că pentru domeniul limbilor naturale nu se poate fundamenta o teorie care ar menține distincția netă între cele trei componente, tot așa cum într-o teorie a limbajului definirea și separarea lor, deși posibilă, impun o nouă soluție [cf. p. 91]. În sensul acesta autorul evidențiază două tipuri de relații ale *pragmaticii* cu *semantica*: α) relații operaționalizabile (tratabile formal), cum ar fi determinarea intensiunilor lexicale sau interpretarea deicticelor în limitele textului, și β) relații neoperaționalizabile, ca alegerea unor intensiuni sau a unor extensiuni din mai multe posibile (implicite), *dependente de intențiile comunicative momentane* [cf. p. 96]. Aspectele de tip α) se varsă în gramatică, adică în componenta co-textuală. Relațiile de tip β) leagă aspectele pragmatice de componenta semantică extensională, aparțin domeniului non-textual, și alcătuiesc un sistem deschis, în care se includ: *elemente deictice exoforice* („el”, „aici”, „acum” – fără aluzii la referință în spațiul textului), *parametri dependenți de con-text* (a căror valoare este în funcție de o anumită interpretare con-textuală, ca în cazul a numeroase adjective), *elipsa con-textuală* și, în sfârșit, *intensiunile specifice, datorate con-textului și nederivabile din intensiunile fizate în definițiile lexicului* (adică utilizarea metaforică sau metonimică, în comunicare, a elementelor verbale [cf. p. 104–105]).

4.2. În concepția autorului, o *teorie parțială a textului* are nevoie nu numai de o justificare pur teoretică, ci, mai ales, de una empirică. Aceasta din urmă vizează aplicabilitatea teoriei în scopuri practice, extra-lingvistice, cum ar fi, de pildă, confruntarea și traducerea

textelor sau analiza, interpretarea și comentarea unor texte aparținând diferitelor domenii de aplicație. Satisfacerea acestor exigențe a pretins renunțarea la tripartiția tradițională a semioticii verbale, lipsită de caracterul operațional necesar, și a determinat redistribuirea aspectelor semiotice în cadrul componentelor (co- și con-textuale) ale teoriei parțiale [cf. p. 107]. Se observă însă cu ușurință că :

a) în deplină consonanță cu structura teoriei — care, așa cum s-a văzut, acordă un loc prioritar examenului și descrierii funcției referențiale — rămân în afara ei o seamă de aspecte pragmatice legate de funcția comunicativă a limbajului (a textelor), precum și de tratarea textelor ca *semne globale*. Neexcluzind posibilitatea explorării textului ca un tot, Petőfi consideră că, în această situație, este necesară lărgirea considerabilă a pragmaticii, astfel încât „les aspects sémiotiques sont imbriqués avec les aspects historiques, scientifiques, etc.” [p. 106];

b) din ansamblul trăsăturilor pragmatice menționate de autor, doar cele operaționalizabile sînt incluse în schița teoretică propusă ca model.

5. *Vers une théorie partielle du texte* este o lucrare valoroasă nu numai prin „litera” ei, ci mai ales prin spiritul larg, comprehensiv pe care îl promovează. Autorul recomandă, de la început (vezi *Avant-propos*, p. VI), efortul mereu necesar în scopul unei „amélioration permanente du cadre théorique sur la base des résultats du travail empirique et des recherches théoriques nouvelles”, printr-o continuă și obligatorie colaborare interdisciplinară.

Decembrie 1976

Carmen Vlad
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

HENRI HOLEC, *Structures lexicales et enseignement du vocabulaire*, Mouton, The Hague—Paris, 1974, 109 p.

În cadrul preocupărilor privind interacțiunea dintre lingvistică și pedagogie (cu referire specială la învățarea vocabularului unei limbi străine), cartea de față își propune să arate în ce măsură noile metodologii ale lingvisticii generale contribuie la îmbogățirea pedagogiei, dacă cercetările noi pot fi utile sau nu în pedagogie.

Pe linia acestor preocupări, intenția autorului este binevenită, ținînd seama de complexitatea raporturilor lexicale, de faptul că lexicul are o situație aparte față de alte compartimente ale limbii. Considerat ca un inventar nelimitat de cuvinte, pentru cunoașterea lui se recurgea de obicei la exerciții de memorizare.

Domeniul de cercetare al cărții se limitează la însușirea lexicului de bază al unei limbi. În funcție de aceasta s-au făcut selecția materialului și prezentarea lui, uneori însă mult prea succint.

Lucrarea este alcătuită din trei părți, dintre care prima, *Données théoriques*, cuprinde unele considerații generale despre cuvînt, despre sensul lui, relațiile dintre cuvînte, precum și diverse tipuri de structurare a lexicului. Prezentarea acestora îi permite autorului să desprindă unele principii necesare însușirii vocabularului unei limbi. Astfel, dubla articulație a limbajului face posibilă înțelegerea cuvîntului ca unitate fonică, după cum legătura dintre cuvînt și sensul lui favorizează memorizarea unităților lexicale.

În partea a doua, *Recherches complémentaires*, se vorbește despre unele greșeli care apar la cei ce învață vocabularul unei limbi, greșeli datorate, pe de o parte, unor analogii sau false analogii la nivelul semnificatului, pe de altă parte, unor erori datorate sinonimiei. Pornind de la acestea, autorul consacră un capitol analizei cîmpurilor lexicale cu exemple din diferite categorii gramaticale. Se relevă diversitatea aspectelor legate de sinonimie, lucru important de știut pentru cei ce se familiarizează cu o limbă străină. La fel, problema colocațiilor, a posibilităților de combinare a cuvintelor în frază sau în unități mai mici prezintă însemnătate, deoarece acestea diferă de la o limbă la alta.

Pentru a arăta în ce constă conținutul însușirii vocabularului unei limbi, autorul discută, pe baza unui număr de verbe, tipul de definiție „généralisante”, unde se au în vedere actualizările posibile ale semnificatului în diverse contexte lingvistice, cu implicații mai mult teoretice decît practice, și tipul de definiție „caractérisante”, cu desprinderea trăsăturilor distinctive într-o primă etapă, cu clasarea și compararea datelor în a doua. Tipul din urmă are mare importanță pentru pedagogie, favorizînd alegerea unităților lexicale necesare învățării lexicului limbii respective.

În ce privește numărul acestor unități, ele diferă, așa cum constată și autorul, de la o limbă la alta, de la un manual la altul.

Autorul se oprește apoi la modul de predare a materialului, având în vedere definiția lingvistică, cea non-lingvistică, contextul, situația extralingvistică și traducerea.

Ținând seama de lucrările și studiile de specialitate existente, bibliografia aferentă putea fi mult mai bogată.

În final, un indice de materii și altul de autori facilitează consultarea cărții.

Decembrie 1976

Valentina Șerban

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

K. DANZIGER, *Interpersonal Communication*, Pergamon Press Inc., New York, Toronto, Oxford, Sydney, Paris, Braunschweig, (1976), I—XXII + 1—238.

Dorim să prezentăm atenției lingviștilor o carte de psihologie aplicată (în sensul 'pragmatic' îngust al termenului), care în mod explicit izează de aparatul și rezultatele lingvisticii moderne; Danziger consideră, de fapt, aspectele psihologice ale comunicării umane prin prisma EFECTELOR SCONTATE și a EFECTELOR REALIZATE. În orice caz este evident faptul că Danziger, studiind diversele forme de contact dintre un EMITĂTOR și un RECEPTOR, studiază diferitele limbi utilizate (paralimbajul, kinesica etc.), adică el alătură ACTULUI DE VORBIRE (chiar dacă nu utilizează termenul creat de reprezentanții școlii britanice de semantică) aspectele contextuale ale acestuia, fiind conștient de faptul că diferitele circumstanțe ale actului de vorbire pot deveni — în anumite condiții — un fel de surogate ale actului de vorbire.

K. Danziger plasează acel gen de act de vorbire (comunicare) de care se ocupă (reclama, ancheta penală etc.) în cadrul social adecvat; în acest context vom menționa pertinentele observații cu privire la diferitele subsisteme ale limbii (de exemplu, adresarea) în diferitele limbi naturale: se afirmă că valoarea lui *Mr. Smith* nu este aceeași cu *Herr Schmidt* și altele asemenea constatări.

Am amintit mai sus interesul lui Danziger pentru problemele *paralimbajului*; este cazul să-i reproșăm caracterul extrem de parcimonios al acestor observații (practic, nu mai mult de o pagină, plus câteva observații disperate).

Autorul volumului recenzat remarcă caracterul de specificitate al unor forme de comunicare umană legată de limbile naționale.

Trece mult dincolo de interesul (declarat) al lui Danziger preocuparea pentru problemele comunicării dintre terapeut și bolnavul psihic; fără îndoială, în acest domeniu există o bibliografie enormă (cu foarte multe lucrări originale și de mare valoare atât pentru lingvist, cât și pentru psihoterapeut), pe care K. Danziger a utilizat-o judicios, ajungând la formulări personale însemnate și convingătoare.

Nu putem încheia foarte sumara trecere în revistă a *unora* din problemele ridicate de această carte fără a afirma că ea constituie un manual util și valoros atât pentru lingvistul teoretician, cât și pentru lingvistul preocupat de unele aspecte particulare (și concrete) ale comunicării interpersonale; la fel de utilă poate fi lectura ei și pentru psiholog (mai ales pentru cel preocupat de problemele psiholingvistice și, poate, ale neurcilingvisticii). Bibliografia fiecărui capitol în parte reprezintă o selecție, evident subiectivă, dar nu lipsită de valoare, a unor lucrări semnificative pentru tematica (de fiecare dată complexă) a capitolului respectiv.

Decembrie 1976

Paul Schweiger

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

WITOLD DOROSZEWSKI

(1899–1976)

Personalitatea dispărutului lingvist polonez, Witold Doroszewski, este complexă, ca ținută de om și activitate de savant, devenind un nume cu răsunet internațional, prin ideile și lucrările sale. Operind cu materiale de limbă polonă, dar și cu elemente comparative din alte limbi (inclusiv din limba română), W. Doroszewski a cuprins și explicat adesea fenomenele de limbă în contextul lingvisticii generale, plecând de la fundamente sociale și psihologice, de la cunoașterea aprofundată a limbii vii, a graiurilor populare prin cercetări de teren.

Începându-și studiile universitare la Varșovia, în 1918, a avut parte de cursurile și ideile marelui lingvist polon Jan Baudouin de Courtenay, revenit în țară la renașterea statului polon. De la acest învățat a deprins preocupările de lingvistică generală și de istoria limbajului, dînd o atenție specială apariției și transformărilor lexicale în limbă. În 1923 și-a susținut teza de doctorat cu o problemă nouă din domeniul *Semanticii și al formării verbelor în limba polonă*, pentru ca ulterior să se ocupe insistent de schimbarea structurilor de expresie, cu sens variat, în *Monografiile ale formării cuvintelor* (polone), noi și originale idei avansînd apoi în lucrarea *Categorii ale formării cuvintelor*. Alte numeroase studii au tratat probleme similare. A privit problemele cu spirit critic și este printre pușinii care au emis observații critice întemeiate, în 1929, la *Cursul* celebru al lui F. de Saussure, făcîndu-se cunoscut printre lingviștii europeni.

Între timp W. Doroszewski a activat în cadrul Universității din Varșovia, a devenit profesor provizoriu în 1930 și profesor definitiv în 1938. N-a rămas însă numai în lumea cărților și a catedrei, ci a coborît între cei mulți, între altele a luptat pentru apărarea Varșoviei, fiind decorat cu Crucea Vitejilor. Dealtfel, alături de colegii săi, a continuat să țină, cu orice risc, cursuri clandestine pentru studenți, în timpul ocupației. În viață a fost deci savant, cetățean obișnuit, soldat și patriot. A ținut cursuri și conferințe la universități din apusul și din răsăritul Europei, din America, a participat la diverse congrese internaționale, a obținut titlul de doctor honoris causa al Universităților din Praga și „Humboldt” din Berlin, dar, cu atîtea merite și titluri interne și externe, a mers totuși să conferențieze și să ia contact cu centre și localități polone neuniversitare, la solicitarea localnicilor.

Această a doua față a activității lui W. Doroszewski s-a integrat efortului continuu, manifestat toată viața, de cultivare a limbii polone între conașionalii de toate categoriile. Cursurile sale universitare au fost asaltate, pentru problemele vii și de actualitate în domeniul lingvisticii, conferințele au trezit mereu interesul celor care doreau să afle și să învețe lucruri noi. Din 1932 și pînă la sfîrșitul vieții a răspuns, în paginile revistei *Poradnik językowy*, la mii de scrisori, primite din toată țara, în probleme de corectitudine a limbii sau de explicații lingvistice. În același sens, a întreținut din 1934 un viu dialog la radio, rezultînd de aci și patru volume intitulate *Convorbiri despre limbă* (1948–1954). Cultivarea limbii polone între conașionali i-a fost insuflată în special de prof. S. Szober, cu care a stat în contact în timpul studiilor și căruia i-a reeditat, cu completări, în 1958, *Dicționarul polonei corecte*, pentru ca ulterior să conceapă personal un nou *Dicționar al polonei corecte* (titlurile vorbesc de la sine), apărut în 1973.

A fost, în fond, la curent cu viața limbii și a problemelor ei, a condus *Atlasul lingvistic al regiunii Mazovia și Varmia*, a organizat echipe de cercetare dialectală în diferite localități și a alergat, de la una la alta, pe motocicletă (și asta spune ceva), ca să urmărească mersul lucrărilor și să dea indicații. Ca om și-a câștigat respectul și simpatia tuturor.

Între timp lucrările fundamentale n-au încetat. În 1952 a publicat *Fundamentele gramaticii polone* (ediția a II-a : 1963), operă de o neasemuită analiză a fenomenelor gramaticale, în viziune filozofică. Dar opera monumentală rămâne (pe linia tradiției ilustre a lexicografiei polone, cu lucrări de clasă europeană încă din secolul al XVII-lea) *Dicționarul limbii polone*, în 11 volume (1958—1969). Ținând seama de neajunsurile dicționarelor anterioare, ajutat de o excelentă echipă de colaboratori, dintre care mulți formați la școala sa, W. Doroszewski a pus în circulație o operă care va sluji multă vreme limbii și cercetărilor limbii polone.

W. Doroszewski se înscrie ca unul dintre marii savanți și patrioți poloni ai secolului

I. C. Chișimia
Universitatea din București
Facultatea de limbi slave
str. Pitar Moș, 5 — 7

SIMPOZIONUL „RAPORTURI CULTURALE, LITERARE ȘI LINGVISTICE ROMÂNNO-IUGOSLAVE”

Cadre didactice și cercetători științifici români și iugoslavi au avut prilejul să se întâlnească la cel de-al IV-lea simpozion organizat, între 21 și 25 octombrie 1976, de Facultatea de limbi slave a Universității din București, în cadrul Programului de colaborare în domeniul învățămîntului și culturii între R. S. România și R. S. F. Iugoslavia.

La deschiderea festivă a simpozionului au rostit cuvîntări: Suzana Gădea, ministrul educației și învățămîntului, Gheorghe Ciucu, rectorul Universității din București, Dorin Gămulescu, decanul Facultății de limbi slave, Asim Peco, profesor la Universitatea din Belgrad, Radu Flora, profesor la Universitatea din Belgrad și președintele Societății de limba română din P.S.A. Voivodina. Vorbitorii au subliniat necesitatea unor asemenea întruniri, menite să ofere specialiștilor posibilitatea dezbaterii și schimbului de opinii asupra unor probleme din domeniile specialităților lor și, totodată, să contribuie la consolidarea legăturilor de colaborare între cele două țări vecine și prietene.

Lucrările simpozionului s-au desfășurat, la Facultatea de limbi slave, în trei secții: *limbă, literatură și folclor*. Cele aproape 100 de comunicări au fost prezentate în limbile română sau srbocroată. Apariția înaintea simpozionului a rezumatelor comunicărilor (în una din limbile: română, srbocroată, rusă sau franceză) a contribuit la o orientare prealabilă a participanților asupra problemelor abordate și, de asemenea, la sporirea nivelului discuțiilor purtate.

La secția de *limbă*, în cadrul larg al relațiilor româno-iugoslave, au fost analizate și dezbătute probleme de dialectologie, lexicologie, fonetică, gramatică, onomastică, precum și anumite aspecte din activitatea unor lingviști și oameni de cultură români sau iugoslavi, opere și publicații din trecut etc.

La sfîrșitul lucrărilor au fost programate două mese rotunde, la care s-au purtat discuții binevenite și deosebit de utile asupra unor probleme actuale de predare a limbii și literaturii.

Comitetul de organizare s-a străduit și a izbutit pe deplin să asigure condiții prielnice lucrărilor acestei reușite și rodnice manifestații științifice.

Octombrie 1976

I. Pătruț

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ-NAPOCA ÎN ANUL 1976

În anul 1976 în planul de cercetare al Institutului au fost înscrise 13 teme, dintre care 3 au fost contractate cu Academia Republicii Socialiste România, 3 cu Ministerul Educației și Învățământului, iar 7 cu Academia Republicii Socialiste România și Ministerul Educației și Învățământului.

I. LINGVISTICĂ

1. *Dicționarul limbii române*

Colectivul, format din prof. dr. doc. Bela Kelemen, consultant științific Vasile Breban, Ioana Anghel, Ileana Câmpeanu, Elena Comșulea, Angela Goldea, Rodica Marian, Doina Nego-mireanu, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, Emilia Todoran și Ana Maria Vartic, a făcut revizia a 600 de pagini dactilografiate și revizia finală a 900 de pagini din cadrul literei T¹, iar pentru litera U s-au redactat 540 de pagini convenționale. La lucrările comisiei de etimologii au participat din partea Institutului prof. dr. doc. Bela Kelemen, ca membru permanent, și Ioana Anghel, Elena Comșulea, Doina Nego-mireanu, Valentina Șerban, ca invitați.

2. *Dicționarul analogic al limbii române*

În conformitate cu prevederile planului, la această temă s-a lucrat numai în lunile noiembrie și decembrie. Membrii colectivului — Rita Chiricuță Marinovici, Rodica Marian și Sabina Teiuș — au stabilit unele principii generale de lucru, de excerptare de material bibliografic și au redactat, pentru discuții, 5 articole de probă.

3. *Dicționarul maghiar-român*

Profesorul dr. doc. Bela Kelemen și ceilalți membri ai colectivului — Rita Chiricuță Marinovici, Szász Laurențiu — au revizuit și completat manuscritele redactate până la litera ZS, inclusiv. De asemenea, s-a dactilografiat și colaționat parțial materialul redactat din volumul I.

4. *Dicționarul român-maghiar*

Același colectiv a făcut verificarea formelor gramaticale la substantivele neutre și la verbe până la litera S. S-au introdus cuvinte noi la literele R—Ș și s-au definitivat pentru tipar cuvintele noi de la literele A—E.

5. *Dicționarul toponimic al Maramureșului*

Colectivul de onomastică — Ileana Neiescu, Ion Roșianu și Gabriel Vasiliu —, condus de prof. dr. doc. Ioan Pătruț, a făcut în acest an anchete de verificare și completare, după care s-a trecut la finisarea lucrării. În formă finală lucrarea cuprinde 32 de puncte.

6. *Dicționarul toponimic al Transilvaniei*

Condusă de prof. dr. doc. Ioan Pătruț, această temă, introdusă în plan în 1976, se găsește în faza de culegere a materialului. Cercetătorii Ileana Neiescu, Ion Roșianu și Ga-

¹ În cronică similară de anul trecut (vezi CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 131) menționam că „la *Dicționarul limbii române* s-a făcut o ultimă revizie a literei T”. Precizăm că era vorba de ultima revizie a materialului redactat până atunci din litera T.

briel Vasiliu au anchetat fiecare cîte 10 puncte de pe teritoriul judeului Cluj. Materialul a fost sistematizat și redactat.

7. *ALR I și II, serie nouă*

Colectivul acestui atlas — prof. dr. doc. Ioan Pătruț, conducător, și Doina Grecu, Ion Mării, Rodica Orza, Sabin Vlad — a corectat și definitivat volumul al II-lea din *ALR I, serie, nouă* inclusiv traducerea în franceză a titlurilor și numerotarea hărților. Din *ALR II, serie nouă*, s-au redactat 480 de chestiuni material necartografiat.

8. *Noul atlas lingvistic român pe regiuni*

a) *NALR — Transilvania, volumul al II-lea*

Sub conducerea cercetătorului principal dr. Grigore Rusu, colectivul — Viorel Bidan, Dumitru Loșonți — a redactat 100 de hărți și 100 de chestiuni material necartografiat. Au fost scrise și corectate 66 de hărți. Au fost făcute, de asemenea, completări și verificări pe teren în 10 puncte. La întocmirea indicelui a colaborat și Mariana Istrate.

b) *NALR — Banat, volumul al II-lea*

Colectivul — Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc și Nicolae Mocanu —, condus de cercetătorul principal dr. Petru Neiescu, a redactat 90 de hărți și 230 de chestiuni material necartografiat. Au fost scrise 88 de hărți. S-au făcut completări și verificări pe teren în 8 puncte.

9. *Atlasul lingvistic al Europei*

Membrii clujeni ai Comitetului național român — prof. dr. doc. Ioan Pătruț, dr. Petru Neiescu și cercetător principal Murádin Ladislau — au participat la ședințele de lucru ale Comitetului, care urmează să stabilească numărul de localități anchetate.

10. *Fonetica și fonologia subdialectului bănățean*

La această temă lucrează același colectiv ca și la *NALR — Banat*. În acest an a fost extras și sistematizat material din răspunsurile la *Chestionarul general*, în vederea studiului monografic al foneticii și fonologiei subdialectului bănățean.

11. *Cercetări privind graiurile maghiare din România*

Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din România

Au fost redactate 500 de cuvinte-titlu pe baza a 500 de întrebări din chestionar (Murádin Ladislau, Csák Ladislau).

II. ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

12. *Sociologia romanului românesc*

Tema, foarte vastă, se află și în acest an în faza preliminarilor teoretice și a documentării. Colectivul, format din: Ion Istrate, Mircea Popa, Elena Stan, Aurel Sasu și Valentin Tașcu, a trasat principalele jaloane teoretice care vor sta la baza lucrării, propunînd, prin studiile elaborate, noi principii și metode de cercetare sociologică a fenomenului literar.

13. *Cercetări privind literatura maghiară din România. Literatura în presa maghiară din România în prima jumătate a sec. al XX-lea*

Huba Mózes, care redactează această lucrare, a excerptat material din ziarul „Keleti Ujság” (Cluj), anii 1918—1923, și a trecut la formularea primelor concluzii.

În afara planului, cercetătorii Institutului au publicat mai multe cărți, au îngrijit ediții sau volume colective și au scris cca 100 de studii și articole, recenzii, cronici, note și comentarii. Amintim în acest sens volumele: Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuartu*, monografie, Ed. Dacia, 1976; Aurel Sasu, *Retorica literară românească*, Ed. Minerva, 1976; Vasile Goldiș, *Serieri social-politice*, Ed. Facla, 1976 (ediție îngrijită de Mircea Popa, în colaborare); Ioan Piuariu Molnar, *Retorica*, Ed. Dacia, 1976 (ediție îngrijită de Aurel Sasu); G. Bariș și contemporanii săi, vol. III, Ed. Minerva, 1976 (ediție îngrijită de Mircea Popa, în colaborare); *Studii de*

onomastică, Cluj-Napoca, 1976 (volum colectiv îngrijit de prof. dr. doc. Ioan Pătruț, Ioan Roșianu și Gabriel Vasiliu); Jancsó Elemér, *Kortársaim*, Ed. Kriterion, 1976 (ediție îngrijită de Huba Mózes). Un grup de cercetători: prof. dr. doc. Ioan Pătruț, redactor responsabil, Ioana Anghel, Vasile Breban, Elena Comșulea, Doina Grecu, Doina Negomireanu, Felicia Șerban, Valentina Șerban, Emilia Todoran și Ana Maria Vartic, lucrează intens la *Bibliografia analitică a „Dacoromaniei”*, lucrare care urmează să fie predată în prima jumătate a acestui an.

În cursul anului 1976 și-au susținut examenul de doctorat Sabina Teiuș și Rita Chiricuță Marinovici.

Dintre comunicările prezentate în această perioadă de membrii Institutului la diverse sesiuni științifice, simpozioane, consfătuiri etc., organizate la Cluj-Napoca sau în alte centre din țară, amintim:

La ședințele de comunicări ale Institutului:

Sabina Teiuș, *Sistemul adversativ în graiurile dacoromâne*; Eugen Beltechi, *Arhaisme în graiul din Almăj*; Gabriel Vasiliu, *Rolul presei românești din Transilvania în răspindirea și dezvoltarea ideilor lingvistice*.

La Facultatea de filologie din Cluj-Napoca:

Ioan Faiciuc, *Particularități ale subdialectului bănățean după NALR — Banat*; Rodica Orza, *Evoluția desinenței latine -is la persoana a doua a indicativului prezent și consecințele sale pe plan dialectal dacoromân*; Sabina Teiuș, *Sistemul conjuncțiilor adversative în graiurile dacoromâne*; Nicolae Mocanu, *Fonelisme arhaice în graiurile din nord-estul Banatului*; Dumitru Loșonți, *Contribuții toponimico-etimologice*; Mircea Popa, *Codicele Erneanu*.

În cadrul SRLR, filiala Cluj-Napoca:

Nicolae Mocanu, *Evoluția convergentă a labialelor p, b, dentalelor t, d și palatalelor k', g' în graiurile din nord-estul Banatului*.

La facultatea de istorie:

Mircea Popa, *Fabula și istorioara, mijloc de difuzare a ideilor iluministe*.

La simpozionul româno-iugoslav „Raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave”, București, 21—25 oct. 1976:

Prof. dr. doc. Ioan Pătruț, *Raporturi (iugo)slavo-române în onomastică*; Ion Mării, *Pentru o abordare realistă, descriptivă și etimologică a elementelor considerate de origine sîrbocroată în graiurile dacoromânești*; Mircea Popa, N. Tincu Velia, profesor la Virșef.

La Sesiunea științifică a Facultății de învățămînt pedagogic din Baia Mare:

Prof. dr. doc. Bela Kelemen, *Cuvinte vechi românești în documente străine*; Sabina Teiuș, *Probleme ale coordonării adversative în graiurile dacoromâne*; Doina Negomireanu, *Probleme de semantică. Valori conotative ale verbelor din sfera intelectului în limba română*.

La Sesiunea științifică a SȘF, filiala Abrud-Cimpeni, Baia de Arieș:

Sabin Vlad, Dumitru Loșonți, *Vechi toponime de pe Valea Arieșului*; Nicolae Mocanu, *Toponimul Abrud*.

La Sesiunea științifică a SȘF, filiala Arad:

Mircea Popa, *Rolul presei românești în lupta pentru unitate și independență națională*.

La Sesiunea științifică a SȘF, filiala Tirgu Mureș, subfiliala Luduș:

Eugen Beltechi, *Arii bănățene*; Ioan Faiciuc, *Arii lexicale în Banat*; Nicolae Mocanu, *Un element fonetic în graiurile bănățene*.

La alte manifestări cultural-științifice:

Mircea Popa, *Ioan Barac, poet liric* („Cibinium 1976”, Sibiu, oct. 1976); Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuariu, personalitate marcantă a culturii românești* (Sadu, oct. 1976).

La cele mai multe din manifestările mai sus amintite au fost făcute și prezentări de cărți.

Relații cu străindătatea

Prof. dr. doc. Ioan Pătruț a făcut în acest an o vizită de documentare în Austria, în luna mai, prezentînd la Universitatea din Salzburg conferința *Despre vechi relații lingvistice slavo-române*.

Dintre oamenii de știință străini care au vizitat în acest an Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca amintim pe prof. J. Cremona din Cambridge, prof. Paul Møbybye din Copenhaga, prof. Peter Wunderli din Freiburg, prof. Klaus Bochmann din Leipzig, prof. Stanisław Widlak din Cracovia și prof. Werner Winter din R.F.G.

Ion Roșianu

RECTIFICARE

Cititorii sînt rugați ca la nr. 2/1976 să facă următoarea rectificare :

- La pagina 159, rîndul 27, în loc de *fenom* se va citi *fonem*.
- La pagina 159, rîndul 30, în loc de *Observații* se va citi *Observație*.
- La pagina 176, rîndul 48, în loc de *1971* se va citi *1791*.
- La pagina 186, rîndul 44, în loc de *(t)art*, (redați se va citi *(t)art*, *(t)all* (redați.
- La pagina 187, rîndul 19, în loc de ucr. *rist*, (< *rost* se va citi ucr. *rist* (< *rost*.
- La pagina 249, rîndul 30, în loc de *Helmuthstinun* se va citi *Helmuth Stimm*.

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenzile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în fuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase gratuite. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: Cluj-Napoca, str. E. Racoviță nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Calea Victoriei nr. 125, București, sector I

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureș*, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 537, 118 lei; vol. III, 1973, XXV p. + hărți de la 538 la 870, 132 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR, *Gramatica limbii române*, vol. I și II, ediția a II-a revăzută și adăugită; tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei; vol. II, 589 p., 30 lei.
- * * * *Bibliografia analitică a limbii române literare (1780–1866)*, 1972, 215 p., 17,50 lei.
- FRIEDA EDELSTEIN, *Sintaxa gerunziului românesc*, 1972, 169 p., 6,50 lei.
- AL. GRAUR, *Gramatica azi*, 1973, 239 p., 7 lei.
- I. COTEANU, *Stilistica funcțională a limbii române*, 1973, 204 p., 10,50 lei.
- CORNELIA COHUȚ și MAGDALENA VULPE, *Gratul din zona „Porțile de Fier”*. Texte. Sintaxă, 1973, 395 p., 12 lei.
- * * * *Texte dialectale*. Muntenia, I, 1973, 478 p., 17,50 lei; II, 1975, 915 p., 48 lei.
- GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, 1974, 296 p., 10,50 lei.
- ION GHETIE, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, 1974, 210 p., 9 lei.
- GHEORGHE CHIVU și MARIANA COSTINESCU, *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, 1974, 9 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR și acad. I. COTEANU, *Probleme de lingvistică generală*, vol. VI, 1974, 144 p., 7,50 lei.
- EMESE KIS, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române*, 1975, 191 p., 8,75 lei.
- ION GHETIE, *Baza dialectală a românei literare*, 1975, 696 p., 48 lei.
- * * * *Fonetică și dialectologie*, vol. IX, 1975, 256 p., 16,50 lei.
- ANCA GIURESCU, *Les mots composés dans les langues romanes*, Coeditare cu firma „Mouton”, 1975, 172 p., 9,75 lei.
- AL. GRAUR, *Alte etimologii românești*, 1975, 107 p., 4,25 lei.
- Sub redacția acad. IORGU IORDAN, *Istoria științelor în România*. Lingvistică, 1975, 176 p., 7,50 lei.
- FLORA ȘUTEU, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, 1976, 244 p., 11 lei.

